ॐ नमो मालिकार्जुनाभ्याम्

आर्यवीरसंघ-हिमालीलोकसाहित्य-ग्रन्थमाला-पुष्प २

हिमाली-लोकसाहित्य

वक्ता र सङ्कलनकर्ता कविहरु :—

आशुकवि रत्नाकर, गजेन्द्रबहादुरसाह
मदनराज रेग्मी, अमरबहादुर कार्की
चन्द्रबहादुरसाह

सम्पादक :—

योगी नरहरिनाथः

प्रकाशकः—

आर्यवीरसंघ-कलाकारसमितिः

(२०२१ शाके १८८६ मालिकामेला श्रावणी)

(सर्वाधिकार सुरक्षित)

01595,1x 0603
KH

नारीवाद सेवा

साहित्य /

पद्मपाते ज्ञानाल्ली
1595.1x
K4
06,03

कृपया यह ग्रन्थ नीचे निर्देशित तिथि के पूर्व अथवा उक्त तिथि तक वापस कर दें। विलम्ब से लौटाने पर प्रतिदिन दस पैसे विलम्ब शुल्क देना होगा।

मुमुक्षु भवन वेद वेदाङ्ग पुस्तकालय, वाराणसी।

01595,1x 0603
K4

नारी नाम सेवा

साहित्य।

बडी मालिका

मालिकाका लोकगीत मालिकालाइ माला……!
छोडी दे कुसुम्या रङ्ग जत्थ जाला जाला……!

मालिकाका वरिपरि थार् जडाया वस्ता……!
धन्न राम्रा मालिकाय पाथो भन्या जस्ता……!

पाउडरडी उकालो लाग्यो अलि अलि घुम…!
मालिकाकी सातै वैनी वसिन् थुम थुम……!

मालिका जवारी आञ्जा नाचन्थली हुम……!
न तौली जँगार पस्याँ शिर छ कि कुम……?

पच्छिम् दिशा वुडीगङ्गा पूर्वकर्णाली ले……!
उत्तर् दच्छिन् कुरुडा कैलास् मालिका अँगाले…!

मालिकाका गात मुनि कुइडो लाग्यो लोटी……!
कति आयो गढ कुमाउ कति आयो डोटी……?

पारिउँदाकी खेतीवेती वाइँ तलिउँदी विनी……!
ऐल मलाइ नवै दुर्गा क्याको वर दिनी……?

मालिकाका चूलीमाथि उदाइ गयो तारो……!
अरुलाइ अमृतै वर्ष्यो मेरालागी छारो……!

मालिकाका वासुधारा झर्छन् झराझरी……!
मालिका माताको गात स्वर्गै वरावरी……!

मुमुक्षु भवन वेद वेदाङ्ग पुस्तकालय
वाराणसी।
आगत क्रमाक……0603……

हाम्रो हिमली लोक-

साहित्यमा लालित्य पनि छ

हाम्रा ललित लोकसाहित्यको यो ठुको शाके १८७९ भाद्रमा कैलास मानसरोवरका यात्रावाट फर्कंदा जुमला गल्फादरा तुम्च गाउँका मुखिया-वाट भेटियेको छ ।

कौंला कौंला रुवाँ होइजान्, कानौंदा सुन् होइ जान् ···!
अति रुप्स्या जोवन् होइ जाउ, जसिला गुन् होइ जान् ···! ?

मार्ग रागको यो पद्य विचित्र सृष्टिकर्त्ता परमेश्वरसित आपना आपना इष्टदेवता कुलदेवतासित योग्य वर खोज्न खोज्ने आप्त सँगिनीहरुसित तथा योग्य वधू खोज्न खोज्ने सँगी साथीहरुसित स्वयंवराकांक्षी युवती र युवकले माग्नु पर्ने वर तथा अभिव्यक्त गर्नु पर्ने आकांक्षाको द्योतक हो । यसमा शृङ्गार अङ्कुरित छ ।

यस चुटकिलाको अर्थ यो हो—रेशम जस्ता अति कोमल केश होइ जाउन्, कानमा राम्रा सुनका मुन्द्रा होइ जाउन्, अति राम्रो रूप भयेको जोवन होइ जावस काम गर्न सकने र जस पाउन सकने अमोघ सद्गुणकला कौशल पनि होइ जाउन् (अर्थात् यस्ता लक्षणको वर पाउँ अथवा यस्ता लक्षणकी वधू पाउँ)

यस गीदमा विशेषणमात्र छन्, विशेष्य छैन । यो पनि ध्वनिसाहित्यको उदात्त कौशल हो । यसमा लिङ्गव्यक्ति छैन । पढदासाथ अथवा सुन्दासाथ सबैलाइ सहसा थाहा हुन्न कि वधूले वर मागेको हो कि वरले वधू मागेकी हो ? तर विशेषणका एक एक गेडा कलायेर हेर्दा छलंङ्ग दोहोरै अर्थ लाग्छ । यदि स्त्रीलिङ्ग वा पुँलिङ्गको कुनै एक विशेष्य हालेको हुँदो हो त यो दोहोरो अर्थ लाग्ने गौरवान्वित व्यञ्जनासाहित्य बन्न सक्ने थियेन ।

कुलीन लज्जालु प्रथमयौवना कन्याले र कुलशीलसम्पन्न कुमारले यस्तै गरि आफ्नु गैरो मनःकामना व्यक्त गर्छन् । निर्लज्ज भैकन धृष्टतापूर्वक खुल्लम खुल्ला आफ्नु कमनीय विशेष्य किटान गर्छन् भने उदात्त गुण झल्कन्नन् ।

माथिल्ला तिनोटा विशेषण बाह्य रूपका अभिव्यञ्जक छन् । तल्लो चौथो विशेषण विद्याविनयसम्पन्न क्रियाशील सद्गुणहरुको र साहित्य सङ्गीत कला

कौशलको द्योतक छ। दिव्य रूप र दिव्य गुणले युक्त कमनीय आर्य वर वधूहरुले परस्पर प्रार्थनीय कुरा इनै हुन्। यस्मा जातको उल्लेख छैन। विशेष्यको उल्लेख सम्म न गर्नेले जातिको उल्लेख कसरी गर्थे? तर साहित्यिक औचित्यले विवेचना गर्दा सल्लक्षणलक्षित समकक्ष आफुसुहाउदो वरदान मागेको स्पष्ट देखिन्छ। अभिधाले न भने पनि व्यञ्जनाले जनायेको छ।

महाप्राण प्रयत्न र कठोराक्षररहित ललित कोमल सरल र सरस पदावलीको यो गीतिमुक्तावली दिव्य काव्यगुणगुम्फित स्वतः सर्वात्मना अलङ्कार स्वरूप छदा छदै अन्त्यानुप्रास श्रुत्यनुप्रास प्रभृति श्रुतिमधुर शब्दालङ्कार र समासोक्ति लिङ्गसमता श्लेष प्रमुख अर्थालङ्कारहरुले पनि अलङ्कृत छ। औचित्यपूर्ण पदविन्यास रसालङ्कार छन्। यस्ता प्रकारको ध्वन्यात्मक सभ्य साहित्य संस्कृतमा पनि अल्पमात्रामा पाइन्छ।

भाषाका दृष्टिले यो टुम्को पृथ्वीमल्ल पुण्यमल्ल क्राचल्लदेवहरुका पालाको देखिन्छ। यो लोकसाहित्य यसै गरी श्रुतिपरम्पराले संक्रमित हुदै आयेको छ। संहिताबद्ध छैन र वक्तृबोद्धव्यनामाङ्कित पनि छैन। यो हो विधिमुखेन कथन। तल्लो गीद निषेधमुखेन कथनको निदर्शन छ:—

कि लेख भैंसोली न हुन्, कि जिउली धान् न हुन्!
कि वास्न्या न्यावला न हुन्, कि सुन्न्या कान् न हुन्! २

शब्दार्थ—कि त लेखतिर गोठमा भैंसी न होउन्, कि त व्यासीतिर हुसेरा जिउलामा धान न होउन्, कि त वास्ने न्याउला न्याउली चरी न न्, कि त सुन्ने कान न हुन्, कि तल न हुन्, कि माथि न हुन्, दुवैतिरहुँद अठ्याङ् पन्यो!

देश काल र वस्तुस्थिति—कर्णाली-प्रदेश, ग्रीष्म जाँदो, वर्षा लाग्दो, असार साउनको समय, कैलास मानसरोवर खारि खेचरतिर हिउँ पग्लेर अलि अलि कलुषित उत्ताल तरङ्गमालाले कलकलनादिनी कर्णाली, आकाशमा काला वादल मन्द मन्द गर्जी रहेका, लेखको काँठो कुइराले घेरेको, ठौर ठौर सुनौला नाग चम्के झैं विजुली चम्की रहेको, चारैतिर हरीया पाखा पखेरा डाँडा काँडा थला थुम्का वनस्थलीहरुमा गाइ चरी रहेकी, थाइला गरामा मकै चवँर खेली रहेका, भिर पहरावाट चँवर हम्के जस्ता सेता छहरा ओर्ली रहेका, सेरा व्यासी जिउलामा

रोपाइ चलेको, रुखका हाँगामा बसेर न्याउला न्याउली वासो रहेका, उनैका स्वरमा स्वर गाँसेर हली वाउसे खेताला रोपनेरीहरु सुरीलो गलो खोलेर गाइ रहेका !

एकातिर स्थितिअनुसार लाग्दा वैशाखे देखि भैंसी गोठ लेख पुगी सकेका, गोरस पुऱ्याउन सामल लैजान आयेका गोठाला तन्नेरीहरु रिता ठेका र सामलका थैला काँधमा हालेर उकाला लागेका, दिन ढल्की सकेको, पिपलचौतारी छोडनु धौ भयेको, न जाउँ लेख वितने, जाउँ रोपाइको रिम झिम छुटने, यस्ता साँगूरा दोसाँधमा परेका गोठालाहरुले आफ्नु जटिल परिस्थिति माथिका न्याउली भागामा पोखेका छन् ।

आफुमा परेको पीर मर्का सोझै न भनेर यसरी निषेधमुखेन वकोक्तिले मर्म व्यक्त गरी दिदा लोकसाहित्य माथिल्ला तलामा पुगेको छ । गम्भीर मधुर ध्वनि सहृदयका हृदयतन्त्रीलाइ झङ्कार्न पुगेको छ । खेताला रोपनेरीहरुलाइ स्वभावोक्तिले खेताला रोपनेरी न भनेर अन्योक्ति र समासोक्ति द्वारा वास्न्या न्यावला=न्याउला र न्याउली भनी दिनाले एवं भावशबलतामा विकल्पालङ्कार शब्दालङ्कार हरुका छहरा ल्यायेर मिसिन पुगेकाले लोकसाहित्यको त्रिवेणीतीर्थ पर्न गयेको छ । अनुगुण अनेक कुराको समागम हुन गयेको छ ।

यस्तै छ खस्कुराको लोकसाहित्यसम्पत्ति । यस भित्र जातीय संस्कृति पनि मुटु वनेर वसेको छ । तर दुःखको कुरो यो छ कि—"घरका देवता हेला" भने झैं आफ्ना भाषा साहित्य प्रभृतिको हेला र अरुका भाषा साहित्यादिको स्वागत हुँदैछ । यो हो डरलाग्दो समस्या । भाषामा जातीय साहित्य र संस्कृति निहित हुन्छन् । कुनै जातिको अस्तित्व मेटनु छ भने, उस्को भाषा मास्नु पर्छ । अनि साहित्य संस्कृति र जाति आफै आफ मासिन्छन् ।

हाम्रो मौलिकता काठमाँडु पोखरा वीरगञ्ज विराटनगर प्रमुख विकसित भनाउँदा केन्द्र वाट उठि सक्यो । कुना कुनामा लुकेर वसेकालाइ पनि खोजेर धपाउन विदेशी विशाल योजना सक्रिय छन् । आत्मविस्मृत आफ्ना मान्छे पनि उसैमा लागेका छन् । यस्ता संक्रमण कालमा राष्ट्रको सार्वभौमिकता जोगाये झैं भाषा साहित्य एवं संस्कृति र इतिहास जोगाउनु पनि प्रत्येक देशवासी प्रवासीको पुनीत कर्तव्य छ । सवैले सौजन्यपूर्ण सहयोग दिनु होस् ! (खशभाषानिरुक्तवाट)

योगी नरहरिनाथः

❀ नमो मालिकायै ❀

कर्णाली-प्रदेश-अछामका

(न्याउल्या गीत)

(संकलनकर्ता-श्रीमदनराज रेग्मी,अछाम सातसयदरा रोल कालागाउँ)

स्याँउँलाकि सिटुक्या लौड़ो मलेवाकि भाँटी ।
पैली मैले बाउलो जोड्यां दाइनी भयै माँटो ॥१॥
पगार है ढुङ्गो खुस्यो काँइ तलि गाइ छ कि ? ।
वाटो धम्काइ चुँडी छम्काइ काँइ कली आइ छ कि ? ॥२॥
खेल्ल्याँ भ्या खप्पड वाइजा पड्न्या भ्या काँसि जा ।
वालक्ख लड्याला पिर्थी खुसुक हाँसि जा ॥३॥
आज् भोली मेलिका वाघ ! हाड् खान्छै कि माँसु ? ।
यो कैका मायाले होला ओछ्यान् भरि आँसु ? ॥४॥
साइको सेरो सिगाउडीको साइ छ साताल्याको ।
कसैकि नखानु होइ जाउ मेरो मात हाल्याको ॥५॥
सज हण्डो करनाली फाल हाल्लो भेरी ।
वाडुलि लाग्दिन हो क्या माया भया खेरी ? ॥६॥
कै वैरिले वन् वान्याको गाइका चरनिमा ? ।
साइको बाउली मेरो शिराँत होइ जाउँ मरनिमा ॥७॥
आँसिले काट्याको होइन बाउलीले लुछ्याको ।
एत्थ सरि रानीचडी ! क्या खायो सुच्याको ? ॥८॥
कालु वस्त्यालको छोरो मुडा वोक्तो धुरा ।
हुँदैन मनका जसो काम् पुग्दैन पुरा ॥९॥
पात् पाइँदा न दौरा पाइँदा साइका रानीवन्मा ।
पाप् रैगो जिन्दगी भरि कुडा रैग्या मन्मा ॥१०॥
रौतेलो गुल्याली खेल्दो दुदका आडिडँदो ।
गादो पाडी पस्तो भन्या फुलका वाडिडँदो ॥११॥

साइका पाल्या रङ्गो सुवा चुइँकन् लाग्यो डाली ।
मन् मेरो राइसुवा मनि आँखी जत्थ जाली ॥१२॥
अत्फट्क्याको रुवो होइकि वेड्याको पिउँलो होइ ? ।
डोलले डोल्याको होइकि सहरी जिउलो होइ ? ॥१३॥
हिउँ पड्यो पर्वाली सेरा आम् पाक्या मालिका ।
सबै माछा मेला चढ्दा भर्जनी कालिका ॥१४॥
दै खान्या दर्नाली राजा भैंसा सुतारीका ।
कोइ छैन बाघुको छोरो सबै महतारीका ॥१५॥
लैजा साइ सावरी जुता तेल्या लेक हिउँछ ।
यो अँगौठी काइँ न फाल्यै आउँदो मेरो जिउछ ॥१६॥
गोठालो मुरिख पापी दोहात्या दुदैन ।
एकाइ सुर्ज घाम् ताप्नाछौं भेट् क्यान हुँदैन ? ॥१७॥
वाडी चाक सेल् पड्याको भाडोका रायाको ।
देस् भन्दो वाहुरो गाइदो दुःखले गायाको ॥१८॥
बाज् पडाइ विकिरि गर्याँ मैना पडाउँदैछु ।
क्यै दया उठला भनि विन्ति चडाउँदैछु ॥१९॥
डाँडा मनि खरक् हाल्यो हर्ष्या जमालले ।
बयाली फिर्काइ हेल् पन हर्ष्या रमालले ॥२०॥
घुड्क्याउँनु मै पानी दिजा चवाउँनु दाल् दिजा ।
कित लाइजा दुरा वचन् कि मलाइ गाल् दिजा ॥२१॥
पाउँ खेत लस्कन्या हँडाइ राजा दर्नालीको ।
भिट् भया तमासै होला भेरी कर्नालीको ॥२२॥
लाज् मानेर काज् पुग्दैन अव लाग खेल ।
पछाडी फर्कन्या होइ कि ? सुमन्द्रका भेल ! ॥२३॥
वामन् वाजे हुम् हर्दा छन् जौं भन्ना कि तिल ? ।
भावीले भाग् हाल्ल्याँ वेला क्या पड्याहौं डिल ? ॥२४॥
हाल्याको शंखको माला मन्याकी वामनी ।
चौविडी खल्बलो गयो म वसु काँ मनि ? ॥२५॥

वेल्खेत गयाका वाम्न ! काँ गैर सप्फा भै ? ।
कैल जाउँलो वस्न्या थला सव् जना गप्फा भै ? ॥२६॥
आधी छ गोर्खाको पल्टन् नेपाल भितरी ।
वाजले अम्ल्यायो पानी न खायें तितरी ! ॥२७॥
मदेश लाल्झाडी वन कवाज् खेल्ला गोरा ।
लव् कुश् भांन नाउँ राख्याका सीताजीका छोरा ॥२८॥
किर्मिलो सिंगाउडी खेल्लो दार्चुलाका लेक ।
जिउँदाको औघडो रैगो मन्या हाजाउँ एक ॥२९॥
मुख्या भै छो भलै हरी गाउँ किन पोली होई ? ।
तेरो मन् छियैन भन्या म किन डोली होई ? ॥३०॥
त्याँ पोरि वनका दौरा हात् लायेर भाग्दा ।
लाइ पिर्थिको भतभङ्ग फटाहाका लाग्दा ॥३१॥
म वाफ्रु होइ फर्कि आइ जाउँ साथै जाउँलो डोटो ।
ऐल मेरा जन्किडांले भात् खाया कि रोटी ? ॥३२॥
सीता भनि नाउँ राख्याको जनककी छोरी ।
मेरो हुँदो को खेलला फागुनको होरी ? ॥३३॥
उइ मेरा लेकका काम उइ वासन्ना चुल्लू ।
वेलीको कवोला क्या हो ? धर्मछाडा उल्लू ! ॥३४॥
चाँदी काटी चन्द्रमल सुन् काटीका हारा ।
सम्झन्छु दयाको सागर रुन्छु वासुधारा ॥३५॥
लङ्का छ्यो सुनको गडो बलो भसम्खार ।
म सुत्तो मैकन दुःख दुःख सनिसार ॥३६॥
रछ्याल्लाँ पड्याको पाच्या तमाउँ खान्या नली ।
सनिसार ! मै जसो छैकि मेरै कर्म वली ? ॥३७॥
बम्वै मेल् कल्कत्ता वाइगो रेल्को डण्डी थर्काई ।
मनको वैरागी चिठी कोइ देला कि फर्काई ? ॥३८॥
सुल्पा सपी घरै रैगो कोटका वागट ।
मन्यां मञ्छे ! वगन्या पानी ! काँ हुन्छै जागट ? ॥३९॥

कोल्ट्या लाग् जाइडिका रुख ! वग्दै रला सेती ।
काँइँ मेरो पिरथि भया झक् माद्दी होइ तेती ? ॥४०॥
चली जा केदान्या बाबा ! वगाल् भैंसा बाँठा ।
साइ जाँदी रवाका कामा म छु कुइडी गाँठा ॥४१॥
एक्ल्याको टाट्वाखर न हौ रङ्गीकी जोइ न हौ ! ।
वत्तिस् दन्त वोलीकन विमानी कोइ न हौ ! ॥४२॥
मैना राम्णा असौजका जन् राम्णा पुनीका ।
वाली वैंस वौला दुःख मैकन कुनिका ॥४३॥
कैकी होइ पिपल डाली ! कैकी होइ चौतारी ! ।
कैकी हुँदी वस्याकी छौ किरिस्न औतारी ? ॥४४॥
रावणले चोरी लैगो रामचन्द्रकी सीता ।
मन् भन्दो घर्वारी होइजा कर्म भन्दो वीता ! ॥४५॥
राउन्याले चोरी लैगो सीताजीको दान ।
सुमन्द्र फाल्हाली वाइगै धन्न हनुमान ॥४६॥
लव कुश् गुल्यालो खेल्ला वाल्मीकिका कुटी ।
सुन्का हारा ! दुद् कटौरा ! अवदेखि छुटी ॥४७॥
भगौती जिउलाको पानी रोल छिरायाको ।
भन् सुवा ! भनियल् पन ! क्या छ विरायाको ? ॥४८॥
दाइज्या पानी वहक्याको भगौती जिउलाको ।
साइको मेरो भाग् लागला वाट्याका पिउलाको ॥४९॥
तल्लो तल्गाउँ मुल्लो मुल्गाउँ माँझको सानागाउँ ।
साइ जोगी हो म माताहूँ वनको खाना खाउँ ॥५०॥
कोस्याडा कोइन्यालो वास्यो रोल मन्यो गिरि ।
छुट् भै छी छुट्टिदै वाइग्यौं भेट् भयेन फिरी ॥५१॥
भैंसा छन् लडाका लेक छाइँ छोल्ली जैगड ।
निझर्की रयाकी छै कि ? पुराना रैगड ॥५२॥
सुतार अएडी पाटा दन्ना काँडा कोट ।
काइँथि लाइथि ? कत्तु भयो ? सुन्तलाका वोट ॥५३॥

पशुपति शर्मा
गु.ज.ध.

कर्णालीतिपका माछा पोल्या पोल्दाइ रन्ना ।
तोइ र मै देश्छोडी वाइजाउँ बोल्ल्याँ बोल्दाइ रन्ना ॥५४॥
नेपाल्या विकुल्या मन्यो करविन्या नाउँको ।
अँझ साइले राइ पाइन क्या रोल कालागाउँको ॥५५॥
वैजिनाथ झिलिमिली सुनका गजुर ।
गल्ती भया खिमा पाउँला लाइ पिर्थि हजुर ॥५६॥
कैलास्मठ जाडी हुँदी राम् हुँदी वैज्नाथ ।
विलम्म पड्याकी बेला लै जाउन तैनाथ ॥५७॥
भोक् छैन भन्याका दिन दिउसै पकवान ।
म त तेरी भै मान्दछु न बोल् भगवान ! ॥५८॥
खेत् भौति चन्दाली सैन पाखो भौति रोल ।
म ओर सौंरडि काटु पर मैना ! बोल ॥५९॥
भैंसा सारी काँ लिदो भै ? हिम्न्या है हलान्या ।
आज भोली काँ वग्दो छै ? साउनका भलान्या ! ॥६०॥
पाइल् माङ्दी पर्वा माङ्दी यो कैकी बड्डी हो ? ।
दुखारी लाइ दिनै भलो रात् किन पड्डी हो ? ॥६१॥
लुडीतुड्या वालासाइका सेजमा जोइ छैन ।
खाली पल्टन् कवाज् खेल्लो हैकमी कोइ छैन ॥६२॥
नौ साल काट्याका वाटा हात्तीको लाम् लाग्यो ।
फुल्लाँ लाइ सुरिज फुल्यो क्या मेरा काम् लाग्यो ? ॥६३॥
दुइखेरी भन्दाइन छन् क्या गैला काली कुवा ? ।
अव त भुल्लि गै मान्या धैं क्या रानीसुवा ! ॥६४॥
मुख्याले तालीका लेक वाघ् मान्यो केसरी ।
लाग्याका जनाली रात खेल् वाज ! वेसरी ॥६५॥
झल्कँदा टल्कँदा रैग्या कानौंदाका बाली ।
अव हाम्रो मरु होइ जाउ टाटु अँगाल् हाली ॥६६॥
किचाइरा वजेरु पाइजान् कि चाइरा धान् न हुन् ।
कि पाल्त मेरु न वासन् कि मेरा कान् न हुन् ॥६७॥

रानीवन् दर्कास्त दिउँला फर्क रुप्स्या पौंडा ! ।
तिर्सना लाग्याकी वेला भेट् जन हौ गौंडा ॥६८॥
हँड् परान्या भैंसा लैजाउँ मदान्याका वाँज ।
साइ वारीकी म पारीको पिर्थी रैगो माँज ॥६९॥
वारी पारी जोरा जोरो मार्कुन्या मतागाउँ ।
ऐरपति वाज्को माया मानेर कता जाउँ ? ॥७०॥
पानी न पाइ गाइ हम्मादी गङ्गाका तिर जाई ।
वाँजा विरौटाको वाली क्या मेरा सिर लाई ? ॥७१॥
वेलखेतकी गोड्न्यारीकी सुर्खेतको औलो ।
वर्षा रात् वर्षन लाग्यो माया लाग्यो बौलो ॥७२॥
मैना छन् कुइन्याका छाल भैंसा छन् भेरीका ।
फाटो बोल्ल्या तोइ गादल्ली इँ भैंसा हेरीका ॥७३॥
हिउँद लाग्ला साइ आवला जा पुडो वरिषा ! ।
सुर्ता मानी क्या पाइन्या छ ? काम् धन्दा हरिखा ॥७४॥
गाउँको राम्णो पटकानी नाउँको राम्णी धनी ।
रिङ्छै मन ! घुम्छै किन ? क्या मिलला भनी ? ॥७५॥
घाँसु काट्याँ कोइ-यालीको काट्टो पड्यो खोला ।
अव त विदा पाउँ वाज ! निको मान्नु होला ॥७६॥
हाती मुथि झुल् टाँस्याको वाइँ मुथि हवेला ।
वाइजाउँ त वर्षाको वाटो वसु त अवेला ! ॥७७॥
वावुज्यूका ठिन्काथैली एक् गेडो पाराइन ।
एकाइ ठौर मरु हो जाउ हे प्रभु नाराइन ! ॥७८॥
देलो छैन भ्याल् राख्याको सैनका नान्याको ।
आज खोज्या काँ पाउँनाहौं उइ जुनि हान्याको ? ॥७९॥
दाज्यू ! पोइल जन दिया भाउल्या सुकारीलाइ ।
रात् दिनै हौ दिन् दिनै हौ कर्म दुखारीलाइ ॥८०॥
दाजीथि न भन्या बौज्यू ! वैना भाग्याकी छ ।
को भन्देउ जन्किडी सँग ? सौंराइ लाग्याकी छ ॥८१॥

कैका हुन् जोत्याका वल्ल ? कको होइ सेराली ? ।
को जाइ देउ लाल् हिरा सँग इ कुडा मेरा ली ? ॥८२॥
राम्भन्दा कसैको गाउँ नाइँ लङ्का पोरि गाउँ नाइँ ।
घर्भरि कविला छिया यै मनकि ठाउँ नाइँ ॥८३॥
अैल त वैसागै रोप्यो जेठ रोप्न्या सेरो ।
धन् राजाको जिउ कालको पिर्थि तेरो मेरो ॥८४॥
जङ्गलका शिकारीले जोला हान्यो विन ।
ठगान वस्याका चेत बहुन्याइ छि किन ? ॥८५॥
वाहाडी राम् हेन्न वाइगो नीरभोटो टाँक् लाइ ।
फर्कि हेर अँसाला जसी ! मेरा मन खाँक् लाइ ॥८६॥
घरथिनि वसी रञ्छन् काम् न हर्न्या अल्सी ।
ताल माछो लड्कन् लाग्यो जाल् हाँनु कि वल्सी ? ॥८७॥
गड्घट्टको कुलो भाँच्या दुइ धौला गुनाले ।
ओछ्याने खाल् पडी गया दै संझी रुनाले ॥८८॥
दुमै वैनी सरावरी दुइ हाल्याका माल ।
एकै लिया खाँति लाग्दो दुमै लैजा काल ! ॥८९॥
जुपुकी छाउ पडी गोठ ओछ्याउन्या थाङ्नु नाइँ ।
भयासम्म आप्नै खाँनु अर्काथि माङ्नु नाइँ ॥९०॥
दुइ जनी साउदकी छोरी पानी पँद्याराइ छन् ।
पुनोका भरिया जुन मलाइ अँद्याराइ छन् ॥९१॥
झल्कँदा टल्कँदा रैग्या कानौंदाका सुन ।
मुट्का चेप्या डल्ला पण्याँ काँ छै बुकि सुन ! ॥९२॥
सुँगाली पिउदुङ्गा मनि वस्याका हनुमान् ।
मञ्छ्यै त होइ कति रल्लाइ ? ढेसुर्ता जनमान् ॥९३॥
तिलङ्गो जागिर खाँदो काला कुरताले ।
जिउ झुरी माछीको काँडो साइका सुरताले ॥९४॥
घर् खादिन फालै हाल्ली दुलालकी भागी ।
वतु मलाइ नेल् पडन्ना दैवु ! तेरा लागी ॥९५॥

घर् खान्याको रातो माटो घर खार घर खार ।
गात औसर जन मान्या पिर्थी पान्सर्कार ॥९६॥
गङ्गा ठुलो कर्नालीको लेख् ठुलो कटिको ।
पाँच् तोला वस्याको माया एक् तोला घटिगो ॥९७॥
पानी खाया मोच्छे काया आठविस् दर्नाको ।
म नानु तिर्सना छ क्या मोतियाँ चर्नाको ? ॥९८॥
लड्की हण्डो वयाल्पाटा फर्की हण्डो साँप्या ।
आज् बोली कै दरा जाञ्छै हिउँचुल्लीका डाँफ्या ! ॥९९॥
डौंठ्या गडा लडकन्छन् हातौंदा वेत् हुन्छन् ।
जाँ देख्छुँ कालाका चोला वाइँ मेरा चेत् हुन्छन् ॥१००॥
जुमला जुम्लीको छोरो जारिम् पेल्दो पेल्दो ।
आउँदो भन्या नौली कोल वयाल् खेल्दो खेल्दो ॥१॥
चिउरी विर्कु पालाकाट्न्या वान्ना तोली छाप ।
जोगी वामन् मै मान्याइन क्या को लाग्यो पाप ? ॥२॥
रोल वामन् हेराइ आउँदो आ वामन् साँचो नाइँ ।
तोकन अनिकाल क्यै नाइँ मकन खाँचो नाइँ ॥३॥
चिठ् मुड्ग्रो चिठियल् पन पानी त खाना हौं ।
बल्यो डोरी लायाखेरा म प काँ जाना हौं ? ॥४॥
अंग्रेजी गोर्खाका साँध गैंट्या लोहा खम्म ।
बल्यो डोरी क्या लाउना हौं चक्कचाल्या सम्म ? ॥५॥
काँ तोइले गल्बन्दा फाली ! काँ तोइले माल् फाली ? ।
आपु साइ घर्थान्क्या भै गै म जम्मजाल् फाली ! ॥६॥
वाहाडी बाल् कोन्न्या साइको काँगियो सेवामा ।
पाक्न्या मैना भै गयो क्या वास् आइजा मेवामा ? ॥७॥
को मेरा भैंसाथि जाइ देउ ? को मेरा घट्ट जाउ ? ।
को हरौ पिर्थिको धन्दा ? अब रे अट्ट जाउ ! ॥८॥
ड्राट न जा जुम्ला न जा गया रे भेरी जा ।
मेरो पाल्यो रङ्गीसुवा ! फर्केर हेरी जा ॥९॥

मार्स्याका वाहाडी पानी ! जा त्याउँदो सेरी जा ।
कोइ दिन्मा सम्झनु हौंला फर्केर हेरी जा ! ॥१०॥
वुड्या वल्ल मन्न्या छैन जा वइजा गडुल ! ।
पेट पसी खुट्टा तान्दी जसी छै लडुल ! ॥११॥
वाँदरको चल्लो छोप्यो राउत्याका धार्मीले ।
मुण्टो मड्काइ गोडा चड्काइ क्या खान्या हार्मीले ? ॥१२॥
असुडी फुलको छोयो दाइका भोल्टनकी ।
मोत्युँचारो छडी दिउँला साइका पल्टनकी ॥१३॥
नौलो मुख्या कटुवाल्या छाप्लायाको मानु ।
हंस विना पाइँदो हो क्या मोत्युँचारो खानु ॥१४॥
सिपालु ओडका छोरा लाछिन ताछिन ।
मोतिउँचारा साइ खाँदैन अरु केइ आछिन ॥१५॥
ओख्ल्यारी ! कनिका दिहल् चारो तितरीको ।
सन्तलाको दाना खान्दे झुल भितरीको ॥१६॥
सफा साइ खुर्सानी लाउँली घँगारु वाडुली ।
तेरा पोइको मेरी जोइको छटक छाडुली ॥१७॥
राम् सीता लछिमन् सहित् जित्न्या कुश लव ।
मन् जति उड्नै विमान् संझ लिञ्छु जव ॥१८॥
काँ पड्यो किस्किन्धापुरी ? कँल्ले मार्न्यो बाली ? ।
कैल्यै कोल वस्याँ हौं कि टाटु अँगाल् हाली ? ॥१९॥
हात् भरि शालिमु काटी गाँजाको गाँजै छ ।
साइ उडि कि चांसापानी चतुर्साल बाँजै छ ? ॥२०॥
सर्ग लाग्या लिस्सि तारा जुन् पड्या पाटन ।
साइ ! मुकि अगौंठी दि जा सौंरडी काटन ॥२१॥
वड्डी छान्या किन भै हो ? आगो जोजनाले ।
नेत्र लाल् पडिग्या मेरा साइलाइ खोजनाले ॥२२॥
आउनु आइ जाउ पाउनु आइ जाउ वाटाथि घर होइ जाउ ।
जत्तिको मायाजाल् छियो उत्तिको कर होइ जाउ ! ॥२३॥

माघ मास धर्मी मैना कोइ आउँदैन पाउनु ? ।
आउँसीको चन्द्रमा भैगो दइको दर्शम् पाउनु ! ॥२४॥
भयाउँकिडीको भन्को हो कि ? हो कि न्याउल्या रन्को ? ।
वन्देवीको वाणी हो कि ? हो कि भ्रान्ति मन्को ? ॥२५॥

इत्यादि

(यस्तै छ कर्णालीप्रदेशको लोकसाहित्य । यस्मा पनि स्थानीय समाजको प्रतिबिम्ब छ । अविलम्ब यसलाइ बृहत्संहितावद्ध गर्नु छ)

क्लिष्ट-शब्द-कोश

कलि = प्यारी । मेलि = पाखो । एत्थसरि = आजसम्म । धुरा = लेख दौरा=दाउरा । कुडा = कुरा । आडि = आह्री । गादो = घलेक । जत्थ = जाहाँसम्म । डोल=भल । जिउलो = सेरा । पर्वाली = पर्वा गाउँको । भर्जनी=ठुली नदी । सुतारी = सुतार गाउँका । चाक = खलो । सेल = सियाली । भाडी = वाडी=वारी । बाहुरो = गुण्डा । गाइदो = गाउँदो । छाँई = मही । खरक = गोठ । जमाल = गाउँको नाउँ । वयाली = वतास । फिर्काउनु=फर्काउनु । हेल्=हाल । पन=पनि । हर्न्या=हरियो । रमाल=रुमाल । घुड्क्याउनु = घुट्काउनु । पाउखेत = खेतको नाउँ । लस्कन्या = सैनिक । हँडाइ=हिंडाइ । भिट्=भेट । भावी=दैव । चौविंडी = चौतारो । मनि=माथि । वेलखेत = खेतको नाउँ । जाउँली = जाउँला । गप्फा = दप्फा । अम्ल्यायो = धमिल्यायो । तितरी = तित्रो । किर्मिलो=कमिलो । खेल्लो= खेल्दो । औघडो=आकांक्षा । हरी गरिस् । छियेन=थियेन । म=मलाइ र म । डोली = वगाइ । दौरा = दाउरा । भाग्दा=भाँचिदा । पिर्थि=प्रीति । वाजु= वाजुरा । होइ=वाट । जाउँली = जाउँला । ऐल = ऐले । जन्किडी = जुन्किरी । वासता = वास्दा । वेली = हिजो । चन्द्रमल = महिलाले सिरमा लाउने चाँदीको फुल । हारा = हार । छयो = थियो । गडो = गरो । सुत्तो = सोच्छु । सनिसार=संसारमा । रछ्याल्लाँ = रछ्यान । पड्याको = पन्याको । तमाउँ = तमाखु । छै = छस् । बली = जलिस् । सुल्पा = चिलिम् । सपी=

साफी। वागट=पाकट। जाइडि=जमुना। वाँठा=बाँझा। रवा=वगर-खेत। कुइडी=कुइरो। टाट्वाखर=पशुवस्तु। रङ्गी=खेलाडी। राम्णा=राम्रा। जन्=जुन चन्द्रमा। वौला=पौल। वीता=पता। रोल=गाउँको नाउँ। दाइज्या=दाइजो दियेको। वहक्याको=नाम चलेको। जिउलो=सेरो। मुल्लो=माथिल्लो। कोस्याडा=खेतको नाउँ। वाइग्यौं=गैगयौं। लडा=लेखको नाउँ। छोल्ली=मथ्दी। जैगड=कोटको नाउँ। निभर्की=निश्चित। रैगड=पुरातन स्मृति गर्ने। सुतार अएडीपाटा दन्ना काँडा कोट=गाउँका नाउँ। कत्नु=कत्रो। तिप=माछा पार्ने उपाय। रन्ना=रहनन्। तोइ र मै=तँ र म। बोल्या=भाङ्ग्रो। नेपाल्या=नेपाली। राइ=चिनिस्। जाडी=जाडो। राम्=रमाइलो। विलम्म=संकट। भै=भय। भौति=बहुत। चन्दाली=गाउँको नाउँ। सौंरडी=माया। हिमून्या, हलान्या=लेकका नाम। भल्यान्या=खहरे। पाइल, पर्वा=गाउँका नाउँ। बड्डी=बूढी। लुडीतुड्या=पातलो सुन्दर। हैकमी=हाकिम। गैला=गैहा। ताली=गाउँको नाउँ। टाटु=कण्ठ। चाइरा=गाउँको नाउँ। वजेरु=भरिया। पाल्त=पातल भयेको गाउँ। मेरु=सुरीलो गलो भयेको चरो। वासन्=वासुन्। पौंडा=न व्यायेको भैंसी। जन=न। हँड्=हिंड। परान्या=माञ्छेको नाउँ। मदान्या=मदानी जस्तो राम्रो चारपाटे लेख। वाँज=रुख र पर्ती। मार्कुन्या-मता=गाउँका नाउँ। ऐरपति=ऐतावत जस्तो ठुलो। हम्मादी=राम्दी। गोड्न्यारी=खेत गोडने खेताली। सुरखेत=दुल्लू दैलेखको इलाका। कुइन्या-जामु=कर्णालीका घाट। वोल्ल्या=भाङ्रो। गादल्ली=गादो पालिस्। हरि खा=गरि खा। पटकानी=पटाङ्गिनी। काट्टो=टाउको। मुथि=माथि। हवेली=हौदा। ठिन्का=आगो पार्ने। पाराइन=रातीगेडी। नान्या=गोठ। उइजुनि=अमुष्मिन् जन्मनि-पूर्व-जन्ममा। भाउल्या=काञ्छी वैनी। हौ=होस्। कर्मदुखारी=सदाको दुःखी। कैका=कस्का। सेराली=सेरामा काम गर्ने, खेताली। विन=वान। वहुन्याइ=बहुलाइ। हेन्न=हेर्न। अँसाला=माछा। अल्सी=अल्छी। वल्सी=वल्छी। गड्घट्ट=गाडको घट्ट। गुना=ढेडु। खाल=पोखरी। पडी=परी। माल=माला। खाँति=खति। जुपु=गाउँको नाउँ। छाउ=

नछुने । मुट्का=मुट्ठी । सुँगाली = गाउँको नाउँ । पिउदुङ्गा=ठाउँको नाम । रल्लाइ = रहलास् । तिलङ्गो = ठिटो । भागी = नाम । वतु = वरन्तु-वरु । पडन्ना=पंडुन् पड्लान् । दैवु=दयिता,दयित । औसर=आयास कष्ट । कटि=लेख को नाम । नानु=सानु । वयालपाटा=गाउँको नाउँ । हरडो = हिंड्दो । साँप्या= वैद्यनाथको ऐतिहासिक स्थान । डौंठ्या = गाँजराको दशै गर्ने वड्ता देवीको मौलो । लडकन्छुन् = लसकन्छुन् । हातौंदा = हातमा । जारिम=ज्यामिर । वयाल् खेल्दो=वतासमा उड्दै । चिउरी विकु पालाकाट्न्या वान्नातोली छाप=सबै गाउँका नाउँ । चिठ=चिन । मुङ्ग्रो = मङ्ग्राहा, दुङ्गेधारो । बल्यो = वलियो । मरु=मरण । गैंठ्या = गाडे । चक्कचाल्या=चंखे । घर- थान्क्या=घरवारी । जम्मजाल्=यमराजको जाल । वाहाडी=रङ्गिला । हरौ= गरोस् । अठ्ठजाउ = भो । मार्स्या = एक पानीका मूलकों नाउँ । सेरी= सानु सेरो । वुड्यावल्ल = वुडो गोरु । मन्न्या=मनें । लडुल = लडेला । असुडी = असुरो । छोयो = असुराका फुल कुटेर टाँडमा राखी माथिवाट भस्म पानीमा पकायेर हाल्दा संलो रस चुहायेर लुगा धुने प्रक्रिया । भोल्टन= टाँके भोटो । मोत्युँ = मोती । ओड=कर्मी । लाछिन=वोक्रा छोलनु । ताछिन= वासाले ताछनु । आछिन = आसीत्न-छियेन-छैन । ओख्ल्यारी = धान- कुटने । सफासाइ=अतिराम्रो । कि=कन । कोल = काखा । शालिमु = घासको नाम । चतुर्साल = चारतले । घर । सर्ग = स्वर्ग = आकाश । लिस्सि= साना । पाटन=हिमाली समतल अधित्यका । मुकि=मलाइ । जोजना= योजना । वड्डी=बूढी । साइ=प्रेमिका-प्रेमी । इत्यादि ।

—❀❀❀—

कर्णाली-प्रदेश लैलेख दुल्लूका घाँसे गीत

(लेखक–अमरबहादुरकार्की)

लाली गुराँस, प्याउली, मेहल, र धाइरा आदि अनेक प्रकारका रङ्गी विरङ्गी फूलहरु फुली रहेका र काफल, चुत्रा, तिंदू र ऐंसेलु, आदि अनेक प्रकारका अति स्वादिष्ट फलहरू पाकेका प्राकृतिक सुन्दरताले प्राणीमात्र लाइ लालायित गरी राखेको यो अत्यन्त रमणीय वसन्त ऋतुमा गाउका केही युवती र प्रौढ महिलाहरू डोका बोकेर हातमा हसीया (आँसी) समातेर एउटा टोली बने र बड़ो उमङ्गको साथ घास काटन लाई वन तिर जान्छन् । इनि मध्ये कुनै त गाउका प्रतिष्ठित व्यक्ति मुखिया जिमुआल, ठालु, भलादमी आदिका छोरो बुहारी पनि हुन्छन् जसलाई दुःख भन्ने कुन वस्तुको नाउ हो थाहै हुन, तर धेरै जसो पिड़ित शोषित गरीबका छोरी बुहारीहरू हुन्छन् जसलाई सप्नामा पनि कुनै प्रकारको सुख भन्ने कुरा देखन पाइदैन ।

घाँस काटी सके पछि छर छर छर्की रहेको छहराको नजीकै ठूलो ओड़ार मुनि वा कुनै रूखको गहकीलो शीतल निकट मैं चीसो पानी भएको ठाउँमा वोल्लो पल्लो दुङ्गामा दुई दुईको जोड़ी बने र न्याँउ न्याँउ गर्ने न्याँउली, म्याँउ म्याँउ गर्ने मयूर कू कू गर्ने कोइली धुँ धुँ गर्ने ठुक्कुरका साथै स्वरमा स्वर मिलाई अपठित किन्तु भावुक कवयित्रीहरू आफ आफ्ना मनका भाव अथवा पिर वेदना एस प्रकार व्यक्त गर्न थाल्छन्—

प्रथम महिला–लेख फूल्यो लाल गुरौंसी औल फूल्यो काँस ।
दुःखी लाई धौ काटना दिन यो वैशाख मास ॥१॥

द्वितीय म०—राजा वसे राज गद्दीमा जोगी वसे ध्यान ।
किन भया धौ काट्ना दिन क्या छन् र विख्यान ॥२॥

प्र० म०—माला मेरो माइतको हो सुन मेरा पति हुन ।
दुःखी मनका चल्न्या लहर कति हुन कति हुन ! ॥३॥

द्वि० म०—माइत बसी सकलेई क्या पोइल गैजा दिञ्र।
बाली बैंसै मन लहर चल्लाछन क्या विञ्र ? ॥४॥
प्र० म०—रामका तपले टुट्यो जनकपुरको धनु ।
दुःखी संसार गरीव जीवन को सीत क्या भनु ? ॥५॥
द्वि० म०—हाँसौ भन्या मन वैराकी रूँ भन्या कति रूँ ?।
भनीहल मनका दुःख म पनि दुखी हुँ ! ॥६॥
प्र० म०- वैशाख बयाली खेल्दा दुल्लुका गौं र जौं।
गरीबमारा गाउका ठालु कहु त कसरी कहुँ ॥७॥
द्वि० म०—गोठालाले घाँसु काट्यो औलका मालुको ।
हृदय दुङ्गाको छ कि यी गाँउका ठालुको ? ॥८॥
प्र० म०—रक्सी खान्छन् जुवा खेल्छन् भन्नलाई गारो छ।
वरू दुङ्गो कौंलो होला इन्को मन सारो छ ! ॥९॥
द्वि० म०—कलीजुग कसरी भनौ यो त कु कर्म हो ।
रक्सा खानु जुवा खेल्नु ठालुको धर्म हो ॥१०॥
प्र० म०- भ्रष्टाचारी यी फटाहा अत्याचारका खानी ।
गरीव लाईसताउछन् धेरै टिठ दया नमानी ॥११॥
द्वि० म०—इष्ट मित्र क्वै भन्दैनन् होई जान्छ धन भया।
नाख कानका खोसी लिन्छन यैछ उनको दया ॥१२॥
प्र० म०—पोइल नाटो देउरान जेठान माइत नाटा काकी।
भ्रष्टाचारी फटाहाको कैलेई नास होलाकी ॥१३॥
द्वि० म०—ऐले जुम्ला कोई नगया औलै नून दुने छ।
गरीबमारा फटाहाको चाडै नाश हुनेछ ॥१४॥
प्र० म०—महेन्द्र राजाका पाला पाहाड़मा कल धारा।
भगवान् सुन्नन् की कैलेई गरीबको पुकारा ॥१५॥
द्वि० म०—देश उन्नत गर्नुछ चाडै भाई मिले र सव।
अत्याचार र भ्रष्टाचार रहने छैन अब ॥१६॥
प्र० म०—पाहाड़वासी जनताको दुःखी छ जीवन।
को भन्देला श्री पाचलाई काठमाँडू गै कन ? ॥१७॥

द्वि० म०—पर्दैन काठमाण्डू जान यो सम्चार लीकन ।
गाउ गाउमै पञ्चायत वस्यो जे दुःख छन् भन ॥१८॥
प्र० म०—उकाला ओराला घेरै भनि सक्नु छ के ।
सामन्ती र शोषकले रकत चूसी सके ॥१९॥
द्वि० म०—उकाला ओराला खन्न घेरै चाइन्छ धन ।
शोषक र सामन्ती बादी अब नाश हुने छन ॥२०॥
प्र० म०—पञ्चायती शासनको देशलाई छ दरकार ।
पृथ्वी जैं अटल रहोस महेन्द्र सरकार ॥२१॥

सङ्ग्राहकः—अमरबहादुरकार्की, भुकाहाँ दैलेख ।

—❀❀❀—

कुल्ली

दैलेख दुल्लूका निवासीहरू बैशाख देखि लिए र मङ्सीर सम्म आठ महिना घोर परिश्रम गरेर एक वर्ष सम्म खाने अन्न तयार गर्दछन् । तर नून, मसाला, कपड़ाको समस्या अगाडी आउछ र उसलाई हल गर्नाका लागी पौषको महिना लाग्दा वित्तिकै एउटा अलि बाठो टाठो लाई प्रधान मानेर समस्त युवक र प्रौढ पुरुषहरू प्रधानको निर्देशनमा भारतको उत्तर प्रदेश का कौड़ीया, तिकुनिया कतर्निया, वेलाशई, राँटा, सुनारीपुर, दूधवा, पलीया, मैलानी, पीली भीत, गोला, गोकर्ण, खिरि, लखिमपुर, सीतापुर, तारातार, निशानगाड़ा आदि स्थानहरूमा आई चट्टाकाटने खयेर काटने, रूख ढाल्ने, जड़ा खन्ने, दार चीरने, दार बोक्ने, बाटो खम्ने, डुङ्गा पल्टाउने, उखु काटने, बावीओ काटने, बालुआ चाल्ने, एस्तो अनेक प्रकारको काम गरी ५०।६० रू० कमाए र जाहानलाई कपड़ा र नून मसला लिएर जान्छन् । यी वीर परिश्रमी पुरुषहरू तप तप पसीनाका थोपा चुआउदै, आफ्नो थकाई मेटन लाई मनका भाव, अथवा वेदनाहरू एस प्रकार प्रकट गर्छन्:—

प्रथम पुरुष—कैलेई राजा ताउला खार कैलेई राजा चीन।
कठै वरी घरको मायाँ मऱ्यो दिन दिन ॥१॥
द्वितीय पुरुष—लायो दुध कुराउनीका हाल्यो चाउल खीर।
दुःखारी लाई परदेश लाग्यो न समझ घर थिर ॥२॥
प्र० पु०—गरीबको जीन्दगी वित्यो साउकारका धनले।
जन्म घात न समझौं भने मान्छ के मनले ॥३॥
द्वि० पु०—दुल्लु दरा मेघ वर्स्यो र भैगयो लमजी कें।
साउको व्याज तिरे ने हौ क्या जन्म घात समझी कें ॥४॥
प्र० पु०—गोठालाले घाँसु काट्यो सोत खोलीको गायो।
साउकार का व्याजले त वन वासी वनायो ॥५॥
द्वि० पु०—सुर्खेत दैलेख मोटर सड़क वीस सालमा खारेको।
दुःखमानी पुग्ने हो क्या कर्मैले हारेको ॥६॥
प्र० पु०—जेठ बैशाख खरा धुप ओइलाई बास्यो काग।
न दे दैव दुःखी जन्म न हाल भावी भाग ॥७॥
द्वि० पु०—दुखोका मनको इच्छा पुग्ने छैन कैले।
कर्म रूपी वृक्षको फल भोग्नु छ सपैले ॥८॥
प्र० पु०—सौतेल्ने आमाको छोरी पोइल घाट पारी।
भाग्गेमा लेखेको छ कि जीवन भर रिनारी। ९॥
द्वि० पु०—पादुका रुद्राक्ष फल्यो शुद्ध पञ्चमुखी।
संसारको रितीहो यो त कोई सुखी कोई दुखी ॥१०॥
प्र० पु०—लाउन लाई चीथड़ा छैन खानलाई गास छैन।
गोणीखाउँ त गणो छैन बसौत वास छैन ॥११॥
द्वि० पु०—बस्नलाई घर छैन होला साथैमा खेत्वारी।
विवाहा भएकै होला गर्नलाई जीम्दारी ॥१२॥
प्र० पु०—खेत् वारी साउले लिए बस्नेत भुप्रो छ।
को दिन्छन गरीबलाई छोरी रिनको थुप्रो छ ॥१३॥
द्वि० पु०—गरीबछु रिन लाग्यो भनि केई दुःख नमान।
संसारमा धन ठूलो भनि यो कत्ति न ठान ॥१४॥

प्र० पु०--धनै राजा धनै देउता धनै बलवान ।
धनैले मित्रता जोड़छ धनै पाउछ मान ॥१५॥
द्वि० पु०--ओहोरा दोहोरा चल्छन रूपलाइन्का तार ।
धन् न भया समाज होला किन खान्छौ हार ॥१६॥
प्र० पु० -मन बुझाउने बाटो छैन समझी कन रुन्छु ।
समाज पनि हेला गर्छ अब जोगी हुन्छु ॥१७॥
द्वि० पु०--धन्दौलत् जोडीने छैन भिख मागुआ बना ।
ठूलो छ गृहस्थी धर्म भन्छन् शास्त्र पनि ॥१८॥
प्र० पु०--निर्धन्ले कसरी बस्नु धनी समाज सीत ।
धन कमाउन विदेश तिर जानु पन्यो कीत ॥१९॥
द्वि० पु०—दुङ्गा पल्टाउ माटो खनौ स्वदेशमै रै कन ।
के गरौला कारो बारो विदेशमा गै कन ॥२०॥
प्र० पु०—सब कमाई साहुलाई हुन्छ घोटेर हाड छाला ।
कुल्लीगिरी चौकीदारी काँहो मिली जाला ॥२१॥
द्वि० पु०—कुल्लीगिरी चौकीदारी कसरी गरौंला ।
स्वदेश छोड़ि विदेश गए नरकमा परौंला ॥२२॥
प्र० पु०—जागीर खान घुस चाइन्छ पैलीको नियुक्ति ।
स्वदेशमा काम धन्ना छैन केई बताउ जुक्ति ॥२३॥
द्वि० पु०—नदी नाला डाँडा काँडा पुकार छन हामीलाई ।
देश बनाउ निर्धनता मेटाउ मिलेर सबै भाई ॥२४॥
प्र० पु०—कि राजा गोर्खाको ठूलो कि महाचीनको ।
मायाँ लाग्छ जन्म थातको डर लाग्छ रिनको ॥२५॥
द्वि० पु०—हाथको मैला सुनका थैला के गर्न धनले ।
सागर सिस्नु खाएर बसौ आनन्दी मनले ॥२६॥
प्र० पु०—लेख जाउला काफल खाउला ऐसेलु घसौला ।
छेउ कुनु केही पनि छैन कानेर बसौंला ॥२७॥
द्वि० पु०—सुकुमवासी रैती खोज्छन प्रेम जङ्ग साहा ।
पारम वन आवादी भयो पायेनौ की थाहा ॥२८॥

प्र० पु०—डाँडा माथी तौली धान कुटो लाई गोड़ने !
पून्यभूमि दुल्लू देशलाई कसो गरी छोड़ने ? ॥२९॥

सङ्ग्राहक—अमरवहादुरकार्की मुकाहाँ दैलेख २०२१ विजया

—❋❋❋—

कर्णाली-प्रदेश सेती-अञ्चल वाजुरा जिल्लाको डेउडा खेल

(सङ्ग्राहक—चन्द्रवहादुरसाह)

जस्तै दैलेख, दुल्लूका निवासीहरु दुई पक्षमा मेला भै वसेर आफ्ना हृदयका उद्गार प्रकट गर्दछन्, त्यस्तै वाजुरा जिल्लाका निवासीहरु पनि स्त्री, पुरुष दुइ पक्ष ठूलो चौउरमा मेला भै परस्परमा हाथ समाती मुखले गीत भन्ने र पाइला चाल्ने सङ्गै गर्दछन् त्यसलाई डेउडा खेल भन्दछन् । उसको एक झलक एस प्रकार छ :—

पु०—काम गर्नु बैनाथ सजी गड़ा राम्रा ठाटी ।
पैला मै बावलो जोड्यें सुदी भयाई माटी ॥१॥
स्त्री—बैनाथ मुगी मास बोया ठाटी बोया सौमी ।
माटी सुदो क्या हुनी हो सुदी भया तिमी ॥२॥
पु०—कनले हो लायाको काँक्रो कनले वड़ायाको ।
पैलाको भन्याको डेउडो माटी चडायाको ॥३॥
स्त्री—तिमीले लायाको वेलो मैले बडायको ।
मै पनि भन्याको डेउडो पन्च चडायको ॥४॥
पु०—चराई राम्रो भैंसलीको फर्काइ राम्रो गाईको ।
दोसरो भन्याको डेउडो सबै पन्च भाईको ॥५॥

स्त्री—माया ज्यादा भैंसलीको लच्छीन् ज्यादा गाइको ।
यो मैले भन्याको डेउडो मेरा वालासाइको ॥६॥
पु०—अली अली तिमी थिर पैतोली सरायाँ ।
तेसरा भन्याको डेउडो तिमीलाई चडायाँ ॥७॥
स्त्री—झीली मिली हरी हल वत्ति बल्या जन ।
मैं तिर सवारी चलौ गाडी चल्या जन ॥८॥
पु०—रुपस्या मुहाड़ हेर्दो भयाँ बिजुली लाईकन ।
क्याछ तेरा क्या मिल्न्या हो तो तिर आई कन ॥९॥
स्त्री—लेखको जौ खान्या राँगों रसीले वान्याको ।
क्या छ मेरा क्या मागेको क्या गली तान्याको ॥१०॥
पु०—औलको धान खान्या राँगो बराले वान्यार ।
क्या छ तेता क्या मागेर क्या गली तान्यार ॥११॥
स्त्री—तेई होला की गडा गती बड बल्द दाउन्याको ।
इन्द्र लोक बास हुँदो छ यै तिर आउन्याको ॥१२॥
पु०—बासमती खायाको मैले मुडुवा को खाला ।
वैकुन्ठ वसेको वेला नरक को जाला ॥१३॥
स्त्री—बासमती को भात खान्याले मुडुवा ल्याया को ।
हजुर को रूपाउस्या मुहाड़ उतै भै आया को ॥१४॥
पु०—जानुछ दसैंका राम पछुडी धोईकन ।
कात्तिक धान पाकतो छ क्या जेठ न वोइकन ॥१५॥
स्त्री—वाटती देवी को मन्दिर फुलपाती चड़ाई हो ।
जेठ धान वैशाख घोगा बुन्यात गड़ाई हो ॥१६॥
पु०—विहानै वजदा घन्ट देवीका थानै हो ।
तोल्यान गबीला गड़ा बुन्यात धानै हो ॥१७॥
स्त्री—अवेरी भेट भयो मान्या पिरथी लाउपन ।
टाड़ा को वस्यारो भयो नजीकै आउपन ॥१८॥
पु०—देशको मान्छे क्या भनला पिरथी लाउभन्या ।
छोरेटी को छोटो बुद्धि नजीकै आउँ भन्या ॥१९॥

स्त्री—सुर्ती मिठो बजार को तमाउ मिठो धुली।
छोरेट्टी भयाँत पनि जमान की ठुली ॥२०॥
पु०—जग्गा उठाई कोई लिन्या नाई तुल् खानी चाहाड़।
देश भया टेली फून गरू के गरू पाहाड़ ॥२१॥
स्त्री—अदेला खेत रोपी खान्छस धै तेरा बाहाड़।
टेली फून् लगाउन आँट्यो अवत पहाड़ ॥२२॥
पु०—कनले जोड्यो सर सामान कनले बुद्धि ठाट्यो।
पाहाड़ टेली फून अब कनले ल्याउन आँट्यो ॥२३॥
स्त्री—हाम्रा राजा महेन्द्र को तुलाई छैन सुद्दो।
बाटो खोल्न्या वत्ति ल्याउने नरेश को बुद्धि ॥२४॥
पु०—सिर मस्टो माज गाउछ पौछन कालीका।
काप्रीतोला जन्मस्थान सामने छन् मालीका ॥२५॥
स्त्री—सेती अन्चल बाजुरा हो काप्रीतोला गाउ हो।
बारजु हुलाक बारवीस चन्द्रबहादुर नाउ हो ॥२६॥

सङ्ग्राहक—चन्द्रबहादुरसाह तल्ला काप्रीतोला बाजुरा जिल्ला

—❀❀❀

❀ मालिकायै नमो नमः ❀

सत्रसय बाजुराका आशुकवि रत्नाकरका कतिपय कविता-रत्नहरु

बाजुराका राजा दीपबहादुरसाहका पुत्र थियेनन्। उनको जन्म सं० १९३७ को, मृत्यु १९७५ मा जनकपुर हजमनिआमा भयो। तेसै वर्ष बाजुराबाट प्रस्थान गरी कोटैनेर तुडकेथर्पुमा साइत सारेर माथि जिउलेखी माँडु जाँदा आशुकवि रत्नाकरले भन्नाट्ट तलको गीद भने—

सवारी जिउलेखी माँडु तुङ्क्या थपुं रिताइ।
रौतेलो तपिन्या छैन अब राजा! विताइ ॥१॥

वर्तमान (२०२१मा) राजा गजेन्द्रवहादुरसाहकी वज्यैले 'रत्नाखर! तिमी सवैका गिद भन्छौ मेरो गिद भन' भन्दा भनेको ऐश्वर्य झल्काउने तात्तातो पद्य—

सुखका रौतेला छँदाइ सन्तोकका नाती।
वाजुरामी कोइ आछिन हजुर्भन्दा माथी ॥२॥

१९८४ सालमा कमारा कमारी अमलेख गर्दा करिया हुने राजा रजौटा धनी मानी साहू महाजन ठकुरीहरुको दुःख देखेर रत्नाकरले देशको दशा वर्णन गरे—

कोइ आगो धुकाइका माइस कोइ भन्या मौवै छन्।
अवका ठकुरिकन दिन काट्ना धौवै छन् ॥३॥

वाजुरा तल्ला काण्डीतोलाका ललितवहादुरसाह रिसायेमा भाँडा मिल्काउने वानी रैछ। एक दिन मौकेमा टुप्लुक्क रत्नाकर आइ पुगे, खिन्न भयेर सुधारार्थ यसो भने—

कोट्वाडी वाम्नका पाली मुड्या गाउँ रे झाली।
क्या रिस् मेटिदा हुन् साइका भाँडा बाइर फाली? ॥४॥

तल्ला काण्डीतोलाका दलवहादुरसाहले व्याइते छोरा व्वारीलाइ घर सौंपेर खेत पाखो अधिया दियेर वाहुन्गाउँ देउमाँडु वसै सर्दा भनेको गिद—

घरका कविला पाल्यो अदेल्या दीकन।
मडी क्यान पाल्नु भयो भोट्यानी लीकन? ॥५॥

दिवङ्गत राजा दीपवहादुरसाहकी महारानी काठमाँडुमा वस्ता वाजुरा दर्वार भत्केर पाल हाली दर्शै गरेको देखी दुःखले दियो कुनें पाला परेका कविरत्नाकरले कर्मचारिहरुको कर्तूत यसरी प्रकट गरे—

पाल् टाँसीको दर्सै हनु यो कति टेकला?।
कारिन्दाको हरि कमाइ मुलुकै धेकला! ॥६॥

कविका वाग्बाणले घाइते हाली मुहालीहरुले दोस्रा वर्ष झिंगटे पाखाका ठाउँमा खरको छानुसम्म हाले। तैपनि रत्नाकर कविको चित्त बुझेन, उत्कोची हरुलाइ योची यसो भने—

डिट्ठा र कार्वारी मिली कामु हद्दा साजो।
मैले त अचम्मै मान्याँ पाखा मुनि गाजो! ॥७॥

रत्नाकरको दियो कुर्ने पालो थियो। नवरात्रका उपासेले जागरण गर्ने ठाउँमा शिवलाल पुरेत निदाउँने रहेछन्, उसैमाथि गुरुघराना कान्त थपियेर घाम लागुञ्जेल सुती दिये छन्। खरो बानी भयेका कटुसत्यवादी कविले खपी न सकेर यसरी खेद प्रकर गरे —

शिवलाल् निनाँदै छियो वाइँमी आयो कान्त।
झलि मलि घाम् लाग्याको तिं दुइ विउँजी जान्त? ॥८॥

१९७५ साल पछी वाजुरामालका कारवारी जगत्वहादुरसाह तथा अदालतका दिट्ठा दलवहादुरसाह थिये। राजा गजेन्द्रवहादुरसाहका पिता कृष्णवहादुरसाह हुन्। रत्नाकरले सवैलाइ यसरी लख गरेका छन्—

जगत्वादुर कारवारी दलवादुर डिट्ठा।
झगडा पड्याका दुन्या कृष्णवादुर भिट्टा ॥९॥

१९८४मा दासमुक्ति हुदा करिया लाखा पाखा लागे। वाजुरा तल्ला काप्डी तोलाका गगन्या भंने लाइ कतै गयेर केही विशेष उन्नति गर्न न सकने जस्तो देखेर रत्नाकरले अर्ति दिये—(मान्यो पनि)।

गगन्या लखन्या भयो वुडो भै भँतारी।
काप्डीतोला छाडीकन न जायै अन्तारी! ॥१०॥

एक दिन रत्नाकर तेलकालागी तोरी सिलाम खोज्न गये छन्। अघिमन्दा सवै वस्तु महँगो देखेर तथा वाजुरानेर दुर्लभ देखेर स्याँली-फालका मुखियालाइ आनामानाको भाउ यसरी वताये—

तिन् माना तिर्खुला दिंदा दुइ माना तोडाका।
उइ पन आछिन भन्दा पन्ताली ओडाका ॥११॥

मुखिया र नुख्यानीको अलि झगडा भै न बोल्ने भयेका रहेछन्। तेस्तै वेलामा रत्नाकर आइ पुगेछन्। वाटा कविले मिलापत्र गर्नें चाँजो यसरी मिलाये छन्—

मुख्या भन्दा खानु खाइजा साथका मायाले।
मुख्यानी मुखै न बोल्नी मुख्याका डायाले ॥१२॥

चतुरी नुख्यानीले पनि हेरौं के गर्छन्? भनेर भातमा पानी अलि वडी हाली छन्। झन् चतुर कविले कर्कलो मागेर माँडको तिउन वनाउने योजना यसो गरे—

भातकि लायाको पानी माँड् गाड्नु भै गयो।
आज मुख्यानीको चित्त पोलिदै रै गयो! ॥१३॥

तेस्मा मुख्यानीले 'वुझ्याइँ त कह न कह लुगा भन्या काहा छन्? भनी छन्। झट्ट कविले अर्कातिर ढल्कायेर यसरी दोहोरो चित्त वुझाउने चाँजो पारे—

अव रे घिउ चाइयो भन्यो कर्कली माँडले।
मैला लुगा धोइ दियैन घरकी रोंडले ॥१४॥

वाजुरामा पनि जन्माष्टमीदेखि दशैं सम्म राँगा जुझाउँने चलन छ। राम हेर्नें टाढाडावाट आउँछन्। ठुलो रमिता हुन्छ। किमुका र नुवाघारीका राँगा जुझेको अचम्म देखेर वर्षा भरिमा ठुलो युद्ध ठाँनेर भनेको कविता—

वारविस किमु गाउँका आ नुवाघरीका।
राँगा जुद्दा आजै धेक्याँ वरिषा भरिका ॥१५॥

वाजुरा वारविसदरामा पानी सस्तो छ। नौविसदरामा दुर्लभछ। कात्तिकतिर गहुँ छर्नें वेला पानीको अनिकाल देखेर रत्नाकरले भौगोलिक जलसङ्कट यसरी झल्काये—

पानी मनि पानी छँदाइ वर्विस्या वुँदाइ छन्।
कट्टाको विउ कट्टाइ रयो नौविस्या रुँदाइ छन् ॥१६॥

वाजुरामा भाद्र शुदि १४ मा अनन्त चतुर्दशीको ५ दिन रात भारी

खेल लगाइन्छ । यस पर्वलाई अनन्त्यमा भनिन्छ । अरु वर्ष दरबारनेर ढोलीं वाडातिर लाउथे । कुनै कारणले एक वर्ष कोटवाडी काशीजोशी र काजी प्रसाद बुडथापाले गैरीगाउँमा अनन्त्या खेल लाइ दिदा कविले यसो भने—

गैरिउँदो अनन्त्या हाल्न्या कासि रे पर्साद ।
पाउना आइ घर भरी भया ख्वाउँनाकी फर्साद ॥१७॥

वाजुरा वारविसदरा किमुगाउँका देवपाध्या तिमिलसैनेकी दुवै बुहारी मरी छन् । एक दिन कुनै काममा कवि उनका घर गयेर सबै कुरा हुदा यस्तो सम्मति दिये छन्—

किमु गाउँका देउपाद्याका दुमै छोरा राँडा ।
सबै कुडा छाडी कन कन्याइ खोज चाँडा ॥१८॥

उक्त देउपाध्याका माइला छोरा देवीभक्त तिमिलसेनाले नौलो घर लाये को चाला देखेर खपी न सकेर रत्नाकरले यस्तो पनि भनि दिये छन्—

एका ओड जेला दियो एका ओड खानु ।
बाइरी घर् पत्थरी जसो भित्र भैंसीछानु ॥१९॥

कवि अछाम आठसयदरातिर गयेका बेला बावलागाँउका हरिकेस्या कँवरले वाजुरा वारविसदरा देउलीसैनमा सम्धिनीलाइ कविद्वारा दियेका गद्य रैवारको पद्य बनाइ यसरी पुऱ्याये—

बावुको नाउँ हरिकेस्या छोराको जहरी ।
आ भन्या दोसातो लाग्यो नुन् खान्या कहरी ? ॥२०॥

उक्त नुन बावलातिर दोसातो रहेछ वाजुरामा अलि सस्तो रहेछ, गहतका बिउले नुन साटने विचार रहेछ । त्यो पनि यसरी प्रकट गरे—

नुन्या कट्टो राखी दिया गतका बिउ थिनी ।
यसै हरी भनि दिया सम्धिनी जिउ थिनी ॥२१॥

वाजुरा देउमाँडुका गँदिउला जोशीलाइ अलि रेफ लायेर भताहाले भात काटे । जैसिमा पनि मिलेनन् । छोरो पनि थियेन । घर पनि देउमाँडु र भँडारगाँउका माझमा थियो । त्यो देखेर रत्नाकरले यसो भने—

देउमाँडु गँदिउला जोइसी वर न परका !।
गँदिउला मन्याका दिन द्वार ढेक्या घरका ॥२२॥

उक्त देवमण्डपका मुखिया र धामी पद्माकर जोतिषीलाइ वर परकाले अलि पुटके देखेर गडिया (घडिया = घँटा) जैसी भन्छन् पिठिआ पोरी। एक दिन खेलमा लाग्दा साथ छुटट छोडे छन्। त्यो देखेर कविले यस्तो भनि दिये—

गाउँका भन्दा पद्माखर देश् भन्दा गडिया।
क्या भनि खेलम्वा लाग्या क्या भनि छडिया ? ॥२३॥

यौटै मानिसले तीन काम गरेको र अवारो मुख्यालीमानु १ धमालाको नुवाँगीमानु निउज २ जोइस्यालीको हेराउनीमानु ३ गाउँमा तीन माना उठायेको अलि अनुचित जस्तो मानेर विकेन्द्रीकरण सिद्धान्तवादी कविरत्नले यस्तो भने—

जेठो मुख्या माइलो धामी कान्सो छ हेराउन्या।
एकाइ मनि तीन् पगडी गाउँ मानु फेराउँन्या ॥२४॥

समसामयिक समाजमा घटेका घटना र देखे सुनेको कत्ति न ढाँटेर चरित्र-चित्रण गर्ने आशुकवि रत्नाकरका छोराले नै छान्नाकी रजना भन्नेलाइ जारी गरी ल्यायेको र छन्नालको वलीयो जारी तिर्नु पर्ने भन्दा मुद्दा परेमा जिउ धनको शास्ति हुने सम्भावना मानेर खिन्न मनले यस्तो भनि दिये—

सराँप्ला देवुले ल्यायो छान्नाकी रजना।
अव भन्या हुँदै भयो धनको खजना ! ॥२५॥

कवि रत्नाकरलाइ अन्यायमा कुनै चित्त न बुझने मुद्दा लागे छ र सारै संकट पाये छन्। भ्रष्टाचारी कर्मचारीहरुले घुस खायेर हराइ दिये छन्। 'डण्ड तिर' भन्दा यस्तो उत्तर दिये छन्—

खान्या ठौर खान पाइन रन्या ठौर खण्ड।
हिउँद् भरी ताडिकै वोक्याँ अँझ भन्दा डण्ड ! ॥२६॥

डोटी शिलगडी अदातलका डिट्ठा विचारी दुवै जना खाइखाँदा घुस्या-

हा रहेछन्। झगडियाहरुलाइ दुःख पनि दिंदा रहेछन्, घुस पनि खाँदा रहे छन्। बुडेउलीमा अद्यापि निन्दा छदै छ। भुक्तभोगी आशुकविले तिनको लख गरेर तत्काल यसो भने—

डिट्ठा वाज्या रगूनाथ विचारी रुगुम्या।
न गाँठा धन् पैंसो रन्या न जिय सुख् हुन्या ॥२७॥

वाजुरा नौविस दरा ब्राह्मणवहुल माल्तागाउँकी काली भन्ने गिदाङ्गी (कवयित्री) रैछन्। वर्ण कालो भये पनि गिदमा सिपालु हुनाले वान्यागाउँ झाली आदि वरपरका झुकेका देखेर कविले यसो भने—

कालै चोलो कालै गुन्यू मल्ताकी कालीका।
वाउँदाइ पन झुकी पड्ढा वान्या गाउँ झालीका ॥२८॥

एक दिन कविदम्पतीमा अज्ञात कारणवश ट ठ भये छ। संयोगवश त्यो दिन घरमा अरु कोही रहेन छ। न बोली न बोली घरिनाले भातको तार गरी छन्। पहिले वोलाउँ लोग्गेलाइ हराउँ भन्ने भावनाले पन्यू लुकाइ दी छन्। रत्नाकरले खोजे छन्। भेट्टायेन छन्। उता चलाउन न पायेर भात डडी हाल्ने भैगो। अव त वोल्न करै लाग्यो। सोझै न बोलेर साँप्या वैजनाथको जात्रा पनि मिलेर गर्छन्। दोहोरो मिलेर संसारमा व्यवहार चल्छ। यसरी ट ठ गरेर पुग्दैन। वोल्नु पर्छ। मिल्नु पर्छ। भन्ने आकूतले कविताको वाटो यसो भने—

अरुले पर्गलो आन्दा पीरले चँदयो।
भात् बली भसक्क भै गो काँ होला पँदयो ? ॥२९॥

कवि पोइले भनेको अभिप्राय बुझेर श्रीमती कवयित्रीले पनि 'दुइ जना मात्र मिलेर पुग्दैन सवैले मिल्नु पर्छ। यौटो चोलो लाउँदा त चार ठाउँमा तना बाँधनु पर्छ भने संसारको व्यवहार २ जना मात्र मिलेर चल्दैन पकाउनु खानु म दमाइका घर सियेको चोलो लिन जान्छु' यसरी भनिन्—

म जान्छु दर्जीका घर 'चौवन्दी चौलाकि।
अगि भन्दा विर्सी गत्रा भाडमी होला कि ? ॥३०॥

अब रत्नाकरलाइ उकालो पऱ्यो। यता भात पाकी सक्यो। दमाइका घर जाइ सियेको छ छैन। चोलो ल्याइ। नुहाइ धुवाइ खान आउँऱ्याल भात कुरी भान्सामा टुरियेर वसी रहनु पर्ने भयो। भान्सा छाडौं भने झन् झगडा चम्कने भो। अर्को मान्छे मध्यस्थ छैन। विरालो मात्र भोकले 'म्याऊँ म्याऊँ' गर्दै बाइर भित्र गर्दो रहेछ। विरालालाइ दूत बनायेर यसरी रैवार हाले छन्—

यो मेरो हँसाउन्या वानी गाउँल्या हर्दा गिल्ला।
भना वोलो क्यै भयैन खानु खा भन् विल्ला! ॥३१॥

श्रीमती आशुकवयित्रीले पनि तुरन्त कविकै भनेको सहि थापेर उसै दूतलाइ उइ रैवार दियेर यसरी फर्काइ छन्—

साइकै भन्न्या मैले भन्याँ गाउँल्या हर्दा गिल्ला।
खान्या वाटो क्यै राखिन खाँदैन भन् विल्ला! ॥३२॥

वाजुरा वारविसदरा खान्या खेतका, मानसिंहराउतका छोरा देउचुराउत रहेछन्। भाइ महेन्द्रसिंह राउतका छोरा जहरसिंह राउत रहेछन्। तल्लागाउँ सिमलकोटमा घरज्वाइँ पस्न गयेका जहरसिंहले एक दिन कविसित अलिहलुका कुरा गरेछन्। त्यो देखेर कविले यसरी व्यवहार चातुरीको अर्ति दियेछन्—

मान्या मिहिन्द्र्याका छोरा देउच्या रे जहन्या।
गाउँ घरका जाहा कुडा पौन्याला न हन्या! ॥३३॥

परिस्थितिवश वृद्धावस्थामा आशुकवि रत्नाकरलाइ मालिकामुनि नाचनथली माथि घाटपारी भैंसीगोठालो लाग्नु परेछ। साथी पनि घरको कोही भयेन छ। भावी दुःखको सम्भावना गरेर यसो भने छन्—

छोरा घरै ठ्वारी घरै घरिना घरकी।
वौलाइ दुःख हुदा भया म रत्नाखरकी! ॥३४॥

त्यो सुनेर श्रीमती कवयित्रीले 'अजरामरवत् प्राज्ञो विद्यामर्थञ्च चिन्तयेत्' भनाइ अनुसार सम्पत्ति वढाउनेले दुःखलाइ दुःख मान्नु हुदैन, उद्योग गर्नु पर्छ। घर वसी खेती पाती गर्नु भन्दा 'कि कोटको राजा कि गोठको

राजा' भन्छन्। घर धान्ने छोरा व्वारी छन्। सामल हाल्ने म छँदैछु गोरस खायेर स्वाद गोंठमा वस्तु होस्' भन्ने अभिप्रायले यसो भनिछन्—

छोरा छँदाइ व्वारी छँदाइ सामल् दिन्या छँदाइ।
सम्पत्ति वडाउँन्या वेला दुःख पन हुँदाई ॥३५॥

वाजुरामा ठाउँ ठाउँ अनन्त्याका भारी खेल हुन्छन्। तर वारविसदरा सिगाँडा गाउँको अनन्त्या अति रमाइलो हुन्छ। सेलीफालदरा तोली गाउँको पनि राम्रै हुन्छ। गाउँ घरका रमितेहरुलाइ हितचिन्तक कविले यसरी अर्ति दियेका छन्—

राम् हेर्न सिंगाडा जाया नापा नापा तोली।
अन्ति राम जन जाया सुदै खुट्टा छोली ॥३६॥

वाजुराको राजकाजी स्थिति अनुसार राजाका भैयादलेमात्र कारवारी (मालको हाकिम र राजाको कायममुकायम) हुनु भन्ने भयेकोमा, अकों हुँदा कुल्या केहरीसाही पाँजजडो शकमष्टो जिउलेखी सहदैन भन्ने भयेको र राजा दीपवहादुरसाहकी महारानी भोजदिब्वेश्वरीका पाला कारवारी कृष्णवहादुर-साहले साइल वोहोरावाडाका जयलाल जोशीलाइ सहायक कारवारी राखेको रत्नाकरलाइ अलि कस्तो २ लागेछ र ठ्याक्क यस्तो भने छन्—

कोइ छोरो जर्मेन हो के राजाका तपको ?।
कार्वारी माइलाकै छोरो जयलाल् थपको ! ॥३७॥

डोटीवाट—तल्ला मल्ला खरकको गोठालो पेडिया। डोटीखोला गुजर मन्यो चिल भाडा खेडिया ॥ भनेर डोटीको महाजाँचगर्ने वाजुराका सुब्बा महावीरसाह मरेको रैवार आउँदा, वाजुराका जनप्रतिनिधि कवि रत्नाकरले अँझ पनि छन् भन्ने अभिप्रायले यस्तो उत्तरा लायेछन्—

अँज पाडो पाल्याकै छ गुज्जरी चाँद्याको।
अछाम् डोटी मै लाइहल्यो क्या लाग्छ काँद्याको ? ॥३८॥

(इत्यादि हज्जारौं मुक्तक सुभाषित रत्नहरु जनकण्ठस्थ छन्)।

—❀❀❀—

आशुकवि रत्नाकरका ३८ वटा सुभाषितमध्ये

वाजुराका स्थानीय शब्दहरुको अनुवाद

१ जिउलेखीमाड्डुवजु-यालका कुलदेवताको थान कोटमाथि १ कोश जति टाडा। तुड्क्या = वाजुरा कोटैनेरको सायत सानें थर्पु। रिताइ=रित्ता। रौतेलो=राजकुमार। तपिन्या=जन्मने। २ मी=मि=मा। आछिन=आसीत् नथियेन, छैन। ३ माइस=माञ्छे। मञ्छे। मौवै-परिवारै। धौवै=कठिनै। ४ कोटवाडी=वाजुराकोट वरिपरिका। पाली=जजमानी। मुड्या,झाली=२ गाउँ ५ कविला=परिवार। अदेल्या =अधिया। ६ हर्नु =गर्नु। हरि=गरि। धेकला देखला। ७ कामु=काम। हद्दा=गर्दा। मुनि = माथि। गाजो=खर। ८ शिवलाल्=दशैको वत्तिकुरुवा पुरोहित उपासे। निनादै=निदाउँदै। छियो= थियो। वाईमि = उसैमा। कान्त = अर्कों उपासे। दुन्या = दुनिया। भिट्टा= भेट्दा। १० गगन्या=कमाराको नाउँ। लखन्या = लखतरो। मँतरी = महतारी। काप्डीतोला = गाउँको नाउँ। अन्तारी। ११ तिर्खुला = सिलाम। तोडा=तोरी। पन=पनि। पन्ताली=गाउँ। ओडाका=वरका। १२ साथ=साथी। डाया=डाहा। १३ भातकि=भतका लागी। गाड्नु=काडनु। १४ रे=र। १५ वारविस=२४० धुरि भयेको दरो। आ=यहाँ। नुवाघरी=नुवाघर गाउँ जुद्दा = जुझेका। धेक्याँ=देख्याँ। वरिपा=वर्षा। १६ मनि=माथि। वर्विस्या=वारविस दराका। बुँदाइ=छुर्दै। कट्टा=फुटेकाठेका। नौविस्या = १८० धुरि भयेका दराका। १७ गैरिउँदो = गैरीगाउँमा। अनन्त्या = अनन्त चतुर्दशी देखि ३-४-५ दिनसम्म मुजुरा वजायेर खेलने भारी खेल जात्रा। कासी रे पर्साद= कोटवाडी काशीदत्त जोइसी र नुपाँघरका वुडथापा काजी वाजुराका पुराना राजाकासन्तान काशीप्रसाद थापा। फर्साद-फसाद। १९ ओड=कर्मी, कामी। २० दोंसातो =२ पाथी नुनको ७ पाथी चामलको खेलो। गतका = गहतका। थिनी = छेउ। २२ ढेक्या = वन्दगरे। २३ खेलम्वा=द्यौडाखेलमा। २४ कान्सो=काञ्छो। २५ सराँप्ला=कविको गाउँ। देवु=कविको छोरो। रजना= जारीकी वुहारीको नाउँ। २६ खण्ड=छिडि। ताडिकै=तारीखै। २७ रगू- नाथ=रघुनाथ। रुगुम्या=गुरुमगिरिं दुवै घुस्याहा। २८ माल्ता=गाउँको नाउँ काली=नाउँ। वाउदाइ=उसैमा पनि। पड्डा=पर्दा। वान्या, झाली=गाउँका

नाउँ । २९ पर्गलो=पर्गाला, ध्वजा पताका । चँदयो=चँदुवा । पँदयो=पन्यू । ३० चौवन्दी=चारतने । भाडमी=अगेनामाथिका भारमा । ३१ हर्दा=गर्दा । गिल्ला=निन्दा । ३२ साइकै = तपाइकै । ३३ खा=याखेतका राउत मान्या मिहिन्द्रथा=घरज्वाइ पस्ने छोराका वाबु । देउच्या जहा=या = घरज्वाइ पसेका ठिटाका नाम । जाहा=जस्ता । पौन्याला=पाउना भै वसेका घरमा । ह=या-गरे ३४ बौलाइ = बहुलाः पौल धेरै । की, कि=का । ३६ सिंगाडा=गाउँको नाउँ । जाया=याया गये जानु । नापा=मनाक् अलि २ । गाउँको तोली नाउँ । अन्ति= अन्यत्र । जन=जातु न, कदापिन । सुदै=व्यर्थै । ३७ जर्मेन=जन्मेन । ३८ मल्ला= माथिल्ला पेडिया=प्यारो । भाडा=गडुल गिद्ध । गुज्जरी=गुर्जर राँगो । चाँद्या=चाँदो माथो टुलो भयेको सत्तार । मै = लेडको । काँद्या-झगडिया वोकने ठालु । इत्यादि ॥

कविको परिचय

प्रकृतिसिद्ध कविजन्मभूमि मालिकाका छत्रछायामा वसेका वाजुराका आठ दरा मध्ये नौविस दराका सराँलागाउँमा जैसी ब्राह्मणका घरका शाके १८०२ तिर प्रत्युत्पन्नमति जन्मसिद्ध आशुकवि रत्नाकर जैसीको जन्म भयेको हो ।

तात्कालिक शासन । उसैमाथि उपेक्षित शोषित र पीडित प्रदेश । शिक्षा दीक्षाका नाममा 'क' भन्न पायेनन् । तर कवि वनायेर वन्दैन । वनेर उम्रञ्छ । भूमिको प्रभाव । खरो वानी । कसैको अर्घ्याली न सहने हृयद । प्रकृतिनिरीक्षण र व्यक्तिपरीक्षणमा विलक्षण प्रतिभा । न विराउनु, न डराउनु भन्ने सिद्धान्त । वरु न खायेर खप्न सक्ने, देखेको कुरो न भनेर खप्न न सक्ने स्वभाव । तीखो मुख भये पनि उपदेशमय घतलाग्दो वाणी । प्रलम्ब वृतान्तको यौटै मुक्तकमा चित्रण गर्ने क्षमता । एक एक निहुँ लियेर यता उती घूमी रहने वानी । साना टुला सवैसित मधुर व्यवहार । सवैलाइ हँसाउने वाक्यप्रवन्ध । एवं अनेक प्रकृतिसुन्दर गुणगणले आशुकवि रत्नाकर भूषित थिये । यस्तै कवि कवयित्रीहरु अद्यापि गाउँ गाउँमा शतशः विद्यमान छन् । तर गुणग्राहीको कमी हुदा विकाश हुन पायेको छैन ।

ताम्सुका अभैथापा (अभयथामा), पुर्भुताका जहरीसाउद, तल्ला काप्रीतोलाका नरवहादुरसाही, सुर्यसिंह, गगन्या धर्ति, सिंगाडाका नन्दवुडा,

जुवापानीका राइभानसिंह, उदुसिंह, देउमाँडुका गदिउला जोशी, जुगाडा पाटाका गुलाफगिरि, कुण्डाकोटिलाका वम्या चुँडेला। मल्ला काप्रीतोलाकी मन्धरी कमेनी, वाङ्गापाटाका धनसाउद। ताँप्राका पुनिमल दाश इत्यादि रत्नाकरका समकालिक कविहरु वाजुरामामात्र थिये।

वर्तमान कविहरुमध्ये ताँप्राका ज्ञामाविष्ट। टम्टानाका कञ्जी धामी। लवाङुंग्राकी हिमा कमेनी। कालापानीका नरवहादुरवम। तल्ला काप्रीतोलाका गजेन्द्रवहादुरसाह, राइल्या दमाइ र निजकां छोरी जवा दमेनी। सिमलकोटका अकवीर वुडा, धनञ्जय जैसी। डुंग्रीतोलाका सङ्ग्राम वुडथापा। कुँडीकी मैना कमेनी। मार्तंडीका मु. धनजित रावल। कुँडीका मनवीरसिंह। सिंगाडाका तुलालोहार, हीरा साउद। मनाका जैधन साउँद। देउलीसैनका गोरे रावल तथा महावीर रावल २। जुवापानीकी फुँगी कमेनी। देउमाँडुका पद्माकर जैसी। पन्धाराका जहरसिंह वुडा। कोल्टी नवाघरका लछुसाही। कोटिलाका उदै चुँड्याला, दलवहादुरसाही। कुँडिकोटका राजकुमार जयपृथ्वीवहादुरसिंह। साइलका छत्रवहादुरसाहेव। कोटखौलाका ज्ञानवहादुर वोगटी। कालापानीका अङ्गगिरि। ग्यानवाडाका नन्दवहादुरसाही। ग्यान साइलका दिलवहादुरसाही इत्यादि विज्ञात छन्। अविज्ञात अरु धेरै कविछन्। अप्रयत्नसम्पन्न जन्मसिद्ध पद्यमय भाषामा भाव व्यक्त गर्ने क्षमता भयेका प्रायः सवै छन्। यस्तै अछाम डोटी डडेल्धुरा धारचुला वजाङ् जुमला दुल्लू दैलेख आदि सवै जिल्लाका जनता छन्। लोकभाषा साहित्य समृद्ध छ।

लोकव्यवहारमा रत्नाकरलाइ रत्नाखर रत्नाघर इत्यादि भन्ने लेखने चलन छ। रत्नाकर कविका कवितारत्नका गेडा वाजुरा भरियेर वजाङ् अछाम डोटी जुमला सम्म श्रुतिपरम्परया छरियेका छन्। घतलाग्दा हुनाले एक चोटी सुन्दा साथ मार्मिकहरुले घट्याइ हाल्छन्। गिदौडाहरुले त रत्नाकरका शतशः मुक्तक कण्ठमा झुण्ड्याइ राखेका छन्।

त. का. तो. का गजेन्द्रवहादुरसाहका कण्ठवाट झिकेर इ ३८ वटा गेडामात्र हिमाली साहित्यमा छाप्न पाइयेका छन्। अरु पनिक्रमशः पाठकहरुका हातमा आउँदै छन्।

योगी नरहरिनाथः

❀ नमो मालिकायै ❀

हिमाली लोकगीत वाजुराका डेउडा

(कर्णालीप्रदेश वाजुरा वारविसदरा तल्लाकाण्डीतोला निवासी गजेन्द्रवहादुरसाह-सङ्कलित)

मालिका माताको पाउ मन्ले चितायेर।
लोक्गीत संग्रह गर्छु कलम् समायेर ॥१॥

पशुपति दर्शन् हुन्याँ पस्नी चरणमा।
मोच्छे वर्दान् मागी ल्याञ्चा मैले मरणमा ॥२॥

इ दुःख कै सँग भन्नु उइँ नारान् जानन्ना।
पापीको पाप् काटीकन स्वर्गमा तानन्ना ॥३॥

वल्ला-वल्ला पापी चोला चौरासी घूमिको।
गरौं सेवा सवै मिली ई तृभूमिको ॥४॥

कर्णाली-प्रदेश भरी माताको दृष्टि छ।
चरणको कृपावाटी मोतिञ्चा वृष्टि छ ॥५॥

गणेश् दुर्गा शारदामा विन्ति चडाउँदै छु।
पाप्काटुला भनिकन कदम् वडाउँदै छु ॥६॥

नाचन्थली वरिपरि घाँट वजन् ठनक्क।
देशविकाशको सन्को सरी जाउ सनक्क ॥७॥

मालिका माताको ध्यान मन्मा जमाइहलौं।
पाँच् पञ्च सर्कार्को आदेश् देश्मा रमाइहलौं ॥८॥

कुल्पूज्य जिउलेखी मष्टा दाइना होइ जावोन।
दुखारी वाजुराकन अघि लगावोन ॥९॥

दुःखका समुन्द्र पडी मन्त भाग्या कै छ।
देश्नरेश्को सेवा गर्न इच्छा लाग्याकै छ ॥१०॥

सूर्यको प्रकाश भैगो देशकि व्याइ गयो ।
मेरालागी रात्को रातै पापले न्याइ गयो ॥११॥
रुख चड्न्या वाटो छैन फल्त पाक्या कै छ ।
नञ्जा प्रकृतिको झलक् भन्मा लाग्या कै छ ॥१२॥
सुखारी सुखले गाउँछन् दुखारी दुःखले ।
जाँ गया रमाइलै लाग्दो मयालु मुखले ॥१३॥
सुसुन्या वतास लागौ वादल् फटाउनालाइ ।
सूर्यमा नमस्कार पुगोस् पाप् मल् हटाउनालाइ ॥१४॥
काँ होला उदया पर्वत् कता फकुं हेरी ? ।
पुषको घाम तापन्या मन्छ वादल हट्या खेरी ॥१५॥
रावणले लियो त पन रामकी सीता हुन ।
राम्गीता पड्ताईछौं सबै राम् हाम्रा पिता हुन् ॥१६॥
कति भया राउँदा छौ क्या यो देश् छतियाका ?
कर्णाली - प्रदेश भरी मोती खतियाका ॥१७॥
वाजुर्कोट दरबार पूर्वपट्टी भयाल ।
आँखी धेक्या पाइदो हो क्या करमका ख्याल ? ॥१८॥
सर्गै जुन सर्गै वेल सर्गै मुस्या चिल ।
भाविनी भाग् दिन्या वेला काँ वस्याँ हौं डिल ? ॥१९॥
गुदुहोइ जाड्गुदु गञ्जा धेकिंदो जुगाडो ।
काँ होला सर्गको पाटी काँ होला उघाडो ? ॥२०॥
भात् खान्या चरस्को थाल पानी खान्या टङ्का ।
लाग् वयाली ! उडाइ लैजा दैवु हुन्या लङ्का ॥२१॥
मैन्याका खोलाको पानी हिउँजन टल्कँदो ।
वाजका दाँतको विरी मोतियाँ झल्कँदो ॥२२॥
पाल्या वन् रमाइलो हुदो काफल् पाकन्ना र ।
साइ विना कहरी रौंला ? झल्का लागन्ना र ॥२३॥
सान्यादेउका पिपलका कोल्ट्या पड्या छाया ।
धन होइ जोवन राम्णो जोवन होइ माया ! ॥२४॥

जडाङ्गा सल्लीको साँगु तिपाडौंदो घट्ट ।
यो वोली उइलेका जसो सौंराइ लाग्यै कट्टु ! ॥२५॥
आधा सल्लो लुकुपुक्या आधा सल्लो वाँगो ।
पिंजुरो हातमा रैगो मैना उडी काँगो ? ॥२६॥
काइँ काइँ हुँदा काली कुवा देशीका धारो नाइँ ।
हेरु त वड् पिपल् घेक्तो वस्न्या चौतारो नाइँ ॥२७॥
वस्तिकी छोऱ्याट्टी वाइगै जगतडका साग ।
खा भन्दाइ कहरी खानु ? न हाल्याका भाग ॥२८॥
क्या अडाञ्छै माल् कौवा ! झड्यो फल् खा पन ।
मन् ! पापी घुम्दो छै क्यान एकुरी जा पन ॥२९॥
शिल्गडीका करनेल्ले ठेका लैगो नारी ।
एति चाँडै बाला साइले क्यान माया मारी ? ॥३०॥
क्याकी पडी झिली मिली दर्ना दरबार ? ।
साइ ! होइजा खौलाको जाँत्या म हुँ तरवार ॥३१॥
जौंला धारा पडकँदा दुइ जनी हड् धुनी ।
चाँडै हँड् भेरीका पानी ! सज हँड् भर्दुनी ! ॥३२॥
अगाडी दौडाहा आयो पछाडी माल् आयो ।
कि साइको हुन्यावी आयो कि साइको काल् आयो ! ॥३३॥
मुख्या ठुलो गड्सिरको गाउँ ठुलो लुङ्ग्राको ।
पानी खान पाइयेला के चिठ्याका मुङ्ग्राको ? ॥३४॥
"ल्ला काण्डीतोला द्यान दुइ सल्ला लाहुरी ।
तेसै हन्या खड जाल्ली वैंसकी बाहुरी ! ॥३५॥
कच्चया मेलका रुख कचहरी बम्म ।
हान् पैकेला ! छम्का जाल म छौं गैला डम्म ॥३६॥
आपु खायै अर्का दियै मेरो भाग् छन्दियै ।
ताम्सु वस्न्या अभै थापा मरिगो भन्दियै ॥३७॥
आपु लिन अर्का दिन म क्यान ओगटी ? ।
गीद् भन्नालाइ अभै थापा लेख्नालाइ वोगटी ॥३८॥

राजापुर सत्य गौडी तस्पिर् टाँस्याकाइ छन् ।
मन् मेरो साउनको राती दन्त हाँस्याकाइ छन् ॥३९॥
जोइ सुत्ती छ घरपुडी ल्याउदो भयो खाउँला ! ।
पोइ सुत्तो छ वाट पुडो कैका घर जाउँला ? ॥४०॥
भ त् भन्या भान्साकै खाउँला तर्कारी चाइयला ।
मै पिर्थि लाइ सक्यां भन्या काँ जान पाइयला ? ॥४१॥
उस्तै छोरो उस्तै व्वारी जोड मिल्याको ठ्याम्म ।
छुट्टिन्या छुट्टिन्या वेला माया लाग्यो भयाम्म ॥४२॥
शिल्गडीका वजारौंदो आनामानु कद ।
एसै रै जाउ वाली वैंस यसै रै जाउ मद ! ॥४३॥
पारी भैंसा पुर्मुतीका वारा कुमालका ।
चिर्का वाता पाडी दिउँ के रक्सी रुमालका ? ॥४४॥
वेली वासा नानु हुन्या सुताँन्या काखीमी ।
न राथाका न चिन्याका काँका हौ हाकिमी ? ॥४५॥
हुक्का मेरो अवल् चाँदी सालको सिमेरु ।
चिना जान् भयैन होके काँका हौ तिमेरु ? ॥४६॥
वाजुराकी वुडीगङ्गा वजाङ्ग्याकी सेती ।
विउ पाइन के वल्द पाइन क्यान लाइन खेती ? ॥४७॥
पोरष्याका नाङ्ना मुनि निगालो दुनियो ।
काँसाभाँडो रन्क्या जन काँ वचन् सुनियो ? ॥४८॥
देउलेख देउलाकी गन्ना ल्याब्ना नली नली ।
वालो पिर्थी न टुटायै है के गली गली ! ॥४९॥
रुख् राम्णा मदान्या सिमल् डाँडो राम्णो तेल्या ।
सौंरडा काटिंदो हो के बाउली समाइ खेल्या ? ।५०॥
शिल्गाउँको छोडुवा राँगो पुग्यो रिठातोली ।
काँ सुनुँ भयाका छिन्या वाज्को मिठा वोली ॥५१॥
असौज वावियो काट्याँ चौंन माली चौंन ! ।
वोल् वोल्यो र जिउ परायो झुटा जान्या हौंन ! ॥५२॥

रुखका छिजार वाटी घाम् लाग्याको तोली।
जता हान्यो वाइँ वैठाउँला वन्दुकको गोली ॥५३॥
कुचीका सन्यासी विष्ट ओलीगाउँका भान्याँ।
साइ! होइजा साटन्को चोलो मेराइ अङ्ग स्वान्याँ ॥५४॥
राती माटा घर् छिप्याको दर्नाका कोटको।
यसो माया म क्या लाग्यो सन्तोला वोटको? ॥५५॥
चिन्या पिप्ल तमाउँ खादो गोपीचन्दमल्ल।
कैल्यै न खेल्याका जन क्या हो तल्ल बल्ल? ॥५६॥
ठुला साउका घडा ताउला नाना साउका घन।
टुँडीखेल पल्टनले कवाज खेल्या जन ॥५७॥
तितरी उडेर वाइगो दौरी काट्या वन।
दुङ्गो पन पहुल्चिञ्छ धन्न साइका मन! ॥५८॥
कान्सीऔंलो रेती लैगो मदुडी फेन्याले।
क्या मायाजाल् मेटिदो हो टाडा होइ हेन्याले? ॥५९॥
वाजो राम्णो नौरताको जुन् राम्णो पुनीको।
तैं रे मैं लाइहलौं पन पिरथि कुनिको ॥६०॥
मैले पन तोइ मान्याकी भर्खरकी नौली।
जत्थ जाँ खुर्सानी होला नुन् न पिस्यें धौली! ॥३१॥
पाल्तका रतुवा जसी हात न लायाइ रुँदो।
आमाको परानी छँदाइ तो क्या भाँडा धुँदी? ॥६२॥
कोइ पुग्या मालिका थापना कोइ तलि गोडै छन्।
कै काइ तारो कै काइ फुर्को सवुका जोडै छन्! ॥६३॥
घैला होइ करुवा सारी पानी लैया केटा!।
तो अव विर्सि गै मान्याँ धुप् छायाका फेटा! ॥६४॥
गाइ दुन्यालाइ वचन् लायो भैंसोली हुन्याले।
पूजाको सर्जामा हन्यो मुखै न धुन्याले! ॥६५॥
खाइजाय क्या कन भन्नु मानै न हुन्याले?।
खेत्रोपाइ कहरी होला कोद्याइ न वुन्याले? ॥६६॥

वगाल सुन्दरी पौंडो धारौंदो वानन ! ।
क्या भाँत परेवो वोल्यो मनले जानन ? ॥६७॥
आ भैंसा भोकले मऱ्या लेख लैजा नरी ! ।
तँ माया मान्दिन रै छै मेराइ जन हरी ॥६८॥
खाल वस्यो भैंसी आमा सिंग जोली हान्दो ।
कैले त सुनौली कोल लड्की जाउँकी मान्दो ! ॥६९॥
रेल् चलायो रेल् वावुले हुकुम दिन्या राजा ।
तो पन औघडै छ के ? विकुलका वाजा ! ॥७०॥
आमा त्यैंथी बावा त्यैंथी दाइ पन त्यैंथिनी ! ।
चित्त न बुझ्याको कुडो भन् पन जैथिनी ? ॥७१॥
जडा आडी टुपा कोसी अन्तरको फुरु ।
फुरुकी मन्धरी छोरी पिरथिकी गुरु ॥७२॥
सिल्लगका वामन् गुरु गिदकी म गुरु ।
काइँ जोडी पाऱ्यैन भनी रुँदो धुरु धुरु ! ॥७३॥
जोख्न्या तुलो जुम्ला रैगो भर्न्या पाथो सो छ ।
धन्का राजा सवै हुन्छन् मन्को राजा को छ ? ॥७४॥
गोठालाले गल्याउँ वाट्यो टाँटु वानिदैन ! ।
मन्को राजा कसो हुन्छ क्यै त जानिदैन ? ॥७५॥
मेरो माया क्यान मारी परेवाका जोला ! ।
गहनाको राम् हेरी जा मेरा छान्ना खोला ॥७६॥
न भनु भुक्भुकी लाग्दी भनु त हुल् हुदो ! ।
शिलगडीकी पातरका सुनको फुल् हुदो ! ॥७७॥
दुदै छान्नु भातै छान्नु छान्नु त छान्नै हो ? ।
यै छान्ना सेट् हुन्ना भनी जान्याले जान्नै हो ? ॥७८॥
वैसाग कि वैसाग् भन्नु जेठ कि जेठ् भन्नु ! ।
कल् छैन कार्खाना छैन आ कैकि सेठ् भन्नु ? ॥७९॥
वैसाग् भन्नु वैसागै हो जेठ् भन्नु जेठै हो ।
डिल दाल भिटा भात सेट् ता न सेठै हो ! ॥८०॥

लेख होइ निगाली ल्याँन्या औल चिन्याँ वाता ।
तैँ मात्रै शिलगडी गै छै तेराइ मात्रै छाता ? ॥८१॥
कैल आया वुडावाडा क्या खानु खाया हौ ? ।
स्याउलो म्याउलो क्यै ल्यायौन क्या भाँन आया हौ ? ॥८२॥
मार्सा जँवाराका चाँवल् भात् पकाइ खायाको ।
दुइ दाना सोलका मैले मेजमानी लायाको ॥८३॥
काँ होइ आइ वुड्याका वड्डा ! मेरा अगाडिउँदो ? ।
कैको प हो वाँठो भैंसो छियो वगाडिउँदो ? ॥८४॥
मेरो ताल्चा तेरा घर मैले जान्याकै छ ! ।
तेरा ताल्चा मेरो साँचो लाउँला मान्याकै छ ! ॥८५॥
सवै तारा छिट्ट विट्ट किर्किट्टी एकान्त ।
दुःख छन् कै थिनी भनु ? भावीको लेखान्त ! ॥८६॥
लम्मरी—तल्ली ताल, मल्ली ताल, सात् ताल, सडिया-
ताल, नौ ताल, नकुच्च्या ताल, उर्पा ताल,
खुर्पा ताल नैनी ताल तोप् हान्यो मिमिले ।
माछा वल्सी लाया जन क्या हन्यौं तिमिले ? ॥८७॥
सात् गाडी पिन्याको धुलो, नेपालका वाग्या रोटी,
पाल्पाको चटनी सँग पिउठान् वसी खाया ।
सुर्ज फुल् फुल्याको भन्छन् दर्शन् हर्न आया ॥८८॥
हपर कालाका लेख, कालै गुन्यू, कालै चोलो, कालै लेख गै छ,
कालै लेख गोठालाका अङ्ग भिंजी रै छ ।
ए खड्याउनी ! क्या हद्दा छै घर तेरा पोइ छ,
घर पोइले म क्या हरु ? मन् वस्याको तोइ छ ॥८९॥
मासको मस्यौट्या फाँडो फन्फन फाउँलाइन ? ।
दाइनु भयै भेन्या भिड़ ! म फेरी आउलाइन ? ॥९०॥
अजि वुडो तमाउँ खाँदो वर्ली बुडो वाँदो ।
हँके हो वडाजू ! मेरा मु रे माइत जाँदो ॥९१॥

तल्लो पैसु मल्लो पैसु वाँइँ मुथि कोदर ।
तव व्वारी ! माइत जावो छोरा लाइ सोदर ॥९२॥
आज आन्ना भोली आउँला पर्सी म आउँन्यै छु ।
यो परानी छँदासम्म दिन्दिनी गाउँन्यै छु ॥९३॥
भाका सिल्लग् बनाइ ल्याना लोक्गीद्को खोजी भो ।
जो ज्या भन्छन् तयारै छू सबैको रोजी भो ॥९४॥
गङ्गा भन्नी छल्याउँ छल्याउँ खोला भन्दा वगाउँ ।
एकमन् भन्दो घर वाइ जाउँ एकमन् भन्दो न जाउँ ॥९५॥
आज छौं पर्वाली रवा भोली लेख् नाङ्नु छ ।
इनु फुट्न्या करमले काँको भिक् माङ्नु छ ? ॥९६॥
पापी दुःखी अदनाको दया कोइ हर्दैन ।
यै सरिल्को माया छैन काल् न आइ मर्दैन ॥९७॥
मालिका र नाचन्थली विन्ति चडाउँदै छु ।
दिवाकर्को तुति गर्छु वादल् फटाउँदै छु ॥९८॥
मलाइ चिठि अदालत नेपाल गै भन्या ।
वसाइजा कस्तूरी विना ! कसैथि छै भन्या ? ॥९९॥
काँ हँड्याँ कत्थ न पुग्याँ ढेरै दुःख पान्ना ।
सुर्जफुल् फुल्याको सुन्याँ दर्शन हर्न आन्ना ॥१००॥
क्यान आइ अँदारी रात मयालु मन्चोर !
काँसाभाँडो वज्या जन सुनिदो यो सोर ॥ १ ॥
तिलङ्गा जागिरी खाँदो काला कुरताले ।
रन टेक्न काँ दिदो हो तेरा सुरताले ? ॥ २ ॥
झल्को त झलक्कै झल्क्यो मोतिन्ना मालको ।
वोली त रमाइलै हुँदो मयालु आलको ॥ ३ ॥
गोर्खापत्र सुन्न पाइँदो शिल्गडी गैरनु ।
हजारीका झुल वस्तु पाती फुल् पैरनु ॥ ४ ॥
गाउँ पन चनाको पडाइ कुकुर् पन मुकाइ ।
भदौन्या भलान्या आल ! मेरा सम्पु सुकाइ ॥ ५ ॥

पिंजुराउँद चारो खाउँली एक्युउँदै मरौंली ।
कत्तिको कसाइलो पड्यो ? त्रिशूली तरौंली ॥ ६ ॥
यो मेरो हँसाउँन्या वानी गाउँल्या लाउँदा जाली ।
तेसो त मन् होइन मेरो माया लाग्दो खाली ॥ ७ ॥
भेट् क्याको मुलाकाज् क्याको अगि सरी सरी ? ।
वारै वर्ष वस्न्या छौकि तपस्या न हरी ? ॥ ८ ॥
घाम् लाग्या मार्तडीतिर तारा लाग्या सेरी ।
वाज्का दुख् मेटिन्या हुन् के मेरा मुख हेरी ? ॥ ९ ॥
हातौंडा चाँदीका वाला कानौंदो सुन् छियो ।
यो मन् जसो त्यो मन् भया कसो प हुन्छियो ? ॥१०॥
छँदा त तिर्खाइ छ मलाइ अनावीका चोला ! ।
पृथिवी कम्पन्या क्यै नाइ हुनाइँ सम्म होला ! ॥११॥
साडी चोला लाउनि न के पछुँडी कर्खेली ? ।
तेरा भन्दा मुथि माया रयो छ अर्गेली ॥१२॥
लौ तव टवक्क उभी हेरौं वरावरी ।
रुप् गुण् त साइ सँगै होला माया सरावरी ॥१३॥
तारा भन्दा एसाइ रैजाउँ जुन् भन्दा वुडी जाउँ ।
पाख् उठा खुँडीका मैना अगास उडी जाउँ ॥१४॥
क्यै पन भन्याको छैन मेरा मुख वाटी ।
साइका जोडा काँ लाग्ना हौं ? साइ सर्गको पाटी ॥१५॥
राज्य जेठो विम्कोटको रमाइलो दर्नाली ।
आउँदा जाँदा पानी खाउँला न सुक्यै कर्नाली ! ॥१६॥
तेल्याका उकाला झान्या मुल् वाटो सेरीको ।
एकै दिन् मुल् फुट्यो होके कर्लाली भेरीको ? ॥१७॥
नौ साल्या डोलले लैगो भैंसी चर्न्या गैरो ।
यो कैका मायाले होला मुटु चुँड्न्या पैरो ? ॥१८॥
फर्की फर्की घरै आउँदा तझन्या वराजू ।
कैको माया कति हुन्छ जोखौं कि तराजू ? ॥१९॥

हिउँ पड्यो तेल्याका लेख जाडी भै गै कटी ।
जोवन् त दुइ दिन्को मात्रै माया मैमा घटी ॥२०॥
फागौंड़ा जँवारी मौरा पगारौंडो भेरो ।
धन् राजाको जिउ कालको पिर्थि तेरो मेरो ॥२१॥
तितरी उडेर वाइगो दौरी काट्या वन ।
भन्भन घुम्दो छै क्यान वज पड्न्या मन ! ॥२२॥
अगास सुर्जेकी छाया धर्ती भरि ओस ।
चन्द्रलाइ राहुले छेक्यो मलाइ क्याको दोष ? ॥२३॥
कि उडी जाउँ कि वुडी जाउँ कलेजी चिरीजाउँ ।
लाग् सात खुँडोका मैना अनेत्र छिरीजाउँ ॥२४॥
पाक्याको सुन्तलावाडी क्या राम्णो लाल् पाडी ।
तेति जांन्या सजंनले देशमा गाल् पाडी ॥२५॥
मन् पड्याका पिरथिले लात्ति हाँन्या सय्य ! ।
मन् न पड्या पिरथिले माम् खायाले ऐय्य ! ॥२६॥
साइ मनि तिसेना वस्यो साइवाज् विन्न रौन ।
मयालु आलको वोली कसो हुन्छ धौंन ? ॥२७॥
ए वल्ली ! वाजकी चल्ली ! हर्दी भै क्या जोडा ? ।
माया जाल् कसो प हुन्छ क्यान गछौं होडी ? ॥२८॥
साइका जोडा काँ लाग्ना हौं जोवनकी थोडी ? ।
मलाइ क्यै लाग्यैन होके हजारी फुल् गोडी ? ॥२९॥
क्या मेरा निस्तर होला देशमा गाल् पाडी ? ।
न हर् भन्दाइ न्याउली चडी ! जम्मका जाल् पाडी ॥३०॥
ए माया ! पिपल छाया ! चैत फुल्ल्याँ जाया ! ।
न लाया केसरी फुल मेरो रैजाउँ काया ! ॥३१॥
ए सुन ! न खाउँ के नुन मन् सक्तैन धुन ।
म लायै मौरीका जन पुर्निमाका जुन ! ॥३२॥
म लाइ क्या उत्तिकी जानी ? रानी हुन्या वानो ।
पिर्थि लाउँला जानी जानी पानी खाउँला छानी ॥३३॥

सेलो राजा मँगल्सैन्या चुकिलो दर्नाली ।
खाँदा क्या वाँकाको गाँनु ? पस्ता क्या कर्नाली ? ॥३४॥
साँप्याको मैदानी फलो ओडले ताछिन ।
नाखले घर खानु पड्यो मन् पडी आछिन ! ॥३५॥
मौ भागी वाइ गया हुन् के साँप्या सरन्तिका ? ।
वाजले मैकन लाइ गइ झल्का मरन्तिका ! ॥३६॥
आज जाउँजाउँ भोली जाउँजाउँ पर्सी म गै जान्या ।
टुटायाले टुटी जान्या राख्याले रै जान्या ॥३७॥
कि राम्णा कालाका चोला कि राम्णा कोइचन ।
सँगी साथ्या समजी ! जाया विसन्या कोइ जन ॥३८॥
सैन चर्न्या गाइको वाछो सैनै धुरालिंदो ।
वगन्या पानीका जन मन् क्या डरालिंदो ? ॥३९॥
फागको जवारी मौरो पगारको भेरो ।
सुन् खोटो सवु थि हुँदो कर्म खोटो मेरो ! ॥४०॥
दाइथि भन्दो हाइ आइ जायै होरी त्यार खाइ जायै ।
अव भेट् कसो प हुन्छ ! अछेता लाइ जायै ॥४१॥
भुवो खाइ गइ भैलो खाइ गइ चेली त्यार खाइ जायै ।
हँ के हो लडेली वैनी ! विसुथि आइ जायै ॥४२॥
सिरिका नङ्ग्रको धुकाल् वाइगो सिरी सिरी ।
साइ ! हाँसल्लाइ म धेकुला दन्त लाइ हल् विरी ॥४३॥
पापी राजा गोर्खालीले कली लै गौ कट्क ।
साइ मेरा चल्ल्या वाज् ! भया पाँल्लाइ वाट सट्क ॥४४॥
गाइ घाँडो वज्यो त पन भैंसी घाँडो हो हो ।
पान्सय पल्टन भित्र तेरो काली को हो ? ॥४५॥
हात खुँडा कम्मर पेटी कान मुनि सुइ छ ।
पान्सय पल्टन भित्र अगिवान्या उइ छ ॥४६॥
पान् खानी सुपारी खानी जुम्ला साइकी रानी ।
सुर्ता सुक्यो यो परानी रुडासुक्यो पानी ॥४७॥

वाँइथिनि भगौती दुङ्गो वाइँथि खान्या खेत ।
अँज पन चल्ल्या साइका उँइँ वाहुरा चेत ॥४८॥
लड्की हँड्नु वयाल्पाटा फर्की हेर्नु साँप्या ।
तो जाडी लाग्दीन छ के ? हिडँचूलीका डाँफ्या ! ॥४९॥
भोटथाले कस्तुरो माग्यो ओख्ती चाइयला के ? ।
राजाका शिकारीपाल वस्न पाइयला के ? ॥५०॥
राजा भन्ना कसा हुन्छन् ? दुदको तर खाला ।
अल्लि पाल् खच्मच्यो भन्या पाखाको खर जाला ॥५१॥
वतास् लाग्या वतासिंदो डाँडामीको पैन्यू ।
सैनको भदौन्या राँगो देवानन्द मै हूँ ! ॥५२॥
लाटो माइस सादा कुडा क्यै जान्दैन छन्द ।
तीर्थ वर्त मै गयो के ? दैवु देवानन्द ! ॥५३॥
हर्नु हन्याँ भन्नु भन्याँ जो खानु खाइ गन्या ।
शिलातीर्थ नुहाइ धुवाइ तोइ भेट्न आइ गन्या ॥५४॥
वुङ्गङ्गा वग्याको राँगो कत्थ जाइ छलियो ? ।
साइ जसो सिपालु कोइ नाइँ मुखैको वलियो ॥५५॥
तो भनि रोयाका आँसु अँझ तक् चुँदाइ छन् ।
धनीका पहडा वाटा निर्धनो रुँदाइ छन् ॥५६॥
परेवाका वगालौंदो पाट्क्या हुन्या पोथी ।
वादल् फटाइ सक्यो भन्या वर्षन्नाइन मोती ? ॥५७॥
कक्कड साँती पानी खाँदो हिउँद् वर्षाइ घाटको ।
न लाग्यै जुनाली रात ! पिर्थि नाइ वाटको ॥५८॥
कालीमाटी काला साइले खेत पानी टल्काइ ।
आइ गन्या सुनौली कोल दन्त विरी जल्काइ ॥५९॥
साँप्या तली वैनाथ् मुथि हँड् कलि तिप् हालु ।
काट्या चोट्का मिलाउनाकी तँ वडी सिपालु ॥६०॥
चिलले कुकुडी चल्लो लैगयो लैगयो ! ।
तैं दीहली मैं खाइहल्याँ भैगयो भैगयो ! ॥६१॥

अगास उडन्या चडी भन्नै त वसला ।
न लाग्यै अर्काका भन्दा हाइ कैल्यै धसला ॥६२॥
साइमल्याका दुइ भाइ राम्णा खुकुरी ठेस्याका ।
कुडा राम्णा तेराइ मान्दो मैनले लेस्याका ॥६३॥
थोका सिंदुर भौति पानी कै पात रयालु ? ।
मै मयालु जन सुच्यै आलूकुलै मयालु ॥६४॥
वाजीका मडुली मनि लाउँ भन्या फुलै नाइँ ।
अर्कालाइ वुडेउली मान्न्या मेरो आलूकुलै नाइँ ॥६५॥
नासो मेरो दिहल् पन पुरानु रयाको ।
तो मालिका गै त पन म वाइँथि भयाको ! ॥६६॥
बलीयाको जारी लाग्यो लै गो लटीपटी ।
लौ तव वाजकि चल्ली ! कै भन्दा को घटी ? ॥६७॥
काइँ न जायै क्यें न खायै फेरीको आसै छ ।
पछँन फुल्यो त पन कुँवली वासै छ ॥६८॥
काट्या वाट लडकनी जवा रे जौमती ।
नन्ना पिर्थी क्यै लाँयैन पुरानु रौ कति ? ॥६९॥
चालिस्या मुख्याकी छोरी किल कमानकी ।
एकै थि पिरथि लाउन्या छौ के जमानकी ? ॥७०॥
तेरी भैंसी घाँडो लाइजा सल्यानी कँवर ! ।
फुल्दै र फुलका वाडी ! घुम्दै र भँवर ! ॥७१॥
औल घाम् चर्कन लाग्यो भैंसा लैजा लेक ।
मालूपात् खपिया जन होइ जाउँ पन एक ॥७२॥
बाउँलीको कुसुम्या रुमाल् धुपी धुदैन क्या ?
माम् खाया पिरथी हुदो न त हुदैन क्या ? ॥७३॥
तिल् तेरो तिखुलो मेरो एकै मिलाइ पेल्या ।
सौंरडी काटुला सुच्याँ बाउली समाइ खेल्या ॥७४॥
शिलूगडीका गोदाम्याकी फुलौटी उकालो ।
सोदा पुछी क्यै भयैन गात् छ के सुकालो ? ॥७५॥

भोटको नुन् भोटै थुन्यो जुम्लाका दानीले ।
यत्तिकाइ छौं चाम्ड्या चुम्ड्या साइका नुन् पानीले ॥७६॥
खिर्पाटा होइ वाङ्गा पाटा छकालै गै जान्या ।
अँत भन चल्ल्या साइलाइ चिल् आया लै जान्या ॥७७॥
माज मिना अत्तर घाम सुकी भाँगो भाँगो ।
मेराइ सुरताले हो कि भदवको राँगो ? ॥७८॥
यो देश् मेरो हुन्या छैन हँड् वाइ जाउँ गडुल ! ।
लाटी लाटी मर्म काटी भली छै लडुल ! ॥७९॥
मालिका पर्गाला चडाइ जात्रु भाग्याकाइ छन् ।
मलाइ पन चल्ल्या साइका झल्का लाग्याकाइ छन् ॥८०॥
काहाँ जाउँ कैथिनि भनौँ इँ दुःख भै गया ? ।
सुख जति सकि गया दुख् जति रै गया ॥८१॥
कोद्या मार्स्या ढेरै हुदो मानाकोट गौँ नाइँ ।
मेरा वाला पिरथिका थाप्ला मनि रौँ नाइँ ॥८२॥
अद्द भैंसा आरुतारु अद्द भैंसा नाउल्या ।
मेरा वाला चल्ल्या साइले नाउँ पायैन काउल्या ॥८३॥
राजा भन्दो उसै चडौं घोडो भन्दो काटी ।
पल्टनकी कवाज् खेलाइ दोरीतिर वाटी ॥८४॥
कालो कालो वोक्या पाठो भवानी भाख्याको ।
पाक्याको सन्तोला वाडी कैको हो राख्याको ? ॥८५॥
लेतो वग्यो कर्नालीको भल् वग्यो सेतीको ।
वालो ल्याइ चडाउँदो भन्या साइवाज्का खेतीको ॥८६॥
छोट्या राम्णा वान्या गाउँका छोन्याट्टी तोलीको ।
आदा हुन्छन् दुइ वोलीका म एका वोलीकी ॥८७॥
शिल्गडी सिलङ्गो फुल्यो लङ्का वाइगो वास ।
धन्य हुन् हिमाली माता रतनको रास ॥८८॥
पाटन् भरी गोरु वाँस्रा कै धार वाँनुला ? ।
ढेरै माङ्न्या मङ्गताका हातमि हाँनुला ॥८९॥

सिरी सिम्ला लवाडुङ्ग्रा केलाको पातै नाइँ ।
जाँ प जा जञ्झाल्या पिर्थि ! म तेरा वातै नाइँ ॥९०॥
नौरताकी झिलीमिली दैवु भानाकोट ।
भन्या गट्टो मानलाइ के सन्तोलाका वोट ! ॥९१॥
घरैथि चोवाको वाडी हातले लाछिन ।
मुखले भन्याँ त पन मनमा आछिन ॥९२॥
तोली हाल्यो लवामाली वाजु हाल्यो पिंग ।
फल् न भया रानी चडो क्या मायाले रिंग ? ॥९३॥
भन्दा त तोइ थिनि भन्याँ कहरी जानि होइ ? ।
हुँदा त पिरथि मेरो सिलाँन्या पानी होइ ॥९४॥
छकालै उठेर डाँफ्या चर्न वाइगो चिर ।
म एकलै डाँडाको मिर्ग कोइ न मेरी तिर ॥९५॥
आको डाँडो त्याँका लेख त्याँको डाँडो चिर ।
साइ ! वरु ढुङ्गाले हाँन कलेजी न चिर ॥९६॥
वनको वाघ् मारी ल्याउनु तव माऱ्याँ भन्नु ।
खोलीको भेगुत्तु मारी त्यो क्या माऱ्याँ गन्नु ? ॥९७॥
उकालीका मुडमनि पिपलुसेल् भया ।
वर्ति वाल्लुँ क्या पड्ढो हो रात् दिनै वेल् भया ? ॥९८॥
तँ पनि मुख्याकी छोरी म पन मुखिया ।
खेती पाती क्यै आछिन जियको सुखिया ॥९९॥
खिर्पाटा पन्धारा भन्दा राम्णो कालापानी ।
न हऱ्यै फुलका लुँडा ! त्यो झेलान्या वानी ॥२००॥
पन्ताली केलाको राइतो लालविन्या खाँदैन ।
वसी गयो भोट्या रङ्ग धोयाले जाँदैन ॥१॥
राम् हेर्दा रुज्याको वर्को सुक्यो कि सुक्यैन ? ।
वाडुली रैवाऱ्या लाग्या पुक्यो कि पुक्यैन ? ॥२॥
काऱ्या लेख काँठ्या कोइडो गोठालाका घुम ।
आया दैवु ! पुल्ती भेष वस्या दाइना कुम ॥३॥

क्यै खाइ जाल्ली क्यै लै जाल्ली पोरुकी आइ जायै ।
कँल्ल्यै न छोयाको भया देलाम्बो लाइ जायै ॥४॥
पहल्या महार्जन भयो गतका वियले ।
तो आइ जायै म आइ रौंला भुवाका नियले ॥५॥
आपु त खाइ जायै भन्दा घरम्बो माना नाइँ ।
हात सिप् नाइँ मुख रूप् नाइँ कुडा त नाना नाइँ ॥६॥
गोठालो मैपति रावल् दै माग्या घिउ दिन्या ।
मेरो आल् कत्तिको मानी ? धन् माग्या जिउ दिन्या ॥७॥
खुँडीको चाखुडो वास्यो ककेली ककेली ।
डायाले गयी त पन मायाले फकेली ॥८॥
चिफला काउलीका रुख चुइँकन्या खडिक ।
रन् वनै उज्यालै भैगो सुनका लडिक ! ॥९॥
जाँचका सुव्वाले ल्यायो अछाम् खोलो जाँची ।
आज् हुँदो पिर्थिको धनी एत्थ सम्म काँ छी ? ॥१०॥
माल जान्या मदेस्यालाइ घर छैन रौं भन्या ।
दिन् जान्या छन् रात व्यान्या छन् इँ दुःख कौं भन्या ॥११॥
उकाल्या धनवाँ मनि मगुला जाहै छु ।
जो कली धरम ध्याउन्या उइ कली खोहै छु ॥१२॥
सुर्ज्य फुल् फुल्याको भन्दा आइ गञ्या सुनेर ।
परेवालाइ ढाक्तो भञ्या मायाजाल् बुनेर ॥१३॥
सैन धान् वताउँदाइ छन् के पीरका कमारा ? ।
तेसै हरी भन्दा हुन् के सुनका जँवारा ? ॥१४॥
क्या भन्न्या होइ भनीकन अट्कल् वनायाको ।
क्या मैले गाल् दिन्या मानी ? माया जनायाको ॥१५॥
साइ जसो सिपालु कोइ नाइँ साइ वडो सक्ली ! ।
पिर्थीलाइ धरम ध्याउन्या कुडाइ छन् सक्ली ! ॥१६॥
मदेस गौडीका जसो घाँडो वहो रोल ।
जात् खोली पिरथि लावो दर्जा राखी वोल ॥१७॥

मोर् मारी तितरी मारी ति दुइ मारी जोल ।
सुनका पिंजुरावाटी लाल चुँदरी बोल ॥१८॥
ढेरै म सिपालु छैन जांन्या पन होइन ।
जसा तसा पिरथिलाइ मांन्या पन होइन ॥१९॥
वागले खायो त पन भाग् लै जा खसीको ।
जल्कै धेक्ता मुहारको पल्कै मन् वसीगो ॥२०॥
काफल् खाया घाँटी लाग्दा ऐंस्यालु छेराउँदा ।
गुँवाला राँडीका छोरा सर्गम्बो हेराउँदा ॥२१॥
तैंले पन हरी हली सौरासी छान्नाको ।
तोकन कठिनै होला घरम्बी आन्नाको ॥२२॥
पोर पालो मालिका गन्ना ऐले पालो नदै ।
मै भन्या सुच्याको छियो दैको माया छदै ॥२३॥
जेठी छोरी मेरी लागी उकाउँन्या वुकाउँन्या ।
माइँलीं छोरी कसी भन्या मानवी झुकाउँन्या ॥२४॥
साइँली छोरी कसी भन्या भोकले सुकाउँन्या ।
कान्सी छोरी हेर पन फिन्नउँडो लुकाउँन्या ॥२५॥
राजाले भिऱ्यानी ल्यायो वाटौडै व्या हरी ।
छोक्रो मोक्रो क्यै आछिन यसो त्युन् क्या हरी ? ॥२६॥
वाटौडै व्या हुँदो हो के उसै भिऱ्यानीको ? ।
छोक्रो मोको क्या हुँदो हो धन्युग्या पानीको ? ॥२७॥
गड्घट्ट पिन्याका हुन् कि इँ सातु सयालु ? ।
चिना जानी कै भयेईन सुदैका मयालु ! ॥२८॥
गउँका उमा जौका सातु धानका कानिका ।
कर्कलो माइतको स्वादी वचन् त ननिका ॥२९॥
गास्याले पाल्याको कुकुर घर्छाडी जन भुक् ।
जाइँ पाक्यो भातको ताउलो वाइँ पुग्दो रनरुप् ॥३०॥
वतु खानु पाँचै मुठी वस्तु सहरैमा ।
तो पन पड्या कै छै के लाम्या लहरैमा ? ॥३१॥

औलो लाग्दो सुर्खेतको सरौटो झाडीको ।
कै वसालु रखवाली मेरा फुल्वाडीको ? ॥३२॥
मचक् मन्यो कपडाको मोल् चड्यो राडीको ।
औलौंदो वस्याको माइस भै मान्दो जाडीको ॥३३॥
एका कान आछिन के सुनको ताडीको ? ।
आउँनु जानु क्यान छाडी पातीफुल्वाडीको ? ॥३४॥
गन्द क्या आउँदैन हो क्या वोक्याका दाडीको ? ।
क्या ल्याइ छि ? कैकन दिन्छै ? हातौंदो चाडीको ? ॥३५॥
न हन्यै चक्चक्या चाला कुडा सपाडीको ।
क्यान लाउँ तो सँग पिर्थि देश गाल् पाडीको ? ॥३६॥
कति झुन्याम् लाग्याको छ ? जोल् सुड्क्या आडीको ।
माया मानी पुग्न्या छ क्या सन्तोलावाडीको ? ॥३७॥
डाँडाखर्क भैंसा हुनु चाइरवा खेन् हुनु ।
ऐलेको समय हुनु उइलेका चेन् हुनु ॥३८॥
कालीमाटी कालासाइका वाउँ भन्या हलो नाइँ ।
खेलौं भन्या सँगाती नाइँ गाउँ भन्या गला नाइँ ॥३९॥
दिन् खाली कैल्यै न हुदा पर्वालका मडा ।
वस्यै अव निको मान्यै धुलो मिच्न्या पडा ! ॥४०॥

भाषा–तिरी आँसि तिरि वरो वाज मन् वाज ! तिरि गाइका घाँस भिनाजु ! मु तिर सातैमा लैजा वाज मन् वाज जलचर्न्या हाँस ! भिनाजु ! ॥४१॥

मुथि छ जिव्जिव्या पानी वाज मन् वाज ! वाइँ तली खेत हन्या भिनाजु ! वुको खोलो वगाउँदो छ वाज मन् वाज ! हा कैले चेत हन्या भिनाजु ! ॥४२॥

सपुत पछुडी मेरो वाज मन् वाज ! धुँदा सुज्यैन के ? भिनाजु ! वाँजाकोट हाकिमीको वाज मन वाज चित्त वुज्यैन के ? भिनाजु ! ॥४३॥

तल्ली ताल मल्ली ताल जैराम् खेन्लो जाल ।
जैराम्की लडेली न्याउली क्यान लै गै काल ? ॥४४॥

वल्द न लाग्याको गडो बाउसीले खन्याको ।
कोल न आ पिर्थि न ला मै कैले भन्याको ? ॥४५॥
चुल्ठीको झुँगलो हाली म तारीदे पारी ।
डाँडाउँदा वेल् वुड्या जन क्यान माया मारी ? ॥४६॥
भात् छाडी कोद्याको रोटो खान्याकी न खानु ।
स्वदेश् छाडी विदेशौंडो जान्याकी न जानु ॥४७॥
चौकीदार् कम्याण्डर् भया हेड् भै गया जज ।
डाक् लाइनाले गली गया घाट् हद्दाइनन् सज ! ॥४८॥
घोक्ता पन घोकी हल्यौ धन् पन कमयौ ।
दाइ भन्न्याथी साइ मनाथौ विपिण्डा समयौ ! ॥४९॥
हिउँचूलीउँदो हिउँ पड्याको कैल्यै न विलान्या ।
भलान्या मचर्की आयो सज हँड् सिलान्या ! ॥५०॥
काख लाग् मौवाका रुख ! वग्न दे सरानी ।
तैंले क्या भन्याको होइन एकै जिउ परानी ? ॥५१॥
मालिका उदाउन्या वेल खप्पड वुड्डा छन् ।
न हर उइलेका कुडा मेरा चेत् उड्डा छन् ॥५२॥
काँ वाटी होइ कसो हरी घाम् लाग्याको पैमा ? ।
छैन क्या उइलेका जमो मरी गयो मैमा ? ॥५३॥
फाल हाली हण्डा छिया कस्तुरा चाहाडी ।
अव उसा काँ हुदा हुन् उइलेका वाहाडी ? ॥५४॥
तेरा आँखा अराइटा छन् कैले जोन्यावल्ली ! ।
अछामी सोवंसी राजा है के भोरयावल्ली ? ॥५५॥
कि भोटया भोटकै राम्णो कि महाचिनको ।
हाल्यो होरो मेटिन्या नाइँ जर्म्याका दिनको ॥५६॥
सैनकी वेथुवा साग गाइघियले झान्नु ।
वाडुली रैवान्या लाउँला हृदयाले छान्नु ॥५७॥
सत्रसय वाजुराका चौसष्टि मुखिया ।
तै पनि क्या भनि भयो यै देश दुखिया ? ॥५८॥

नौ साल हाल्याका जनै छत्तिस् साल फाल्या ।
छोरा नाती अर्तो दिया जनै जन हाल्या ॥५९॥
वन वास क्यान रली वछाली गाइ भया ? ।
वाडुली लाग्दिन हो के मयालु साइ भया ? ॥६०॥
सल्ला राम्णा निस्तुरीका वाँज् राम्णा भट्याका ।
कैको मैले क्या मान्याँ हौं ? सव् मैकि वट्याका ! ॥६१॥
पन्धारीले मारी ल्यायो झाल्लरको साँप्डो ।
वटयायाको आँसि रैगो काट्नाकन पाँप्डो ॥६२॥
झुल्घाट झुँगलो छैन ताँगुला तर्नु छ ! ।
कुवोली कै सँग हर्नु ? दुइ दिन्को मर्नु छ ! ॥६३॥
सुर्ति तमाउँ म खाँदैन दाइका सरमले ।
निकै भन्या फुच्छो हुदो वल्ल्याँ करमले ! ॥६४॥
चुल्ठीको झुँगलो हाली म पारी तर्न दे ।
टोटरिउँदो पासो लाउँन्दे कोलौंदो मर्न दे ! ॥६५॥
चुल्ठीको झुँगलो हाली तर्न्या हर पन ! ।
भालुकी जामिना भँचाइ हर्न्या हर पन ! ॥६६॥
सरग सम्म्यानी पुग्या कोल्तडीका साल ।
म कन पैरनु होइ जा टाँटु मुगा माल ! ॥६७॥
राम् हुँदी पर्वाका भुवा तरवारी छन्न ।
एकै मन्का दुइ मन् हुँदा कसो हरु भन्न ? ॥६८॥
जोइ पडो सितला देवी पोइ पड्यो दादुरा ।
बल्ल्याले न छाड्नु भैगो यो वाँजो वाजुरा ! ॥६९॥
साटिका सिँगाडा मुनि एकलै मुख्या अभै ।
दिन् उसाइ वाइ जान लाग्या मन्का जसो न भै ! ॥७०॥
हराम् विराम् क्यै हन्याइँन क्याको मानु सर्म ? ।
हेरि देउ न जोतिसियौ ! क्या छ मेरा कर्म ? ॥७१॥
भोट जाउँ लुरीको डाँडो माल जाउँ त तेल्या ।
ठालु लाग्या डण्ड हर्न बाउली समाइ खेल्या ॥७२॥

❀ सुपुष्पु भवन वेद वेदाङ्ग पुस्तकालय ❀
आगत क्रमाक.....

टोटासाल मुगामाल मयालुका आल ! ।
सस्तै भै परानी पाल ढेर् आँसु न फाल ॥७३॥
अम्कोटी वाम्नको कुम्लो घाटले लै गयो ।
फर्की फर्की हेर्दै छिया मन् दुख्तै रै गयो ! ॥७४॥
वाग् पिड्या वर्ष दिन् भया भैंसी तर्सदाइ छन् ।
साइ भनि रोयाका आँसु अँज वर्षदाइ छन् ! ॥७५॥
सङ्तै पाताल खस्या मस्या को वाइ गइ स्याउलाकी ? ।
मेरो रै वार हरी दिया भिट्टाका प्याउलाकी ! ॥७६॥
डाँडा गाइन्या कन्तरी हो को होली खोलाकी ? ।
मेरो रैवार् पुगला कि परेवा जोलाकी ? ॥७७॥
जेठ न वैसाग मास जौ गौं की दाँ हाली ।
पुरानु दियाको नासो आन्दिन काँ हाली ? ॥७८।
औल खन्याँ धान् कोद्याकी लेख खन्याँ गौंकी ।
पुरानु दियाको नासो विर्सा गम्रा हौं की ? ॥७९॥
पिठिउँदा सिन्कीका कुम्ला वाउँदाइ कटवाँस ।
म तेरा पाखौंडो उडाइ लै जा रजहाँस ! ॥८०॥
वाग् गुर्ज्यो काँडाका माँडु थर्को पुग्यो लुङ्ग्रा ! ।
पानी टिस् लाग्याकी रै गै काँ छै चिठ्या मुङ्ग्रा ? ॥८१॥
सुपो लै गै भुल्यानीले चाल्नु वखरि गै ।
काँ होला सिलान्या पानी गली अखरि गै ? ॥८२॥
बाइरी कैल्यै जानिन के जुगाडा वामनो ? ।
मेरा वस्न्या कै वसाली ? म वसु काँ मनी ? ॥८३॥
तल्ली ताल् तलको पानी गोठ छिरायाको ।
भनि दे सपाडी दिउँला क्या छ विरायाका ? ॥८४॥
डाँडा भनि केलीठानु भडकँदा पात ।
माइस तँ तेत्तिकै रै छै को लागला सात ? ॥८५॥
यालवाङको तित्तो फापर गाइले खाया खाला ।
लाग्दो पिर्थि क्यै छाड्न्या नाइँ गर्दन् गया जाला ॥८६॥

मालिका उदाया वेल खप्पड तुडुक्क ।
हानी दे कवाज्या पाइलो फर्केर फुरुक्क ॥८७॥
डाँडामि मेलको दानु पाकी जलहरी ।
वाइँ पुगुला सुच्याको हो आइ गइ भल हरी ! ॥८८॥
धान् वताउन्या गैरी खलो वयालो दाँङको ।
एक् चुट्की मामकी दिहल् सुनौला आङको ॥८९॥
मालिकाउँदो हिउँ वर्षदो पोरष्या असिनु ।
कि पिर्थि लाइँदाइ न लाइनु लाइ सक्या कसिनु ! ॥९०॥
एति अल्का वाजुर्कोट वाइँ मुथि चिल् आयो ।
वतास् लाग्या वज्न्या घण्ट आज् क्यान ढिलायो ! ॥९१॥
जैका जोइ नाइँ उइका कोइ नाइँ मेरा पन जोइ नाइँ ।
धन्का राजा कुबेरै छन् मन् राजा कोइ नाइँ ॥९२॥
वेली वासा सैना धेक्याँ आगाका गुदुर्का ।
सैखान्याका सैल्य जडा ओछाका खुँदुर्का ॥९३॥
सल्ला काटी सोतरान्त वाँज् काटी बौखण्ड ।
जै वेला सम्झन्छु दुःख मुटुका नौ खण्ड ॥९४॥
शिल्गडी लालाकी ठवारी बम्बैका तालकी ।
जोवन् साँची जौमालकी जिउ साँची कालकी ! ॥९५॥
गोड गोड गोडन्यारी ! दुन्कुटा मल्कन्ना ।
अल्की हात कयार फाल मुदुडा झल्कन्ना ! ॥९६॥
क्यै पन राखिन तैंले सवै कुडा काटी ।
कसा कसा छोरा जर्म्या हामु छोरी वाटी ! ॥९७॥
तेत्ति पन जानिन के कोल्टया पडी सुती ? ।
धर्ती विउ उम्रदा छ के सर्गले न मुती ? ॥९८॥
कालो बाद्या सुर्क्या लुकाल् कैलाली गयाको ।
वाजको रुपाउस्या मुहाड् आइँ वाटी भयाको ! ॥९९॥
नाउँ त तेरो पिनापानी ! जत्ति झान्या पन ।
वाडुली खाँचै न लाग्न्या माया मान्या पन ॥३००॥

आँखा छन् जुन्किडी जसा उसै गाड्डा गाली ।
भागी जाँला सुत्ता छौ कि कुडा कस्ता जाली ? ॥१॥
उकालीका मुडमनि तुड्डुतुड्या पानी ।
जाँ हानल्ली वाइँ छेलुला म प कसो मानी ? ॥२॥

झिड्डा

दस मास कोख वसी क्याको खानु खाइ छी ? ।
कसो हरी भित्र गइ छी ? कसो हरी आइ छी ॥३॥
ज्या मेरी आमाले खाइन् उइ खानु मइ खाँन्या ।
लौनी जसो भित्र गन्या मूर्ति जसो आँन्या ॥४॥
खट्क्याला वाम्नका लाइन्या तिर्खुली चानन ।
क्याको हो दौराको पुलो क्याको हो वानन ? ॥५॥
तेरै भंन्या मैले भेन्याँ तिर्खुली चानन ।
पिथि हो दौराको पुलो माया हो वानन ! ॥६॥
हपर कालाका लेख अँयारको ठोसो ।
एक् चल्लो लेइठ्याको मारी वार धान्नी वोसो ॥७॥
डाँडा वास्न्या क्या हो क्या हो ? खोला वास्न्या हो ! ।
कको मान्या वको मान्या चको मान्या क्या हो ? ॥८॥
कको मान्या कलकत्ता वमान्या वेलाइत ।
चको मान्या चिरवुङ्गल पडल्लाइ ! फेलाइत ! ॥९॥
दइ ! हाँसि छी हाँसी गन्या दइ ! रोइछि रोइ गन्या ।
एका त्यान्द्रा सालिमाले सङ्त्रै घर छोइ गन्या ॥१०॥
पैला वेत म भयाको वाँ वछिका दाइय ।
वाँ पछिका जिया वुवा राइ दे वाला साइय ! ॥११॥
साँप्या साँगु आगो लाग्यो चिर्किट्या धुकायो ।
भेगुत्ताले पानी खायो भर्धुनी सुकायो ॥१२॥
छकालै परेवा उठी पकायो साग् खायो ।
मुसाले विरालो खायो कुकुर्ले वाग् खायो ॥१३॥

किर्मुला जँगार तर्दा माछा मेला चर्दा ।
दुङ्गा खान्या सर्ग उड्ड पानी खान्या मर्दा ॥१४॥
कागत् काट्यो वन्चरीले रुख् काट्यो कैंचीले ।
पाडो पायो कुकुडोले फुल् पाड्यो भैंसीले ॥१५॥
लेख गया हाँगा जाँगा औल गयो मुनु ।
यत्ति यो न राउन सक्न्या माइस हो के गुनु ? ॥१६॥
जन्म्या देखि आजसम्म सिनिक्कै गनन ! ।
कति पाइला हँट्या छिया लौ चाँडै भनन ? ॥१७॥
साइ जसा सिपालु कन पाडी दिउला गाठो ! ।
डिल्लि मुथि चीन तलि कति मुरी माटो ? ॥१८॥
यो भिट्टो न राउँदा सम्म पानी खान दिउन ।
जर्म्याको रे आजसम्म कति खाइ छि तिउन ? ॥१९॥
साइ मेरो लडेलो भिना तेरी त म साली ।
आज्को दिन् खेलाइहल् पन तेरी गाउँको माली ॥२०॥
तैं भन्याको मैं वुज्याको हौं लडेली साली ।
सवुका सिर्वन्दी छिया तेरा मात्रै वाली ॥२१॥
हिमाली देशको राजा विष्णु औतारी होइ ।
क्यान ल्याइ कौछाको वेन्नु समुन्द्र पारी होइ ॥२२॥
मालिका त्रिवेणी जल सुकिलो सौंलै छ ।
वुडिगङ्गा मिल्या पछि क्यै अलि औंलै छ ! ॥२३॥
अँदाराकी साम्म सुम्म निसाप् क्या हुदो हो ? ।
मुहानै धमिली गया अन्त ज्या हुदो हो ? ॥२४॥
तामाखानी पित्त्याखानी सल् काँ होइ आया हुन् ? ।
यो गडो गुल्ट्याको भनी कहरी राया हुन् ? ॥२५॥
यै डाँडा आयाका सल कै डाँडा छिरन्ना ? ।
सलै रन्ना सलै खान्ना सल् वाली तिरन्ना ! ॥२६॥
मालिका माताको मन्दिर् वस्यो गजधम्म ।
घेर्किंदा नजिकै हुदो हण्डा स्वर्गै सम्म ! ॥२७॥

नाना तिना ! जन जाया मालिका विषै छ ।
ठुल्लै तीर्थ हेला भयो मनमा इपै छ ! ॥२८॥
काँसी नाञ्चा पयाग् नाञ्चा पशुपति नाञ्चा ।
मालिका ठुली हुन् भनी आज बल्ल राँञ्चा ॥२९॥
कर्नालीको नारो होइ कि ? कालीको रौलो होइ ? ।
फट्टिकको मूर्ति होइ कि दशैंको मौलो होइ ? ॥३०॥
शिरको शिर्वन्दो होइ कि ? खुट्टाको पौलो होई ? ।
यै थलीको आँस्या होइ कि ? भतुवा नौलो होई ? ॥३१॥
जैका भर खुट्टा टेकी उइकाइ जडा काटी ।
यसरी क्या पड्डो भयो तेरा खोरा टाटी ? ॥३२॥
हल्द्वानो रौखडौंदा सिपाइ घेरियाका ।
काँ भैंसो मरला भनी ? भाडा खेडियाका ! ॥३३॥
भाडीका पातीफुल् हौ कि ? हजारी फुल हौ ? ।
भदौका मलान्या हौ कि ? सिलान्या मूल हौ ? ॥३४॥
दलुको निर्दुलु हन्यो साइ वलिरामले ।
माँसु काटी होमन् हन्यो रगु संग्रामले ॥३५॥
दुल्लू होइ धेकिंदो पारी दैलेखको गडी ।
हिमाली डाँफ्याका जन कुल्क मैना चडी ! ॥३६॥
झाल्या गाइकी माल्या वाछी ? घुटुक पेल्लि के ? ।
आगो पानी न लायाको म खान देल्लि के ? ॥३७॥
कालो बाद्या सुर्क्या लुकाल् कैलालिउँदो गै के ? ।
आगो पानी न लायाको, साँझि खान्या है के ? ॥३८॥
तल्ली धनी मल्ली धनी बाँकी चाक धनी ! ।
फुल्वाडी विराँञ्चा मैले फल्लार खाउँला भनी ! ॥३९॥
हुम्ली आया जुम्ली आया हिउँ फल्या लामाले ।
दैवु भेटन पाइँदो छ के अषाड्या कामाले ? ॥४०॥
पैली लाइँला रानीपोत्या पछि तिलहरी ।
क्यान आइ ? अषाड्या मैना ! साइकी विलहरी ॥४१॥

काली होइ कर्णाली ठूली भर्दुनीका जल ।
इँ दुःख कैसँग भनुँ ? परेवाका दल ! ॥४२॥
छकाली जुलुक्या घाम भलायो सेतीको ।
वालो चुँडी खाइ हलीके आप्ना लाइ खेतीको ? ॥४३॥
दाडा राम्णा दुल्लभ्याका हात् राम्णो रग्याको ।
क्या चुँड्ी खाना हौं देवु ! लाइ खेती वग्याको ? ॥४४॥
आँखा राम्णा अजेन्याका नाक् राम्णो घड्क्याको ।
तालको लड्कन्या माछो क्यान हो फड्क्याको ? ॥४५॥
लुड्तुड्या सन्न्यासीका जुरुवुन्या केश ।
फाटी जा छेकन्या कुइडी ! हेरु मेरो देश ॥४६॥
सपुर कण्डली मनि पटुकी वानन ! ।
विनायो क्या भाँत वज्यो मनमा जानन ? ॥४७॥
पारा मेला सिम्स्याइलौंदो वन् मौरीको भन्को ।
एक् छिन् आइजा भेटो वाइजा वयालीको सन्को ! ॥४८॥
राइ दिन्या झिल्क्याकी आमा फकाइदान्या फाँसी ।
तेरी खान्या पटमूर्ख ! क्यान मलाइ नासी ? ॥४९।
ऐतुखोला पैतु पाक्यो मै मोन्याली सड्क; चडांले खायैन,साली ! झुम्झुपी लड्क । वुडो भनि वालो भनि मै मोन्याली सड्क, काललै रायैन, साली ! झुम्झुपी लड्क ॥५०॥
डाँडा मनि केलीठाँनु भडकँदा पात ।
छाडी म कहरी वाइ जाउँ लडकँदा सात ? ॥५१॥
गडाका ताक्मारी धान दुन्कुटा गोड्ै छु ।
जुन् कली धरम ध्याउँन्या उइ कलो जोड्ै छु ॥५२॥
घर् भरी आयाका पउँना आच्चैनी वनै रै ।
त्याँ खान्ति आ पन खान्ति रैखान्ति मनै रै ।॥५३॥
लुकी जा कल्धरी वैनी ! तो लाइ लै जान्या हो ! ।
धन् न हुन्या गोठालाले रुप्स्या होइ जान्या हो ॥५४॥
सव् लुगा धुपीले धोयो कुसुम्या धोयैन ।
कात्तिक भात् खान्या मुख ! धान् क्यान वोयैन ? ॥५५॥

आदा सल्लो लुकुपुक्या आदा सल्लो सेतो ।
मुखौंदै कर्नाली वग्दो मेरा लागी लेतो ॥५६॥
विम्कोटको बालो राजा सेंजालकी धनी ।
फुल जन ओइलायाको भेटाउँन्या नाइँ भनी ॥५७॥
पछन फुल्यो त पन चमेली वास् होला ।
वोली जा चल्या साइ वाज ! फेरीको आस् होला ॥५८॥
जरो आया पडी रनु भोक् लाग्या भड्कनु ।
मैले क्या छोड्याको छ क्या साइ सँग लडकनु ? ॥५९॥
क्यान आइ सुनौली कोल आँसु डल्काइ डल्काइ ? ।
खुसुक्क हाँसी जा पन दन्तविरी झल्काइ ? ॥६०॥
वाँजका भैंभोता भित्र वसी वसी गाउन्या ।
आजै आँञा झल्ली गँञा म कवै न आउन्या ! ॥६१॥
ऐंस्यालु पाक्याका ठौर काफल् करायाका ।
हात समाइँ लैजा पान सुद्धि हरायाका ! ॥६२॥
गाउँ भन्याको डाँडा मागु खाउँ भन्या पानी नाइँ ।
हात समाइ साइ लिदैन जाउँ भन्न्या वानी नाइँ ॥६३॥
रट रट गउँ काट्यो रे टनक वाँन्यो के ? ।
कि त मेरा चल्स्या साइले वाइ गयो मान्यो के ? ॥६४॥
धारासैन लवामाली खेल् भाउल्या जहरी ! ।
भला भली न हन्यो रे जाँना हौं कहरी ? ॥६५॥
जौला धारा पडकँदा धुपी लुगा धुँदी ।
लै जाउँ त पराइकी धन छाडी जाउँत रुँदी ! ॥६६॥
वाजुरा चुल्ठ्याका थला वाज् पाड्यो नाइकले ।
क्या मेरा टिठले आइ के ? आपना चाइकले ! ॥६७॥
चल्द न लाग्याको गडो वाउसीले खनल्लो ! ।
काली रात दौडी आञा तेसै त भनल्लो ! ॥६८॥
दैखेत दैवुका छाना दै दिन्या कोइ छैन ।
पराइ देश मरन्याका गै दिन्या कोइ छैन ! ॥६९॥

खप्पड देउलाकी गँऱ्या ल्याँऱ्या नली नली ।
बालो पिर्थि न टुटायै है के गली गली ॥७०॥
कोटको चौतऱ्या राजा लुगा लाउँदो झुलाइ ।
गाउँनाको रहडै रैगो घाँटी फुलाइ फुलाइ ! ॥७१॥
तैंले म आँखी न धेकी खुट्टाले निमटी ।
हाँनुला भुऱ्याली जाल लै जाँला सिमटी ॥७२॥
सुदैका वाहाडी हुँदा पौला पड्याइँ पड्याइँ ।
धन्तिराइ कसो प हुन्छ ? क्या हो धड्याइँ धड्याइँ ॥७३॥
अव छोडाइ काँ हुँदो हो मोतिऱ्याको माला ।
क्या मेरो जिउ जाला मानी ? गयाले धन् जाला ॥७४॥
अलि अलि नापा नापा धानको कन् जाला ।
भौति गया रानी चडी ! काट्याको वन् जाला ॥७५॥
परेवाका वगालौंदो वाजको सन् जाला ।
लागला एकुरो हुर्रो जाँ मेरो मन् जाला ॥७६॥
अगाडीको धुन्या फुन्या पछाडी फिटाउन्या ।
यो नौलो पिरथि पाँऱ्या समय रिटाउन्या ॥७७॥
सत्ये जुग डल्ल्या हुक्का कलि जुग कली ।
हत्या जुग हात्या हुक्का चाँइँन्या छैन नली ॥७८॥
भन्या सरग् गट्टो मान्दो मेघ् क्यान आउँदो हो ? ।
आप्नै हली भया खेरी ओड सीयो लाउदो हो ॥७९॥
भोटवाटी भोट्या लायो नुन् लायो वत्यायो ।
एकै हाम्रा क्यै खायैन मुलुकै पट्यायो ॥८०॥
कैले साइका गुनै मान्दो कैले रे झल्याउँदो ।
छकाल् वासा गाली दिंदो दिन् दिनै कल्याउँदो ॥८१॥
माइत जान्या मैतारुका मुडमी फाँचै नाइँ ।
कोइ वोल्याले वोली दिंउला न वोल्या खाँचै नाइँ ! ॥८२॥
वस्तिको छोऱ्याट्टो वाइ गइ जक्तडका साग ।
पानी खा पन्यारी न खा पन्याराका वाग ! ॥८३॥

धान् पाक्याको को प लिन्छ ? सुदै लागा लाग ! ।
न भुकन्या कुकुर तिर लै जा पन वाग ! ॥८४॥
डाँडाखर्क गोठालाले दुइ हाल्याका खामा ।
आज् मेरो मुरलीचडो काँ वाइ गयो कामा ? ॥८५॥
हाट न जा मुगु न जा गयाल सेरी जा ।
ढल्कन्या ढल्कन्या बेला फर्कर हेरो जा ॥८६॥
तिरि आँसि तिरि वरो तिरि गाइका घाँस ।
काँ रञ्छै ? क्या चारो खाञ्छै ? अक्कास् उड्न्या हाँस ! ॥८७॥
सज हँड्न्या करनाली फाल हाल्याँ सेती ।
यो देश् मेरो हुन्छ कि नाइँ कैकी लाइ जाउँ खेती ? ॥८८॥
माज मिना अत्तर घाम सुकायाको गाँजा ।
पञ्छी भया उडी वाइ जाउँ मञ्छे पापी काँ जा ? ॥८९॥
मु खरी लाग्याकी सौंराइ चल्ल्या साइ वाजकी ।
साइको गादी अजम्मरी म भन्या आजकी ॥९०॥
स्याँउँल्याका काँदमी पुग्याँ धेकियो जुगाडो ।
मैले क्या गोड्यैन हौं क्या पालङ्गो सुगाडो ? ॥९१॥
लास तली छायागडा पाक्याको खिउँनु छ ।
कुवोलो कैसँग हर्नु ? दुइ दिन्को जिउँनु छ ! ॥९२॥
साटीका सिँगाडा मनि एक्लै मुख्या रगु ।
खाइहल्दो मिनाको पानी वग्या पन वगु ! ॥९३॥
शिरौंडो चाँप्तोडा हुनु हातौंडो वेत् हुनु ।
ठालुकी दौडाहा हुनु न्या गर्न्या चेत् हुनु ॥९४॥
वाजुर्कोट ओलग् लाइन्या तोलीका चिचिण्डा ।
पिरथि लाइहलु भन्या समय विपिण्डा ॥९५॥
वाजुर्कोट होरी हाल्यो वजाउन्या दमाइँ नाइँ ।
म मायाले मन्नि मद्दो तो माया जम्माइँ नाइँ ॥९६॥
कानौंदो सुताको जावी भैंसा लैजा नारी ! ।
एति छाँटाइ चल्ल्या साइले क्यान माया मारी ? ॥९७॥

कालु वाँन्या कैलु वाँन्या तिलौरु वान्याइँन ।
एति छिटो तेडी जाँत आवला जान्याइँन ॥९८॥
अदालत मुखियाले चलायो रिपट ।
कि पिर्थि लाउँदाइ न लाउँनु लायाले किपट ॥९९॥
जाँचका सुव्वाले ल्यायो पड्काटिको कुलो ।
डाडु मनि भात् पकायो निउँता ह्न्यो ठुलो ॥४००॥
डिट्ठा भन्दो ताडिक दिइल् वैदार भन्दो ! भोली ।
पात् थाप्या थौरिंदो हो के सीसाकाट्यो गोली ? ॥१॥
तोलाकी घँसारी को होइ ? जौ क्यान भाँत्ति छै ? ।
वैंसको भरियो जोवन् कैकन साँत्ति छै ? ॥२॥
जौ भाँचिन घाँस् काट्टी छौं तिलौन्या गाइकन ।
जैले आउला उइलै दिउँला लड्याला साइकन ॥३॥
झझक्याउँन्या सैन्या किडो कोट्याउँन्या वैंस्यालु ।
यो जोवन् दुइ दिन्को पाउनु रोलका ऐंस्यालु ! ॥४॥
धामीगाउँ मट्टाको धामी आया नाँची नाँची ।
तैं र मैं पिरथि लाउँली वड् पिपल साँची ॥५॥
सुल्पीमी तमाखु हाल्यो सल्कायो सावीले ।
वाली वैंस बौला दुःख क्या लेख्यो भावीले ॥६॥
विन् गयो मिरिगतिर टन्कन् लाग्यो धनु ।
सुल्टो भन्दा उल्टो हुदो अव कसो भनु ? ॥७॥
हाल्या रोटो खान्या छैन सौता सयालुका ।
पेट पुडा पाइँन्या किला तेस्ती मयालुका ॥८॥
सक्तैन जुँताडा पिना घट्ट रिटा रिटा ।
एक्कै दिन् सुनौली काल धोको फिटा फिटा ॥९॥
को वझारो भात् पकाउँदो गङ्गाका तिरथि ।
वस्यै अव निको मान्यै है वाला पिरथि ! ॥१०॥
फर्न्या मनि को वानला पछुडा केशको ? ।
माया मारी जान्या हौ कि साइ आप्ना देशको ? ॥११॥

आज जाउँ जाउँ भोली जाउँ जाउँ पर्सी म गै जान्या ।
मयालु आलको सुर्ता वोकेर लै जान्या ॥१२॥
वाडीको हजारी वेन्नु हल्केली सारी जा ।
कि तेरा साथैमा लै जा कि मलाइ मारी जा ॥१३॥
कि मेरा वाजकै राम्णो माथको फुल् लवाइ ।
क्यात हँडाइ क्यात खवाइ क्या गितको गवाइ ॥१४॥
सिंगाडो रमाइलो भन्दा लुरियाका साज ।
परेवा वस्याका ठौर घुमी वाइजा वाज ॥१५॥
हिउँद् भरी चल्याका चल्याइ इक्डी खोला घट्टा ।
काँ धेकु ? भयाको छिन्या भेटु भै गो कट्ट ! ॥१६॥
जुवा पानी सेलापाखो वदेडो तिमाडो ।
गाउँ राम्णा हुन्ना त पन सप्ड्याको सिंगाडो ॥१७॥
भँडारगाउँ देउमाँडु तली थापा नुवाकोटी ।
असाड खेत् रोप्न्या तक पाउ पाउन्ना लोटी ॥१८॥
मोटावाटी सोटा मारी सदाइका दुखारी ।
गडो कुनु सकी हल्या अर्का हात पाडी ॥१९॥
देउलीसैन न ला मैन हरी खावो चैन ।
घाँस् दौरा नजिक छैन पुग्नु पड्ड़ो सैन ॥२०॥
वाइँ मुथिमि काप्डीतोला जसो होला होला ।
कन्ले कन्ले लायाकाइ छन् पन्यालाका चोला ॥२१॥
डुंग्रीतोल्या किमुगाउँकी डिट्टाका मौ छँदाइ ।
अरुकी जमड्काइ हद्दा भित्त भित्त रुँदाइ ॥२२॥
बाहुन्या र सेल्लावाडो एकिम्बाइ घेकिया ।
सेराला कोटकाइ छिया बाहुन्या लेखिया ॥२३॥
छकाल्लै बेल्पाटीखर्क दुइमाना हिम्माली ।
न्याय निसाप् अट्ट गयो सुदैका जिम्माली ॥२४॥
इक्डी होइ पोरष्या जान्या थामवाटी आउँन्या ।
ठुला ढोला वाजुराका तीन्नै हुन् के मान्या ? ॥२५॥

आठ् दरा छुछुट्टै छिया एक् दरो खास छ ।
नौदरा वाजुरा मित्र वडाउन्या आस छ ॥२६॥
काँडा कुण्डा लवाडुंग्रा तीन् दरा खापिया ।
पञ्चायत्विभाजन् हुँदा वाइस् अड्डा राखिया ॥२७॥
खान्याखेत डण्डोमुंग्रा काट्यावाट सुइँक ।
रागिलो चाखुडो भया ठिया मनि चइँक ॥२८॥
सिमल्कोटी वुडा छिया खत्रो लेखिन् लाग्या ।
वाजुराको विकाश हर्न्या एत्ति धेकिन् लाग्या ॥२९॥
वड्याली मुड्यागाउँ भन्दा अल्लि तली झाली ।
धेक्नाको रखाइलै छियो सियालै पड्डो खाली ॥३०॥
रमाइलो वारविस् दरो सोर छन् मुख्याली ।
दौरा घास साँगु शिक्षा कुलाको दुख्याली ॥३१॥
सिंगाडी कुलाले रोप्ना भल भल खाँदा ।
मल्लावाडी हेरी रँदा मेग् आयाले साँदा ॥३२॥
इकडोवाटी वाजुर्गाडी वाटो काट्याकै छ ।
मुखले मिल्या त पन मन् त फाट्याकै छ ॥३३॥
छविस सातसय ताँप्रा सेलीफाल् जुगाडो ।
नौविस वारविस् खास मनाकोट् उगाडो ॥३४॥
कुण्डा काँडा लवाडुङ्ग्रा मिल्या तीनै दरा ।
वारदरा वाजुराको जिल्ला हरा भरा ॥३५॥
जिल्लाविकाश् वाजुराको टाँट्या दरिवार ।
गाउँ राउँनै कठिन भयो रया परिवार ॥३६॥
हामी भन्न्या वारविस्या मै भन्न्या नौविसी ।
डाको हालो कोइ सक्तैन भित्तै हिसो खिसी ॥३७॥
यै देश विकाश हुनु वेला प क्या छियो ? ।
सवैको एकै वुज् भया ज्या भन्न्या त्या छियो ! ॥३८॥
खनी दे कैथिनी भनौं ? वाउशो समाइ हलौं ! ।
सब् जना एकाथि वसी मतो जमाइहलौं ॥३९॥

विकाशको जग् वस्याको वार्जु बरावरी ।
काँइ पन छियैन आपु चल्न्या सरासरी ॥४०॥
साइल तली वोरावाडा स्यालको गुँगलो ।
अब उसो काँ हुँदो हो मौन्याको झुँगलो ? ॥४१॥
वान्या गाउँका कद्वाल्वाडो जाइसी र भँडारो ।
सराँप्ला वाम्नका गाउँकी पानोले मन् मारी ॥४२॥
तल्ला साइस गल्ला साइल सान्यादेउ पिपल ।
घर् गडाका डिल भिटा मस्तै छन् भिमल ! ॥४३॥
वेल्काटयाँका वामन्वाडा निम्नी नवाँघर ।
पञ्चायत् उभिन आँटयो सवै अगि सर ॥४४॥
च्यान्साइल दुगडीवाडो ओलीसैन् साउवाडा ।
कोट्वाडो कोटथि वसी कुडा मात्तै ठाडा ॥४५॥
झालीखोला कालापानी घाट वारी पारी ।
नौविस्या सीमाना यैहो यौटा छ ढँडारी ॥४६॥
दुइ मुखिया पुर्मुताका दुइ मुख्या तोलीका ।
कोइ छोरा जर्म्याका छौ कि हँ एकै वोलीका ॥४७॥
किम्नी छाडो गुदुर्किदो खिर्पाटो थर्कदो ।
एक् वेरी मन् फाटया पछि कत्ति न फर्कदो ॥४८॥
खिर्पाटा पन्धारा मुथि धेकिदो कालो वन् ।
जत्तिको साउनको राती उत्तिकै रुन्छ मन् ॥४९॥
ओख्ड्या खोला मालाकोट वाडगाउँका व्रँडाल ।
कैलास्माँडु वसोकन कुडा न हुँडाल ॥५०॥
साँप्या साँगु लक्पकिदो चाँदीका पौलाले ।
हात वाला मेराइ छिया क्या चियो नौलाले ? ॥५१॥
राजाले झिकाउन आँट्यो खप्तडको वडु ।
कि खाउँला मेज्मानी उठाइ कि वातैन पडु ॥५२॥
दाइ गया वौजुका खोज वौजु वाइ गइ माइत ।
वतु अठै गया भलो जसा तसा चाँइत ॥५३॥

पर्देशी हौं पर्देशै छौं पर्देश् मेरा भाग ।
सरु खाँन्या वाखा तिर लैजा वन वाग ! ॥५४॥
सालू पात मालू पात एकीमी खपियो ।
क्यै माया पुरानु छियो क्यै नत्रा थपियो ॥५५॥
ला वाज ! बाल्लरो पिर्थि अङ्गैमा विलान्या ।
भलान्या मचर्की आयो सैतो हो सिलान्या ॥५६॥
सालूपात मालूपात केलडीका पात ।
वस्तो भँत्रा टोटरिउँदो लाग्दो भत्रा सात ॥५७॥
वामन् वस्या पुजा हर्न जोगी वस्या ध्यान ।
पुरानु लायाको शिला खल्बलियो क्यान ? ॥५८॥
मेरा लाया लाइशिलामि कैकी फरहरी ? ।
वाजा वज्या वाजुर्कोट थपु थरहरी ॥५९॥
मानामुरी उब्जा हुन्या सेरो त सेरंहो ।
लाइशिला जगको दुङ्गो पैलीको मेरै हो ॥६०॥
न्याइता अन्याइताको मुखै हेरेर चिनन ! ।
साँचो साँचो न्याय हरी झगडा छिनन ॥६१॥
तल्कोट रौतेलो जम्यो मल्कोट व्या भयो ।
मन् मेरो खडक्क भैगो राइ पैले ज्या भयो ? ॥६२॥
वाइ गयो कैसँग भनौं आइगयो आइगयो ।
वनको वनढाज्या आयो विरालो खाइगयो ॥६३॥
जन्त राम्णा व्याउला व्याउली पैठ राम्णा धामी ।
वाटो चोटो क्यै पाइँदैन काँ पुग्न्या हौं हामी ? ॥६४॥
पगडी चैनपुर रँगो टोपी सेरा खेत ।
अझ पन चल्न्या साइका उइ बाहुरा चेत ॥६५॥
सुनारको घुन्या फुन्या ल्वारको सर्जन्या ।
सवुले मनपडी हर्न्या मै कति वर्जन्या ? ॥६६॥
घर होइ मन्सुरि गया डिल्लि होइ आउ घर ।
तेसै भया संग्रामका को पडला भर ? ॥६७॥

झुस्याको वैसाग व्या छ गगिरे राँडै छ ।
घर् छुन्या कोइ पन आछि आ खाली पाँडै छ ॥६८॥
पैलीका तविल्दार माइस पछिका राइटरी ।
घरथिनि वसी वसी कुडा मात्रै हरी ? ॥६९॥
त्याँका चाँवल् आ आँउँन्या नाइँ आको भात् खवाइ नाइँ ।
आइ गया फागुन आइँला नतर अवाइ नाइँ ॥७०॥
लाग्दा जेठ चिउरी नाव खेत् रोप्न्या करी हो ।
म पन सुत्तै प छिआ मायाले मरी हो ! ॥७१॥
कैलु गाइको दुत् खाइकन भरियैन पेट ।
भल्की रोपाइ अषाडकी गल्की रोपाइ जेठ ॥७२॥
खाटमा खट्खट्याइ लाग्दी फिनामी निंन् पन ।
उइ लाग्दी वाजकी सौंराइ उइ लामा दिन् पन ॥७३॥
चोली फाटी रिला विला पछुडो कर्ख्याली ।
सिद्धि बुद्धि क्यै आछिन मुख् मात्रै अर्ग्याली ॥७४॥
खल्लड् खुसी काँ प पड्यो गोराँआ सापको ? ।
एक् जुतो भंडारीगाउँको एक् जुतो छापको ॥७५॥
वाइँथि आगो वाइथि पानी वाइँ भाँचुला कर्रा ।
म पनि गर्खाल्की छोरी वामन् पनि झर्रा ॥७६॥
म भन्या गर्खाल्की छोरी पकायो खाल्लाइ के ? ।
तो मन्याले सर्ता जाइँला म मन्या जाल्लाइ के ? ॥७७॥
पाँच् पञ्च वस्याका ठौर चित्त वुजाइ वुजाइ ।
ऐलेका उडालु राम जाँत्या जुजाइ जुजाइ ॥७८॥
वैजीनाथ्को पूजा जान्या धानका वाली हो ।
मालिकालाइ राउँदा छौ क्या सुनका थाली हो ? ॥७९॥
मालिकाकी नवै वैनो थुम वस्याकी छन् ।
अगाडीउँदी करनाली पताल् पस्याकी छन् ॥८०॥
मालिका कालिका थान कसाइलो कसो हो ? ।
जसा तसा पुग्दा छन् के ? सत्यलोक् जसो हो ॥८१॥

को वझारो भात् पकाउँदो पिप्लका रुखथि ? ।
मुसो हद्दो उपघुँडो विल्लाका मुखथि ? ॥८२॥
घैला होइ करवा सारी पानी लैया मुण्ट्या ! ।
यै जुग काँ वाटी आयो चाला उदिमुण्ट्या ? ॥८३॥
रानीचडी पाशा पडी फल् खान गै छ र ! ।
तवै त वाडुली लागी भेट् हुन्या रै छ र ! ॥८४॥
रात वास्न्या रतन्चडी दिन् वास्त्या भेकुरी ।
मलाइ दिहल् दुरा वचन् होइ जाउँला एकुरी ॥८५॥
इक्डी पोरष्याका माइस वाजुरा भितरी ।
लागी गो साउनको मैना वोली जा तितरी ! ॥८६॥
फिज्यो चात्रो फिज्यै रैगो काइँवाटी झड्डैन ।
उकालाको काल्याखाती ओराला रड्डैन ? ॥८७॥
वासाका दुयाका दुद विहान छाइँ हरी ।
कैका देला उघाड्न्या है विल्लाकी नाइँ हरी ! ॥८८॥
भिटा पुडो भिटिचुइँक्या मुडमनि विदो ।
आपनी चौतारी वाटी सुइकेराको निदो ॥८९॥
कोल्तडी भावरभित्र चैत पाक्न्या विउरा ।
मेरो नासो राखो राख्यै चुलठीका तिउरा ॥९०॥
सवुका मालुवा पड्या मेरा हुटिट्याउँ टयाउँ ।
मन् पापी घुम्दो छै क्यान सुवा वस्या ठाउँ ठाउँ ॥९१॥
माछीको रगत लाग्यो गोठाल्या आँसीमा ।
पिरथिका जम्मजाल क्या पड्याँ फाँसीमा ? ॥९२॥
मुण्टो कोरी चुल्ठो वाटी पोइल वाइ गइ परू ।
एकै मन्का दुइ मन् हुँदा मन् प कसो हरू ? ॥९३॥
क्या भनु ? कै सँग भनु ? माया छ माया छ ! ।
यो माया यस्तै छ भनि सवुलाइ थाया छ ॥९४॥
भोट होइ भोटयाका भेडा साँप्या गर्ख्यायाका ।
कति भया राउँदा छौ के मलाइ पर्ख्यायाका ? ॥९५॥

न काटु भैंसोली भोकै काटु त साज् छैन ।
ऐ मनमा तिर्षा छैन स्वदेश्को लाज् छैन ॥९६॥
पर्देशीको हड्न्या वाटो वगोडा तलिउँदो ।
साइ सम्झी खायाको पानी गयैन गलिउँदो ॥९७॥
मतागाउँकी छोन्याट्टीकी गाल् दिनी ठाँटीकी ।
कित मेरा चल्ल्या साइले मसकै आँटीकी ? ॥९८॥
अँधाराकी साम्म सुम्भ वाटै घेकिदैन ।
हात लट्टी न भैकन खुट्टै टेकिदैन ॥९९॥
लट्टी खोहाइ परालव्वे नेपाल आउँन्याकी ।
खोरो फुटी घर जानु यो वाटो धाउँन्याकी ! ॥१००॥
सात् घोडा सौगात लाया वार वर्ष लाया ।
कच्चो मनि पक्की थपी थानी घर आया ॥१॥
ऐल्यै मन्या शङ्करपाद्या ऐल्यै जुम्ला जाँच ।
पाँच् तिन्याले पन्द्र तिन्या जुम्ला वसाइ काँ छ ? ॥२॥
घडो रिट्टो घडो टुट्टो शिलगडीको कुलो ।
धन् जोवन् दुइ दिन्को मात्तै धर्मै राख्नु ठुलो ! ॥३॥
न पड्यै सर्गका पानी ! सिल्कीका रुखौंदो ।
जन हौ हलुको वोली पञ्चका मुखौंदो ॥४॥
पानी मनि घेलुका छाया दुद मनि तर ।
अत्पाक्याको कोद्यामँडाइ जत्ति हर हर ! ॥५॥
भोट्याले लाल्पाखी वुन्यो गर्भसुती उन्को ।
तिर्सना दुट्टैन क्यान कठिवाड्या जुन्को ? ॥६॥
वारी पारी जोरा जोरी थापागाउँ मतागाउँ ।
वैगुनी कलीको माया मानेर कता जाउँ ? ॥७॥
लोड्याको सरौटो लाग्दो मेल्टा डाँडीगडा ।
लेख डाँफ्या कुल्क्या जन वोल्प रानीचडा ! ॥८॥
फुल् पाती चडाउँन गव्या मालिका मन्दिर ।
मध्यै दिन तारा लाग्या क्या होला अन्धिर ॥९॥

वालीका उठाया पैसा पाटीमनि गनी ।
आद्धा रातै उठी गञ्जा व्याइ गयो कि भनी ! ॥१०॥
विहाइगो विहाइगो रात पूर्व लाल् पडी गो ।
राजा मरी कोट् वाँजै छ दिपाइल गडीको ॥११॥
राजा राम्गो दिपाइलको सैञ्जा राम्णी कुँडी ।
म भयाले आइ जाना हौं लवा साङ्ला चुँडी ॥१२॥
तो हस वाजको माया लाग्दो फिरी फिरी ।
असौज जनाली रात झल्का दन्तविरी ॥१३॥
अल्सीकन वल्सी छँदाइ सुराकि जाल् छँदाइ ।
सङ्तै गाड् पुचुक्क थुन्या माछाकि काल् छँदाइ ॥१४॥
चार्खाल झगडा छिन्दो डिट्ठा भन्सारको ।
प्रतिवादी लाउँदै भञ्जा वादी अन्सारको ! ॥१५॥
मेलापुडो गाइको वाछो वरक्क फरक्क ।
लाञ्जा काँ ? लाइँदो प भञ्जा ! कलेजी करक्क ! ॥१६॥
कामु छैन धामु छैन खान्तक लाज् छैन ! ।
परेवाकी भभरान्त यै थला वाज् छैन ॥१७॥
मेलाको शालिम्या पुलो सुक्यो झुरीमुरी ।
न लावो चल्ल्या साइ वाज ! हिया कुरीमुरी ॥१८॥
सज गाग्री भरिदैन तुडुक्या पानीले ।
म भन्न्या कैलको छिञ्जा ? भनायो वानीले ॥१९॥
चुकिलो चाट्याको स्वादी भिंडयातीका पात ।
यति सस्तो क्यान भयो आज भोली भात ? ॥२०॥
खड्ड्याउनी ! वाँसौंडी वान्नी ! रूपसकी खात ! ।
मानाको रुपैञ्जु लाग्यो सस्तो भेयो भात ! ॥२१॥
इस्पातकी तरवारी सत्तार भागली ।
टड्याइहल गुण्टा मुण्टा कैले आग्लागली ? ॥२२॥
ऐले भुवा राम् भै छि के ताँप्राका हरिना ? ।
कविला भोकले मारी न लाग्यै घरिना ! ॥२३॥

घरकी घरिना भन्दा गोठ वल्द सिराउ ।
मैं हौंला कि सवै हुन्ना पिरथिका निराउ ? ॥२४॥
साल्डाँडा आँखा त पन मालूपात् टिपुला ।
छोडी दे जञ्जाल्या पिर्थि वाज्विक्नी विकुला ! ॥२५॥
तेरो घट्ट क्या पिनला ? कोद्या गेडो गेडी ! ।
हानुला विषालु विन छाती छेडो छेडी ! ॥२६॥
वैसाग हरिया नल कन वुन्यो घोगा ? ।
आपै त घँगारु खाँदा तव पाल्दा जोगी ! ॥२७॥
उखुस्याडी भितरिउँदो कुसुमुस्या कान्या !
को हो रिथ्या ? कैका वल्द ? को हली हो वान्या ? ॥२८॥
उँदो गङ्गा ताल् पड्याको उवाको छड्यान ।
यो वाडुली पुगला के साइ हुन्या गड्यान ? ॥२९॥
दुइ जनी तुड्क्याका चौड ओखड फुटाउनी छन् ।
मुसीना वोलीकी माइस पिर्थि टुटाउनी छन् ॥३०॥
तीन् सिन्या कालाका चोला दुमै जनी लाइन्या ! ।
को होला सखीका लेख दुलाल् भाषा गाइन्या ? ॥३१॥
पञ्चकोशी दुल्लूज्वाला दर्शन् हर्दाइन क्या ? ।
वर पर तल माथि तेत्ति सर्दाइन क्या ? ॥३२॥
वजुन्याल् राम् भौति मान्दा राँगा जुजाउँनाकां ।
साइ वडी सिपालु मान्या चित्त वुजाउँनाकी ॥३३॥
वाको नाउँ हजारो वेन्नु आमाको नाउँ तुली ।
व्याउलीले हाल्दैन भनी पितलको फुली ॥३४॥
उदो हण्या काली गङ्गा उवाका निरह ।
कि लाग्दो दैवुकै माया कि चल्दा विरह ॥३५॥
हण्डो म सखीका लेख डिठ् पड्ी गण्डकी ।
मालिका माथकी माला हिमवत्खण्डकी ॥३६॥
हिमाली कानौंदो हाली हिँड्या ब्रह्मचारी ।
भुलुक उज्यालो पुग्यो सात् समुद्र पारी ॥३७॥

देउतड देउलाकी गब्रा नली कलिक्याको ।
गाबकी मज्याली भिन्ना भालू पलिक्याको ! ॥३८॥
क्या भयो मज्याली भिन्ना ताउली खड्क्या जन ।
ओख्तो मुलो क्यै न हहा कुट्टै मड्क्या पन ॥३९॥
वर्ष दिन् सुक्याका नाउला ! आज् काँ होइ सँगरी ।
सुनको विरालो बेक्याँ बाजुरा नगरी ॥४०॥
सबु होइ कर्णालो ठुली भदुनोकी जल ।
बाइर निक्ली कोई सक्ताइन भित्रै कलहल ! ॥४१॥
काट बौजु ! मदुकाँक्डी तिन् चाना तितिया ।
रयैन कुलको धर्म उसाइ दिन् वितिया ! ॥४२॥
क्या एसा समय लाग्या फुटी जान्या कर्म ।
नै रयो स्वामीको सत्य न त कुलधर्म ! ॥४३॥
क्या भयो ? कसो न भयो ? यै जातकी लागी !
यै जुग जर्मन्या माइस रन्नाछौं अभागी ! ॥४४॥
डाडु जुठै पुन्यु जुठै त्युन् क्याले रुडालु ? ।
सिंगाडा अनन्त्या राम देउलीसैन् उडालु ॥४५॥
वुड्गाङ्गा धमिली गयो भदौन्या भलले ।
हातले न सक्या पन फालौं न गलले ? ॥४६॥
आज वग्या वग्न देवा खह्न्याको भल ।
एक् खेरी सौंली त जाला हिमालको जल ॥४७॥
सुरालाइ समुन्द्र छैन भोकलाइ भात् छैन ।
निन्द्रालाइ ओछ्याउन्या छैन मायालाइ जात् छैन ! ॥४८॥
देउ गाड्नु सजिलो छैन लडा चुटिदा छन् ।
छल् धेकाइ सक्यैनन् भन्या धामी कुटिदा छन् ॥४९॥
यो वान्नु पुरानो गयो पुडो फुकालन ! ।
कत्थ हो पुरानु साँद ? उत्ति उकालन ! ॥५०॥
पन्धाराको जहसिंग्या वाङ्गापाटा छात्या ।
मिम्मरी धाइ लाग्या छिया कोइ लाग्दैन सात्या ॥५१॥

काइँदै खोलो काइँदै पैरो काइँदै छ खहन्या ।
दिन्दिनी विग्रदै जाला जगेर्ना न हन्या ॥५२॥
नौलो ओड् सिपालु को छ छिटो झिकायेर ।
दुङ्गा काटी वान्नु चिन कोडी मिलायेर ॥५३॥
खेल्लाँको मचर्को पड्यो दाजु घर वाइ जाउ ।
दाजु सँग खेल्ल्याँ को हो ? मेरा अगि आइ जाउ ॥५४॥
भोट्या वाइगो लुरोकाँद धजा फिर्कायाको ।
काँ होला सिलान्या पानी ? म छु तिर्षायाको ॥५५॥
लीला कला गरा गति सवुको हेर्दै छु ।
एल्ले सिप् लागेन भन्या अगाडी फेर्दै छु ॥५६॥
गुन्यु रुज्यो चोलो रुज्यो रैजा मेग ! शान्ति ।
धेकि जा पुनोका जुन ! फिर्जी आप्नु कान्ति ॥५७॥
सड्याक्क सुड्डुक्क पाडी वाइगो सडो पारी ।
दैवुले मैकन दिन्छै जन्म भरी भारी ॥५८॥
धान् पाक्याका पेलमपुर घाम् लाग्याको झल्ल ।
दुद्या छडा छम्कँदाइ छन् न्याउल्या खल्लवल्ल ॥५९॥
मालिका र खप्पडकी जोडो जोडौंलाइन ? ।
हामीलाइ हेपन्याका गाला फोडी छोडौंलाइन ? ॥६०॥
मालिकाको हिमाल्चूली वस्यो गजधम्म ।
माया लाग्दो हिमालको तिष्टा काङ्डा मम्म ॥६१॥
वैसाग वयाली खेल्दो विउ हंसराजका ।
आइ पुग्यो पञ्चको पालो अव राजकाजको ॥६२॥
मार्सा जँवाराका भात लोट्टै रैगो माँड !
माङ्नाकाइ भरको रैछै निकच्चडा भाँड ! ॥६३॥
भात् भन्या मार्साको स्वादी तिउन् पिनापानी ।
एकाथिनि वसीकन हरौं चिनाजानी ॥६४॥
थापाचिनी धान् पाक्याका जडान् लुरियाका ।
को खान्छ कागको माँसु ? को छन् झुरियाका ? ॥६५॥

धान् काटी कुनिञ्चा लाया काँइँ काँइँ रया लाछा।
जाँ जान्छै मनका राजा ! वाँइँ लागुला पाछा ॥६६॥
सर्गले वर्षन आँञ्यो काट्या निन मनि ।
धव जाइ पिरथि पाञ्चा गया दिन मनि ॥६७॥
गौंका गडा जौको बालो पाकेर खुडिगो ।
पैलीको वासना जो हो क्यै छैन उडोगो ॥६८॥
रुख मनि डाँफ्या कुल्क्यो कुलुक्क कुलुक्क ।
वियाइगो वियाइगो राती लाग् घाम ! जुलुक्क ॥६९॥
रोटो टिपी खाइहल्यैन विल्लाले खुलुक्क ।
हात पुडो ठेल्लुँ समाइ होइ जावो मुलुक्क ॥७०॥
धिउराले खायो त पन भराइनु भाग्नै छ ।
यो भैंसी न मर्दा सम्म गोठालो लाग्नै छ ॥७१॥
दाल् पकाँञ्चा भात पकाँञ्चा खान्या कविलाइ हो ।
तो चाँइन्या म पन चाँइँन्या चाँइँन्या सविलाइ हो ॥७२॥
वाटो छैन घाटो छैन कल् छैन कार्खाना ।
दुइ वर्ष डिल्लिमा वसी एक् भोटो चार्खाना ॥७३॥
डिल्ली वम्बै वस्न्या भाइयो ! घर आइ जावोन ? ।
सब् जना एकाथि वसी मतो जमावोन ! ॥७४॥
आइँको चाडा वाँइँको चाडा सवुको चाडाइ हो ।
विराइना देशको चाक्री पुनस्को भाराइ हो ! ॥७५॥
एक् रूप्यूँ दुइ रूप्याँ लिनु रात् भरी जाग्नाको !
काइँ चोरी भै गयो भन्या भर ठुलो भाग्नाको ॥७६॥
पञ्जावीलाइ धेक्ताइ छव दुमै दिन् सेट् भया ।
ताम्मा लादा चिर्नाकन भै गयो पेट् भया ॥७७॥
सर्ग वाटी मेग् आयाले घान् वुञ्चा वुँदारे ।
यो जुनि यत्तिकै भयो उ जुनि सुदारे ॥७८॥
जुमला रौतेली पिपल् फुट्यो धराधरी ।
जोवन् त दइ सँगै होला माया सरावरी ॥७९॥

छोरी माङ्नु छन्नालको वाटो लाइनु रोल ।
सुनका पिंजुरा वाटी मैना चडी ! वोल ॥८०॥
पिठिउँदा पोर्साका डोका कानमी हल्वन्दी ।
दिनका वोल्याका गादा रातका गल्वन्दी ॥८१॥
आउँसी पुर्ना वर्त रनी मौन्या जाइ हड् धुनी ।
निर्मायाले काँसागडो मायाले भर्दुनी ॥८२॥
सुदैका सर्कारी पैसा जति खप्का खप्का ।
काँ पडी मूसीका चल्ला ! विरालाका टप्का ॥८३॥
मैले तालाइ सुच्याकै छ जैन्या पिनापानो ।
मनको पुग्याका दिन होला चिनाजानी ॥८४॥
सिपालुकी सिपालु छौं जालीकी जालै छौं ।
सुकिलाकी सुकिलै छौं कालाकी कालै छौं ॥८५॥
जो छियो पुरानु धर्म सुरुक्क निलि जाउँ ।
शिल्गडी धन् खर्च होला घरैथि मिलि जाउँ ॥८६॥
तैले मलाइ झल्याइहली आँखी न धेकेर ।
चोट्का चोट्का पाडी दिउँ कि कैंचीले छेकेर ॥८७॥
जाँन्या माँन्या सर्जनकी वाजुको मुड् आयो ।
न जान्याकी क्याहो क्याहो ! लाटाले गुड् खायो ॥८८॥
चारै दिन्को हुरी फुरी क्यान घोडा चडौं ? ।
कुडा भन्या कुडा हरौं लडौं भन्या लडौं ॥८९॥
निक्लै रोटो खान्या छौंन खुर्सानी पिन्यो रे ।
क्या हो यो केटाउल्या बुद्धि माइसै न चिन्यो रे ? ॥९०॥
वल्दका पुछुड लाग्दो लुकी लुकी वलु ।
पछाडी पछुतो होला ऐल्यै भनि हलु ॥९१॥
मैले सवै वुझ्याकाइ छन् कुडा कुमालका ।
आँखा हुदा झिलोमिली रक्सी रुमालका ॥९२॥
हँटाइ डुलाइ साइ वाजको आवाटो धेक्कै छौं ।
तातो वतास् आउँन्या वाटो डाँडाले छेक्कै छौं ॥९३॥

क्यै अँज रै गयो भन्या चाँवल् फलाफली।
यति भन्या होइ जाला कि ? साइकि भलाभली ॥९४॥
भन्दा भन्दा गली गन्ना अब क्या जानल्लाइ ?।
आँखा हुन्ना तिरि गिरि तब प मानल्लाइ ! ॥९५॥
सिद्धि बुद्धि क्यै आछिन सुदै गजधम्म।
सब् कुडा पोकड्याउँ भन्या पुग्छन् काँहाँ सम्म ? ॥९६॥
नालीवेलो लगाइ दिउँला सात् पुस्ता सम्मको।
अँज तोलाइ था छैन क्या यै गैला डम्मको ? ॥९७॥
संस्कृति अध्ययन् हरौं ज्ञान रस् निलेर।
माथी जान्या वाटो खोलौं सबै भाइ मिलेर ॥९८॥
संस्कृति हुन् हाम्रो आमा हेला हर्नु हुन्न !।
पाइकन माइसको चोला उसै मर्नु हुन्न ! ॥९९॥
धामीकी धम्यानी भन्दा पुजा लाइ पुजार्नी।
पुरेतको धर्म धेक्नी आफ्ना दिन् गुजार्नी ॥६००॥
दैंत भन्नु वेडुघाँटो राजा भिउँदल् साइय।
साँचो झुटो छुट्याइहल्यै है तोडीका ताइय ! ॥१॥
लसुन्या वञ्जारा आया घाडु घाडु वड्डा।
दैवु ! तेरा सुरताले काँप परान् पड्डा ? ॥२॥
अगार पगार पुडो किमुलीको जन्त।
मेरो अन्त हर्न्या भया सगंतारा गन्त ? ॥३॥
यै देश कवासै छैन उइटो ! क्या होइ कुइकी ?।
हिमालकी रानाचडी कैकी देश सुइकी ? ॥४॥
भुवो राम्णो वाजुराको अछाम् राम्णो होरी।
चिठि पठाउँ कैका लागी कागत् कोरी कोरी ? ॥५॥
हल्वल्द वागले खायो वड्वल्द दाइ जायै।
खप्पड खाप्रका माँडु राम् हेन्न आइ जायै ॥६॥
लवा साङ्ला भिनाजुका सुन्साङ्ला सालिका।
खप्पड डुमको पैठी धाम् ठुला मालिका ॥७॥

आगो हो कि तारो होला वजाड्न्या कोटको ?
ओषती कै ठौर होला मुटुका चोटको ? ॥८॥
आमाले हाल्याका रोटा लादो भरी भरी ।
बौजूले हाल्याका रोटा लाग्दा कली मली ॥९॥
माड्नाले मङ्गता भँवा गाउँनाले भाँड् भँवा ।
न माइतकी न पोइलकी सवुकी राँड् भँवा ॥१०॥
हाट मान्यो वनीआले वाट मान्यो नाउले ! ।
वन मान्यो पिरथिले घर मान्यो साउले ! ॥११॥
गोर्खाटिल्ला मन्दाकिनी वाराणसी काँशी ।
वस्या पन हिमाल् तिर हेछु हाँसो हाँसी ॥१२॥
म जुम्ला वाइगञा भन्या नुन् भरुला रारा ।
क्या मेरा शिरमी आयो पृथिवीको भारा ॥१३॥
वर्ति लैगो पुतलीले पानस् भरी तेल ।
विन्न खत जुन्डिका क्यान पड्या नेल ॥१४॥
वासा आउन्या विरस्पति व्यान्देलको शुक्र ।
म बाइर जाडोले मन्याँ साइ भितौंडा फुक्र ! ॥१५॥
चाँदी काटी चन्द्रमल्ल सुन् काटिका हारा ।
अव कैल उदावल्लाइ विरस्पति तारा ! ॥१६॥
कर्णाली दवालो वुज्याँ माछो ! भड्क भड्क ।
लाइ गयो जुनालो रात दैवु ! लड्के लड्क ॥१७॥
नारीका घोयाका सुन ! धुँदा धुँदा धौलो ।
मै लाग्यो कि सवु लाग्यो तेरो माया बौलो ॥१८॥
मचक् मन्यो गल्वन्दीको मोल् चड्यो छाताको ।
तिर्सना टुट्टैन क्यान झुप्झुपी पाताको ॥१९॥
बौंजुले हाल्पाका रोटा पेट कलीमली ।
विपना भेटै न हुँदो सैना झलीमली ॥२०॥
वुडाकोट पारकीले वुनी ल्यायो मोट्टो ।
सैना म सुनौली कोल विउँजु पाँड लोट्टो ॥२१॥

तेरा वाडी मकै पाक्या खान दे कोहा चार।
मुखथिका तिउँन्या चोजा न हन्यै मोहाचार ॥२२॥
आज् मेरा घरांथ कामु भैंसाकि लुड्कि जा।
खरी सौंराइ लागी रैछ परेवा गुड्क जा ॥२३॥
काटी गैछ आँगुलिय रगत् गैला गैन।
टुटी गैछ पिरथिय मुख मैला भैन ॥२४॥
आदा काफल् करायाका आधा कांफल् धौडा।
कति ओडा कति पुडा जँगारका लौडा! ॥२५॥
धर्मी धर्मी स्वर्ग तरे पापी नर्ग पडे ।
पोर्का वाँच्न्या अैल मरे ऐल वाँच्न्या मरे ॥२६॥
छकाले जुलुक्या घाम वड्वल्द दायाको ।
यो मैले गायाको होइन दुःख भौडायाको ॥२७॥
पान् सुपारी मिठो लाग्दो भाङ् खायाले भङ्ग ।
घर् वसाउन्या देश् रसाउन्या तेस्तै हो के ढङ्ग ? ॥२८॥
विना आगा विना पानी पाक्यो पकवान।
हमाली देशको रक्षा गर्न्यै भगवान ! ॥२९॥
भिनाजु भैंसोका खक साली रे छुइ छन् के ?।
तेरी कोल मैनाचडी पिरथि दुइ छन् के ? ॥३०॥
रूख उल्क्या गुना वादँर भैं फाल्या पुच्छड ।
हरीहल् मनका जसो गाडीहल् उच्छड ॥३१॥
सुन् भनि पितल वेत्तो सुनारको रति ।
मैले पन मान्याकै हो थोका दुद जति ॥३२॥
मैले पन भन्याकै हो राखी दिउँला पति ।
तोइले पन भन्याकै हो सातै जाउँली सती ॥३३॥
मेरा खर्क आइजा पन दै खान दगडा ।
तेरा निम्ति मेरा घर दिन्दिनी झगडा ॥३४॥
भौंन्याराउँदो भल.याको कहरी तरि होइ ?।
मेरा निम्ति काटवान्नी ! सौंराइले मरि होइ ॥३५॥

तेल्पारीका रुख मनि घोल् पाँञ्चा फुत्तिको ।
तेरो हुँदो म छु भन्या को होला उत्तिको ? ॥३६॥
झुलौंदो पेल्ल्याको काँक्को शित शितायाको ।
घरीवारी न भैकन छौं के वितायाको ? ॥३७॥
पुडाबाउला धुर्तोला होइ मौवाडो गैराउँदो ।
धनल्त बाइजान्या छिन्या भै मान्दो पैराउँदो ॥३८॥
ठेकवाटी टुनीसैन उइ वाटो भम्वन ।
हत्त भेटु हुन्या क्यै नाइँ माया मान्या पन ॥३९॥
गुटु होइ जाड्गुटु परि डोग्डी ठुलो गाउँ छ ।
भाँगा खेती जन छाड्या एल्ले तम्रो नाउँ छ ॥४०॥
वाँ वाटी खातीगाउँ मुथि लिसानु टम्टानु ।
वनघरी रिस् उठ्या पन हाँ कैल्यै खम् खानु ॥४१॥
जिउलेख् माडु पड्यास्नु छ छिंड्या द न्वाउनु छ ।
मेरा वल्ल्याँ करमले दिन्दिनी गाउँनु छ ॥४२॥
खोडाल्वाडा एक्लै भयो भुक्तोली तलिउँदो ।
पन्सेजको पानी सम्ज्याँ तवै गो गलिउँदो ॥४३॥
वाहालो द्यान्वाडा पर दुइ ताँम्रा एक्किथि ।
जैल म तिर्सना छियो उइले काँ धेक्किथि ॥४४॥
छविस् ताम्रो लेखि गयो सात्सय लेखुला ।
जान्यो वुज्यो हृदै रौंला जाँ सम्म धेकुला ॥४५॥
ना थिनी अढलि पड्यो तलि जाउँ कि अली ।
वज्याडो नणाग वाटी कुँडो वाइगइ कली ॥४६॥
अम्कोटका वामन्वाडी डुंग्रोका साउवाडो ।
फाल् हाल्दै रिलाथि गञ्चा तवै गयो जाडो ॥४७॥
रिलावाटो उकालाम्वो कुँडिकोट् गयाको ।
आफ्नु धोको फिटावोन क्यै छ के रयाको ? ॥४८॥
लम्गाउँ वाटी वुडावाडा वाँ तलि ओलीगाउँ ।
समयले आनि पाड्यो अव रे वोली जाउँ ॥४९॥

सुदाडा र नाइना तलि मैतोला गाउँ छ के ? ।
दानीगाउँ त नाउँ मात्रकै काइँ हम्रो नाउँ छ के ? ॥५०॥
ढम्कन्या र रजातोली मार्तंडो सोदर ।
मै भन्या धेक्याको छैन काँ रयो कोदर ? ॥५१॥
कर्णाला प्रदेश भित्र काइँ छ के धामीगाउँ ? ।
दुद जन जम्मा होइ जाउँ दै जन जामी जाउ ! ॥५२॥

वाजुरा-शब्दकोश

२. हन्याँ = गरें । जानन्ना = जान्लान् । तानन्ना = तान्लान् । घूमीको = घुमेर । ५. मोतिआ = मोती । ७. नाचन्थली = मालिकामुनि मालिकाको अनुकल्प वारै मास पूजा गर्ने थली । घाँट = घण्ट । वजन् = वजुन् । सन्कों= सरुवा सिको । ८. हलौं = हालौं । जाउ = जावोस् । ९. जिउलेखी = जिउ-लेखका शकमष्टा वजुन्यालका कुल देवता । १०. पडो = परी । मन्त = मन त । ११. व्याइ = विहाइ । न्याइ = निदाइ । १२. जाँ = जाहाँ । १३. लागौं = लागोस् । १७. राउँदा = चिन्दा । १८. धेक्या = देख्या । १९. सर्गैं = स्वर्गैं आकाशैमा । भाविनी = भाग्यविधाता दैव । २०. गुदु जाडगुदु = वाजुरा छपिस दराका मउँका नाउँ । धेकिदो = देखिदो । जुगाडो = शाके १२५८ मा धर्मपालमहीपाल हिमाली भूपाल सेंजाधिराज पुण्यमल्लले जयाकर पण्डितलाइ विर्ता दियेको दरो । सर्ग = स्वर्ग = अन्तरिक्ष, आकाश । २१. टङ्का = लोटा । वयाली = वतास । दैवु = दयिता । मैन्या = वाजुरा वार विसदराको र काँडा दराको सीमा खोलो । २२. जन = जस्तो । वाज = प्रेमी, प्रेमिका । विरी = बुटीका रङ्ग । पाकन्ना=पाक्दा । कहरी=कसरी । रौंला= रहुँला । लागन्ना=लाक्दा । २३. सान्यादेउ = वाजुरा नौविसदरा साइल गाउँका र माल्त गाउँका सीमानाका मध्यस्थ चौरको पिपल । राम्णो=राम्रो । २५. जडाङ्गा = वाजुरा सातसय दरा तिपाड नेरबुडो गङ्गाको साँगु । तिपा-डौंदा = तिपाड खोलामा । सौंराइ = उत्कण्ठा । लाग्यै = लागेस् । कट्ट = कटै । २६. लुकुपुक्या = सोझो । वाँगो = वाङ्गो । पिंजुरो = पिजरा । काली-कुवा = कालो पानी हुने इनार । २७. नाइ = नास्ति । वड् = वर । २८.

बस्ति = अछाम लोडेघाटनेरको गाउँ । छोऱ्याट्टी = टिटी । बाइगइ = गैंगे । जगतडा = बस्तिका व्यासी चाइरव नेर खेत । साग = सागलाइ । भन्दाइ = भन्दैमा । हाल्याका = पस्केका । २१. अडाञ्छै = कराउँछस् । पन = पनि । छै = छस् । ३०. नारी = डोटी दिपायल सेतीको बाट । ३१. पडी = परी । दर्ना = नौखुवा अछामको राजधानी ऋक्सैनको नम्रा बस्ति । खौला = मौला । जाँत्या = फट्केर चारकाँडो पुगी सकेको राँगो । ३२. जौंला = हुइटा । पडकँदा = पड्कंदा । हड् = हर, आड् । धुनी = नुहाउँदी । हंड् = हिंड । हंड्यै = हिंडेस् । मदुंनी = मधुंनी मर्जनी, बाजुरा अछामकी बुडी गङ्गा र बजाङ् डोटीकी सेता मिलेपछि भट्या देखि लोड्या, लोड्या र कर्णाली मिले पछि बलाँता गाउँमुनि देखि मदुंनी = अथाह जल प्रवाह । ३३. हुन्यावी = हुनेदिन । ३४. मुख्या = मुखिया । गड्सिर = अछामको एक गाउँ । लुङ्ग्रा = अछाम कै गाउँ । चिन्या = चिनेको । मुङ्रा = मंग्राहा = मकरास्य गङ्गाधारा । ३५. काण्डीतोला = बाजुरा बारबिसदराको एक गाउँ । द्यान = राज बन्धुगृह । हन्या = गरेमा । खड = खेर । जाल्ली = जालिस् । बैंस = जोवन । बाहुरी = माञ्जियेकी । ३६. कच्चया = काठे । बम्म = भरी । पैकेला = वीर । गेला = गैरा । डम्म = दह । ३७. खायै = खायस् । अर्का = अर्कालाइ । दियै = दियस् । छुन्दियै = छोडिदियस् । ३८. ताम्सु = बाजुरा सेलीफाल दराको गाउँ । अभै = अभयथापा रत्नाकर समकक्ष कार्य । म = मलाइ । ३९. बोगटी = बाजुरा छबिसदराखोडालबाडाका डिङ्गा डम्मरध्वज बोगटी । ४०. जोइ = त्वास्नो । सुत्तो = सोचदी । पोइ = लोग्ने । सुत्तो = सोच्दो । कैका = कस्का । ४१. मैं = मैले । पिर्थि = परथि, प्रीति, प्रेम । ४३, बजारौंदो = बजारमा । कद = करौंदो खानेफल । रैजाउ = रहोजावस् । ४४. पुमुती = बाजुरा सेलीफालदराका पुछारको गाउँ । कुमाल = बाजुरा बारबिस दराका देउली-सैनगाउँका कुमालहरु चिर्काबाता = धजाधजा । ४५. बेली बासा = हिजो बेलुका । नानु = सानु । मी = मा । रायाका = चिनेका । ४६. सिमेरु = सुमेरु । ४७. बजाङ्ग्या = बजाङ् बझाङ्ग । बल्द = गोरु । पोरप्या = मालिका बाट कैलास जाने नयाँको गैरीकाँद डोटीजमला जाने आइने घाँटी । नाङ्ना = लाग्ना,

❀ मुमुक्षु भवन वेद वेदाङ्ग पुस्तकालय ❀
वा रा ण सी ।

(क्रमशः)

0603

हिमाली साहित्य इतिहास आदि—

१ हिमवत्खण्ड
२ इतिहासप्रकास ५ भाग
३ रुद्राक्षारण्यमाहात्म्य
४ नेपालमाहात्म्य
५ गण्डकीमाहात्म्य
६ मालिकामाहात्म्य
७ खेचराद्रिमाहात्म्य
पशुपतिपुराण
ज्वालापुराण
वितानिकपोपल
भक्तविजय (भ० पु० को)
प्रशस्तिरत्न
३ वृत्तमालास्तुति
१४ देवमालावली
१५ गोर्खावंशावली
१६ दङ्गीशरणकथा
१७ सन्धिपत्रसंग्रह
१८ हिमाली लोकसाहित्य मोल २।
१९ हिमाली महेन्द्रमहिमा

इत्यादि ८५ पुस्तक छन्

प्राप्तिस्थानहरु:—

१—श्रीगोरक्षनाथ पुस्तकालय
विश्वनाथगली, लक्षिविनायक, काशी.
डी० १०।१४ ए०

२—काठमाँडु मृगस्थली
गोरक्षपीठ के... तिलङ्गानवन।

३—बाजुरा-अछाम-दुल्लू